

Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992-2014

Johan von Essen, Magnus Jegermalm och Lars Svedberg

Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992-2014

Johan von Essen, Magnus Jegermalm och Lars Svedberg

Ersta Sköndal högskola

Copyright © 2015 Johan von Essen, Magnus Jegermalm och Lars Svedberg
ISSN 1402-277X, URN:NBN:se:esh:diva-4589

Produktion: Lena Blomquist

Innehåll

Förord	5
I Inledning	7
En introduktion	7
Befolkningsstudierna – metod och genomförande	12
II Ideellt arbete från 1992 till 2014	17
Omfång och former	17
Andra former av engagemang och tillhörighet	28
Vilka är det som arbetar ideellt?	32
Idéer om och vägar till ideellt arbete	39
Ideellt arbete i förändring?	52
III Informella stöd- och hjälpinsatser 1992 till 2014	61
De informella insatsernas omfattning över tid	63
Åldersmönster	65
Karaktäristik av relationer och omsorgsbehov	66
Är det särskilda grupper i befolkningen som utför informella insatser?	68
Sammanfattning av de informella insatserna	71
IV Ideella och informella insatser – kompletterande eller alternativa aktiviteter	73
Fördjupad analys av de olika grupperna	75
Typer och karaktär av ideella och informella insatser	77
Sammanfattning – de som gör både och	78
V Några slutsatser	79
Litteratur	85

Förord

Vi gör härmed en första avrapportering av 2014 års befolkningsstudie om medborgarnas ideella/frivilliga och informella insatser. Markör Marknad & Kommunikation AB har på vårt uppdrag genomfört en befolkningsundersökning på detta tema under 2014. Eftersom denna studie har föregåtts av fyra tidigare befolkningsstudier kan vi visa hur det svenska ideella och informella arbetet ser ut vid undersökningstillfället och hur det utvecklats under åren 1992–2014. Här presenteras en första översiktlig orientering som kommer att följas av fördjupade ansatser av olika slag. Arbetet har utförts av docent Johan von Essen, docent Magnus Jegermalm samt professor Lars Svedberg vid Avdelningen för forskning om det civila samhället på Ersta Sköndal högskola. Lars Svedberg ansvarar för kapitel I, Johan von Essen och Lars Svedberg ansvarar i nu nämnd ordning för kapitel II, Magnus Jegermalm ansvarar för kapitel III och IV. Författarna har ett gemensamt ansvar för kapitel V.

Vi vill uttrycka ett varmt tack till tjänstemän i regeringskansliet, Stig Loffe Elofsson, Torben Fridberg och Lars Skov Henriksen samt alla de som ansvarade för undersökningen vid Markör. Stöd för att bearbeta studiens resultat har erhållits från Vetenskapsrådet och Forte.

Lars Svedberg
Professor och forskningsföreståndare

I Inledning

En introduktion

I denna rapport presenterar vi en undersökning av människors ideella eller frivilliga arbete samt informella insatser i Sverige. Eftersom denna studie har föregåtts av fyra tidigare befolkningsstudier med samma inriktning kan vi visa hur det svenska ideella arbetet och informella insatserna såg ut 2014 då undersökningen genomfördes och hur det utvecklats under åren 1992–2014. Det utgör fokus för vårt intresse.

För att göra detta har vi ställt ett antal frågor, bland andra följande: Har de ideella insatsernas omfattning ökat eller minskat sedan början av 1990-talet? Vilka grupper är aktiva och vilka gör insatser både på det ideella och informella området? Har inriktningen på insatserna ändrats? Inom vilka organisationstyper görs det stora respektive mindre omfattande insatser? Hur skall det ideella engagemanget förstås? Vad betyder ideellt arbete för dem som utför det? Hur ser mönstret ut för de informella insatserna? Vilka är det som inte gör några insatser och vad kan det bero på? Vårt sökande efter svar på dessa frågor har väglett av några grundläggande intressen. Ett första intresse är att söka dynamiken i det aktiva medborgarskapets olika gestaltningar, inte minst dynamiken mellan å ena sidan människors informella insatser inom familj och den nära vänskretsen, och å andra sidan det ideella engagemanget som sträcker sig mot det civila samhällets offentligheter. Vi har också varit intresserade av att söka tentativa förklaringar till att människor uttrycker sitt medborgarskap i form av ideellt arbete och informella insatser samt naturligtvis att i all enkelhet diskutera kopplingar mellan överordnade strukturella betingelser och utvecklingstendenser å den ena sidan och medborgarnas engagemang å den andra. Tillsammans utgör det som här sagts en fond mot vilken vår presentation av och diskussion om resultaten skall ses.

I huvudsak sker de ideella insatserna inom föreningslivet och utanför de offentliga och privata företagens verksamheter samt familjen men här verkar det, som vi ska se, ha skett en del förändringar. De informella insatserna är av en helt annan karaktär men sker ofta i ett mer eller mindre organiserat samspel mellan olika inblandade parter. I den här rapporten kommer vi att visa att en oväntat stor andel av befolkningen inte bara gör en typ av insats, utan fler. Med utgångspunkt från detta har vi utkristalliserat olika grupper bland dem som engagerar sig och diskuterar gemensamma mönster och olika betingelser för medborgerligt engagemang. Att försöka urskilja specifika grupper i det myller av medborgerligt engagemang som vi fångar upp i studien ser vi som angeläget och lägger vikt vid. Ytterligare en frågeställning som pockar på uppmärksamhet är internetns växande betydelse, inte bara i största allmänhet, utan för och i det ideella arbetet. Vad

vi vill försöka göra i denna rapport är med andra ord att beskriva och i någon mån tolka ett brett medborgerligt engagemang.

Men varför ska vi då intressera oss för dessa slags aktiviteter vid sidan av förvärvsarbete och människors familjeliv? Några av svaren kan synas självklara; ett starkt föreningsliv med ett omfattande folkligt deltagande har utgjort en central del i det moderna Sveriges och övriga nordiska länders historia och har därigenom bidragit till en framgångsrik samhällsmodell. Denna modell har, inte minst under de senaste åren, lyfts fram som ett föredöme, både ur mänsklig, demokratisk och ekonomisk synvinkel. Ett ytterligare skäl är att det har ett egenvärde att systematiskt kunna följa ett samhällsfenomen och göra jämförelser under lång tid. Med detta slag av ansats blir det möjligt att både fånga stabilitet och förändring. I ett annat direkt nyttoinriktat perspektiv har bland andra vi som forskare, genom att visa på den mycket stora omfattningen på både det ideella arbetet och de informella insatserna, bidragit till en ökad insikt om de stora kollektiva gemensamma nyttigheter som produceras genom sådana här insatser. Frågan är om det fortsätter att vara så.

Både den offentliga sektorn och det privata näringslivet har fått ett ökat intresse för den ideella sektorn och det ideella arbetet, om detta råder det ingen tvekan. När det gäller det offentliga handlar det om att återupprätta relationerna med en ideell sektor som behövs för samhällsbygget. Det handlar också om ett ökat behov av att uppmärksamma och stödja dem som gör informella insatser för att få omsorg och tillsyn att fungera på ett bra sätt. För det privata näringslivet handlar det bland annat om att knyta an till en internationell trend kallad "corporate social responsibility", skapa legitimitet och gemenskap kring delvis andra värden än de som normalt står i förgrunden i företagen. Men inte heller här ska vi glömma att det i Sverige finns gamla traditioner av nära samarbete och samspel mellan det lokala näringslivet och den ideella sektorn.

Låt oss ge ett exempel på en satsning som kan kopplas direkt till behovet av samarbete, även om det ursprungliga initiativet i det här fallet kom från organisationer i den ideella sektorn. Vid den förra studiens genomförande hade precis den så kallade Överenskommelsen sjösatts; alltså en överenskommelse mellan regeringen, de socialt inriktade ideella organisationerna och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Målet var: "... att stärka och tydliggöra idéburna organisationers självständiga roll som röstbärare och opinionsbildare, vilket är en viktig demokratisk utgångspunkt. Målet är också att stödja framväxten av en mångfald av utförare och leverantörer inom hälso- och sjukvården och omsorgen, bland annat genom att möjliggöra för idéburna organisationer att konkurrera på likvärdiga villkor som andra aktörer" (Överenskommelsen 2008). På ett mer konkret plan har den faktiska eller presumtiva utförarrollen kommit att betonas på ett annat sätt än tidigare och man har strävat efter att bygga upp och stödja strukturer för ett långsiktigt och mer omfattande samarbete. Vi kan nu efter ett antal år konstatera att samordningsarbetet på nationell nivå mer eller mindre avstannat. Men ett antal regionala och lokala överenskommelser har slutits och ett konkret samarbete utvecklats i hägnet av de specifika lokala och regionala förhållanden som råder. "Överenskommelsen" kan ses som tidstypisk och är

uttryck för en internationell trend. Sådana här arrangemang har växt fram i till exempel Storbritannien och Danmark. De är uttryck för förhoppningar som knyts till så kallade partnerskap, inte bara mellan det offentliga och den ideella sektorn, utan även mellan ideell sektor och marknad.

Det finns, menar många, anledning att hysa viss oro för hur en nyttoinriktad och individorienterad samtid kan påverka det medborgerliga engagemanget. Vi utgår också från att dessa starka samhällsströmningar påverkar den ideella sektorn, kanske främst dess tjänstemän och ledningar, liksom från att de sistnämnda påverkas av de allt mer utbyggda partnerskapen, som knappast bara kan betraktas som uttryck för en samtida neutral social ingenjörskonst. I anslutning till detta kan det tilläggas att många av de stora ideella organisationerna under senare år genomgått olika slag av professionaliseringsprocesser samtidigt som marknadstänkande och marknadsmekanismer fått ett större utrymme, åtminstone på tjänstemanna- och ledningsnivåer. Sammanfattningsvis borde dessa samhällsströmningar få avtryck på det vi intresserar oss för när vi undersöker det medborgerliga engagemanget.

På en mer övergripande strukturell nivå kan vi konstatera att Sverige i mindre grad än många andra Västländer drabbades av efterverkningarna av den ekonomiska kris som inträffade vid den förra studiens genomförande, å ena sidan. Å andra sidan tycks vi ha kommit in i en lång period då många traditionella arbeten försvinner mycket snabbt och med en konstant hög arbetslöshet, samtidigt som våra nyanlända invandrare har svårt att komma in i det svenska samhället. Också dessa övergripande betingelser torde, utifrån det vetande vi har, påverka det ideella arbetet, inte minst när det gäller dess omfattning.

Utgångspunkter, termer och språkbruk

Vi vill göra läsaren uppmärksam på att vi i denna text använder båda de språkliga uttrycken ideellt och frivilligt arbete parallellt och ser dem som synonymer. I denna inledning vill vi i korthet peka på några perspektiv som människor ofta relaterar till när engagemang i form av ideellt arbete diskuteras. Avsikten här är endast att antyda hur man kan se på medborgerligt engagemang i ett vidare sammanhang.

I den svenska och nordiska traditionen har människors engagemang setts som ett avgörande inslag i och en förutsättning för en välfungerande demokrati. Ett konkret uttryck för detta har varit att såväl de stora folkrörelserna som många andra ideella organisationer tidigt fick en självklar plats och röst i det svenska utrednings- och remissväsendet. Samtidigt har föreningslivet setts som en demokratiskola. Med ett sådant här synsätt har följt att det direkt politiskt inriktade föreningslivet har ställts i fokus. I denna tradition har föreningsengagemanget i första hand betraktats som en reell eller potentiell *resurs*, genom vilken medborgarna kunnat påverka både den egna situationen och andras betingelser men också den demokratiska processen. Denna inriktning är starkt förknippad med den svenska och nordiska folkrörelsetraditionen och fortsätter att spela stor och vi vågar nog säga avgörande roll i svensk politik. Ett konkret exempel på detta är det

citerade avsnittet om målet i den ovan nämnda ”överenskommelsen”, ett mål som båda de politiska blocken kunde skriva under på. Intressant nog illustrerar dock överenskommelsen ytterligare ett resursperspektiv, genom att betrakta den ideella sektorn och det ideella arbetet som en ”underutnyttjad” och potentiell resurs för direkta välfärdsinsatser. Under senare år har det sistnämnda allt mer kommit i fokus, både bland politiker och tjänstemän.

Ur ett annat perspektiv betonas att medborgarnas engagemang kan såväl vara uttryck för som generera *socialt kapital*. Inte minst det sistnämnda kom att framhävas starkt under en kort period. Framför allt föreningslivet menar man ger möjlighet att bygga upp nätverk där relationer kan komma att fungera som ett slags kapital. I forskningen har medborgarnas ideella engagemang och tillit kommit att bli vanliga mått för att avgöra det sociala kapitalets omfattning och utbredning. Med utgångspunkt i detta perspektiv har de vetenskapliga kontroverserna kommit att bli många om det medborgerliga engagemangets vidare betydelse för samhälle och samhällsutveckling. Lite förenklat kan man tala om att en anglo-saxisk tradition med stor tilltro till den ideella sektorns och det medborgerliga engagemangets betydelse för det sociala kapitalet har stått mot en europeisk tradition med en mer avvaktande och skeptisk hållning till detta synsätt. Tvivelsutan är detta hur som helst en viktig ansats och knyter an till nästa perspektiv.

I detta tredje perspektiv betonas *tillhörigheten* och vem som har möjlighet att (och vill) tillhöra och vem eller vilka som inte har det. Men föreningslivet och de nätverk som människor skapar är inte bara inneslutande och eventuellt välgörande utan kan också vara exkluderande och uttryck för särintressen. En sådan här mer kritisk aspekt tenderar, menar vi, att ta och att få alltför liten plats både i forskning och politik.

Att vara aktiv och göra insatser i föreningslivet har, som vi sett, ofta i vår svenska tradition endast setts i ett resursperspektiv och med tiden fått starka kopplingar till rättigheter – under senare år inte minst till det som kommit att kallas sociala rättigheter och det sociala medborgarskapet. Låt oss därför betona att ideella eller frivilliga insatser men framför allt informella insatser också skall förstås i ett *förpliktelseperspektiv*. Vi vill också understryka att ideella och informella insatser ofta är uttryck för konkret solidaritet och direkt ansvarstagande.

Under senare år har de slags aktiviteter som vi här diskuterar i allt högre grad beskrivits som en del i ett utvidgat medborgarskap. Vi menar att de informella insatser som människor gör gentemot vänner, grannar och arbetskamrater men även gentemot anhöriga också kan ses som ett engagemang som ingår i ett sådant utvidgat medborgarskap. Dock menar vi att dessa informella insatser i så stor utsträckning tar sin utgångspunkt i och genereras utifrån andra utgångspunkter och under andra förutsättningar samt har andra målsättningar än organiserat ideellt arbete så att tydliga åtskillnader bör göras mellan de två.

Låt oss nu något närmare försöka klargöra hur vi ser på de termer och begrepp som används i rapporten. Med termerna ideell-, frivillig- eller volontärinsats avser vi i första

hand arbetsuppgifter som utförs obetalt och inom ramen för en organisation eller förening; alltså som en del i det civila samhället. Men i den nya studie som här presenteras lägger vi betydligt större vikt än tidigare vid andra former av obetalt engagemang. Vi ställer frågor om eventuella insatser både i det offentliga regi och genom företag men också genom mer lösa nätverk.

Med termen informell insats avses i detta sammanhang oavlönad hjälp eller stöd som utförs på regelbunden basis. I texten görs åtskillnad mellan insatser som utförs för någon utanför respektive innanför det egna hushållet, liksom mellan å ena sidan anhöriga och å andra sidan vänner, grannar och arbetskamrater. Informellt arbete avgränsas inte bara från ideellt arbete och från förvärvsarbete utan också från ordinärt hushållsarbete. Icke desto mindre vill vi understryka att det ibland kan vara svårt att göra avgränsningar mellan ideella och informella insatser.

I begreppet det civila samhället räknar vi i första hand in ideella eller frivilliga organisationer och informella nätverk samt alla de aktiviteter som pågår i dessa sammanhang men också de informella insatser som görs utanför familjelivet. Det skiljs ut från staten, marknaden och kärnfamiljen och de aktiviteter som pågår inom dessa sfärer.

Vi vill understryka att de fenomen vi här undersöker är mycket komplexa och att den ansats vi har i dessa befolkningsstudier har sina givna och klara begränsningar, inte minst när det gäller att komma åt det komplexa samspel som alltid pågår mellan de enskilda människorna med sina individuella villkor och strukturella betingelser.

Några rön från de tidigare studierna

I samband med ett större uppdrag för en statlig utredning (se Svedberg (red.) 1993) fick det som numer heter Avdelningen för forskning om det civila samhället 1992 möjlighet att genomföra en första så kallad befolkningsstudie av svenskarnas ideella och informella arbete (se Jeppsson Grassman 1993). Undersökningen var den första i sitt slag i Sverige. Den presenterades 1993 och tog sin utgångspunkt i olika slags insatser till skillnad mot alla andra svenska studier som specifikt undersökte ideellt arbete som tog (och tar) utgångspunkt i medlemskap och aktivitet. I den klassiska folkrörelsetraditionen har intresset framför allt inriktats mot å ena sidan medlemskap och å andra sidan styrelseuppdrag men inte alls mot andra typer av insatser. Man kan säga att folkrörelsetraditionens inriktning mot politisk påverkan och i någon mån deltagande har styrt intresset i en viss och mycket snäv riktning. Vårt sätt att närma oss dessa fenomen låg dock helt i linje med internationell forskningstradition. Med vår ansats fångade vi upp ett bredare engagemang än enbart det med folkrörelseprägel. Vi kunde konstatera att svenskarnas engagemang var anmärkningsvärt stort, både i ett nordiskt men också i ett övrigt internationellt jämförande perspektiv, samtidigt som det verkade ha tydliga drag av en svensk och nordisk särart (se Gavelin & Svedberg 2011; Jeppsson Grassman 1993; Jeppsson Grassman & Svedberg 2007).

De flesta svenskar föreställde sig att Sverige hade en stark föreningstradition. Internationellt komparativa studier bekräftade denna bild av Föreningssverige (se till exempel Jeppsson Grassman & Svedberg 1995, 1996; Lundström & Wijkström 1997). Med det enorma antalet föreningar, drygt 200 000 i en befolkning på omkring 9,5 miljoner invånare, och eftersom att 86 procent av 16–84-åringarna är medlemmar i en förening framstår Sverige vid en internationell jämförelse som mer föreningstätt och med större folklig delaktighet än i så gott som alla andra demokratiska länder (Gavelin & Svedberg 2011; SCB 2012; SCB 2013).

Vad som också var slående redan från början var den anmärkningsvärt stora andel i befolkningen som sade sig göra informella insatser. Vi fann att detta gällde också i internationell jämförelse. När vi startade våra studier av detta område fanns knappast någon svensk forskning alls. Resultaten gick dessutom på tvärs mot så gott som all svensk, nordisk och internationell välfärdsforskning. Denna anrika och välutvecklade forskningstradition hade negligerat den här typen av insatser helt och hållet. Våra grundläggande iakttagelser bekräftades dock i en studie av Busch Zetterberg 1996, och redan med data från 1998 års befolkningsstudie kunde vi visa att till exempel de informella insatser som riktades till äldre var lika stora som eller större än alla de professionella insatser som gjordes inom äldreomsorgen och hos alla typer av arbetsgivare sammantaget (se Svedberg 2001).

Genom de nya befolkningsstudier som följde på den första från 1992 har vi kunnat konstatera att en ännu lite större andel av befolkningen fortsatte att göra ideella och informella insatser samtidigt som andelen mindre traditionella insatser hade ökat. Förutom att ha genomfört befolkningsstudier 1992, 1998, 2005 och 2009, har vi också deltagit i en stor europeisk komparativ befolkningsstudie av ideellt arbete som genomfördes vid mitten av 1990-talet. I denna kunde vi se att holländare och svenskar låg i topp när det gällde ideella obetalda insatser (se Jeppsson Grassman & Svedberg 1995, 1996, 2007).

Befolkningsstudierna – metod och genomförande

Vi har, som påpekats, redan från början försökt att fånga upp olika slags engagemang och insatser och i linje med detta har det nu blivit självklart för oss att försöka innefatta nya uttrycksformer, både sådant som uppstår genom internet och nya media samt sådant som uppstår i till exempel samspel mellan ideell sektor å ena sidan och offentlig sektor eller privata företag å den andra sidan.

Utgångspunkten för den senaste undersökningen är att använda samma frågor som tidigare men att även lyfta in ett antal nya enskilda frågeställningar. Vi har också kraftigt utvecklat och/eller lagt till tre frågeområden, det gäller frågeställningar kring ideellt arbete och idrott samt om folkbildningsaktiviteter och om givande. I och med denna undersökning har vi en lång tidserie av studier av svenskarnas ideella arbete, informella insatser och tillgång till informella nätverk, vilket gör att vi kan uttala oss om hur dessa samhällsfenomen förändras över en dryg 20-årsperiod.

Ett så kallat obundet slumpmässigt urval har gjorts av hela befolkningen i åldern 16–74 år i 1992 års studie och 16–84 i de resterande fyra studierna 1998–2014 (urvalet har inkluderat invandrare, men ett villkor har varit att intervjun har kunnat genomföras på svenska). Det betyder att rapporten i vissa fall kommer att redovisa resultat som avser personer som är mellan 16 – 74 år gamla för att ha jämförbara data över hela tidsserien. När resultaten inte måste anpassas till de två olika åldersavgränsningarna presenteras resultat som omfattar personer som är mellan 16–84 år gamla.

Den grundläggande fråga vi använt i 2014 års undersökning för att fånga upp ideellt arbete lyder som följer:

”Vi är intresserade av att kartlägga det som brukar kallas frivilligt arbete, dvs. sådant arbete och sådana insatser som utförs på frivillig grund, oavlönat eller mot ett symboliskt arvode i anslutning till en ideell organisation. Det kan ibland också kallas för ideellt arbete eller volontärinsatser. Det kan vara fråga om många olika slags insatser, t ex utbildning, styrelseuppdrag, ledaruppdrag, hjälpinsatser, funktionär, transporter, kampanjaktivitet, insamling, kaffekokning, m.m.”

I stort sett är det samma fråga som använts i de tidigare befolkningsundersökningarna. I 2014 års studie har vi dock lagt till ”volontärinsatser” som en alternativ term till frivilligt arbete, då det återigen blivit relativt vanligt under de allra senaste åren. Vidare har vi några fler exempel på insatser, nämligen: ledaruppdrag, funktionär, transporter, kampanjaktivitet och insamling. Till sist, tidigare preciserades dessa handlingar så att de skall äga rum ”på fritiden”. Då uttrycket ”frivillig grund” tillräckligt fångar insatsernas frivilliga karaktär samt att vi i denna studie också har velat få med sådana ideella insatser som görs inom ramen för förvärvsarbete har uttrycket ”på fritiden” utelämnats. Bakgrunden till detta var att vi fick rapporter om allt fler sådana aktiviteter. Vid sidan av dessa justeringar av vår grundläggande fråga har vi i 2014 års undersökning följaktligen också utökat våra organisationstyper genom att fråga efter ideella insatser i företag. Vi vill fånga in det ideella arbete som görs av anställda i företag eller av personer som arbetar ideellt i en verksamhet som är organiserat i företagsform, t.ex. ponnystall. Till våra organisationstyper har vi i denna undersökning dessutom fogat en fråga om man arbetat ”frivilligt med något som har organiserats av ett nätverk”. Sammantaget undersöker vi om man gjort någon form av insats i drygt 30 olika organisationstyper.

När det gäller de informella insatserna lyder de grundläggande frågorna i 2014-års studie så här:

”Vi ska nu gå över till frågor om det vi kallar informellt hjälparbete. Med detta avses att man oavlönat, eller mot ringa ersättning, hjälper till exempel släktingar, grannar, vänner eller arbetskamrater med sådant de inte klarar själva.

Hjälper du regelbundet släktingar som du inte sammanbor med, eller grannar, vänner eller arbetskamrater. Med hjälper avses till exempel skjutsning, matinköp, trädgårdsarbete, städning, tillsyn, passning, omvårdnad eller annan hjälp.”

Frågan ändrades något inför 2005-års studie för att även fånga upp insatser som tillsyn och passning. Förutom denna grundfråga ställs en följdfråga om den man hjälper utanför det egna hushållet har ett särskilt omsorgsbehov eller inte. Sedan 1998-års studie och framåt har samtliga som deltagit i studierna också tillfrågats om de hjälper någon inom det egna hushållet som är särskilt omsorgsbehövande.

Ideellt eller frivilligt arbete och informella hjälpinsatser utgör två huvudblock i studien. Tillsammans med ett tredje block – de traditionella bakgrundsvariablerna – utgör dessa ryggraden i undersökningen. Sammantaget förhåller sig den nya studien till de tidigare befolkningsundersökningarna på följande vis:

Tabell 1. Gamla och nya undersökningsområden/block samt undersökningsår

	Bakgrunds- variabler	Ideellt arbete	Informella insatser	Värderingar och motiv	Socialt kapital
Befolknings- studie 1992	X	X	X	X	–
Europeisk studie 1994	X	X	–	X	–
Befolknings- studie 1998	X	X	X	X	Delvis
Stockholms- studie 2000	X	–	X	X	Delvis
Befolknings- studie 2005	X	X	X	X	X
Befolknings- studie 2009	X	X	X	X	X
Befolknings- studie 2014	X	X	X	X	X

Statistiska Centralbyrån (SCB) har genomfört de fyra första undersökningarna 1992-2009 och studien 2014 har genomförts av utrednings- och undersökningsföretaget Markör. I såväl den senaste som de tidigare studierna har vi använt oss av telefonintervjuer. De fyra studierna 1992-2009 har alla haft en svarsfrekvens på 70 procent vilket är ett mycket gott resultat.

I 2014 års studie visade sig svarsfrekvensen bli en större utmaning än i de tidigare studierna. Sjunkande svarsfrekvenser är ett tilltagande dilemma som uppmärksammats mot bakgrund av dramatiskt ökande svårigheter att få människor i såväl Sverige som i andra Västländer att svara på sådana här undersökningar (se t.ex. SCB, LNU/SILC-undersökningarna 2013). Nettopopulationen i 2014-års studie bestod av 2 238 personer efter att deltagare som man inte fått kontakt med efter minst 15 telefonuppringningar, de som inte tillhörde gruppen eller där språkproblemen var för stora för att genomföra en intervju per telefon på svenska bedömts tillhöra studiens övertäckning. För att försöka uppnå samma svarsfrekvens som tidigare har vi tillsammans med Markör använt oss av olika strategier. Vi har genomfört en utbildning av intervjuarna för att öka engagemanget och

kunskapen om studien, och haft kompletterande träffar för medlyssning och avstämning. I möjligaste mån har Markör använt ett begränsat antal intervjuare för att säkerställa ett kunskapsutbyte mellan de intervjuare som ingick i studien. Efter den ordinarie tidsperioden för studien (vecka 3 till vecka 20, 2014) hade 1 109 intervjuer genomförts. I ett försök att höja svarsfrekvensen beslöt vi att genomföra extra insatser mot de som tidigare vägrat delta i undersökningen. Detta innebär att personer som i den första omgången avböjt sin medverkan återigen kontaktades (via ett brev) och ombads delta i undersökningen. Den extra uppföljningen gav oss ett tillskott av 149 personer och innebär att intervjuer genomfördes med 1 258 personer eller 56 procent av undersökningsgruppen. Det interna bortfallet är anmärkningsvärt lågt. Mot bakgrund av de redovisade svårigheterna har så kallad viktning genomförts utan att ge något tydligt utslag på bakgrundsvariabler som till exempel kön och ålder. I viktningen har Statistiska Centralbyråns befolkningsstatistik använts (Sveriges befolkning 16-84 år den 31 december 2013). Trots att andelen svarande har sjunkit rejält så får svarsfrekvensen anses tillfredställande, inte minst mot bakgrund av att SCB i sina egna motsvarande studier får ungefär samma svarsfrekvens och, som nämnts, generellt sätt ökande svårigheter att få människor att svara på sådana här undersökningar. I sammanhanget är det av intresse att göra en utblick mot våra ”syskonstudier” i Danmark och Norge som studerar det medborgerliga engagemanget med liknande ansats som i de svenska studierna. I den danska studien från 2012 har man en svarsfrekvens runt 65 procent. Denna studie är en panelstudie vilket betyder att man som utgångspunkt har med samma population som i 2004-års studie, något som man bedömer bidrar till en god svarsfrekvens. De svenska och norska studierna är tvärsnittsstudier som bygger på representativa urval av befolkningen vid varje tillfälle som en studie genomförs, dvs. vi kan inte följa samma individer över tid. I den danska studien använder man sig av telefonintervjuer, men om man inte fått tag på intervjupersonen efter några försök, använder sig man av en strategi där man söker upp respondenterna för att genomföra en personintervju (Fridberg & Henriksen (red.) 2014). I den norska befolkningsstudien från 2014 har man en svarsfrekvens på 37 procent. Med ett nettourval på 10 756 personer betyder det att man intervjuade 4 001 personer (Respons 2014). Utifrån de tilltagande utmaningar som vi beskrivit ovan kan man dra slutsatsen att det kommer behövas flexibilitet och metodologiskt nytänkande för att uppnå rimliga svarsfrekvenser i framtida studier med liknande ansats.

I den här rapporten kommer vi med några få undantag att referera till uppgifter och slutsatser från de fem nationella befolkningsstudier där vi har jämförbara data. Det finns numer några internationella jämförande studier avseende både värderingar och levnadsvillkor där också Sverige finns med, och det är värdefullt. Tyvärr ställer man i dessa studier bara någon eller några enstaka frågor kring medlemskap och insatser, vilket ger dem ett begränsat värde, utom när det gäller grundläggande jämförelser (se till exempel World Values Survey, European Values Study och Eurobarometer).

Dispositionen av fortsättningen på rapporten ser ut på följande sätt. I ett andra lite längre kapitel ”Ideellt arbete från 1992 till 2014” presenteras och diskuteras det ideella arbetet. I ett tredje kapitel ”Informella stöd- och hjälpinsatser 1992 till 2014” presenteras och

diskuteras data om medborgarnas informella insatser över tid. I ett fjärde och kort kapitel med beteckningen ”Ideella och informella insatser – kompletterande eller alternativa aktiviteter” diskuteras beröringspunkter mellan olika typer av insatser och hur de förhåller sig till varandra. Avslutningsvis kommer ”Några slutsatser”.

II Ideellt arbete från 1992 till 2014

Omfång och former

Innan vi redovisar hur det frivilliga arbetet är strukturerat och hur det fördelas mellan insatser och områden skall vi visa hur stor andel av den svenska befolkningen mellan 16 och 74 år som arbetat frivilligt vid något tillfälle under de senaste 12 månaderna (räknat från intervjutillfället). Tabell 2 nedan visar andelen av den vuxna befolkningen i Sverige som arbetat ideellt under perioden 1992 och 2014.

Tabell 2. Omfattning av ideellt arbete 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014. I procent av den vuxna befolkningen (16–74 år) totalt samt efter kön.

	Män	Kvinnor	Totalt
1992	52	44	48
1998	53	50	52
2005	53	49	51
2009	54	43	48
2014	57	50	53

Som tabell 2 visar är omfattningen av det frivilliga arbetet i Sverige exceptionellt stabilt under den dryga tjuogoårsperiod som vi har följt det. Mellan 1992 och 2014 har omkring hälften av den vuxna befolkningen arbetat ideellt. Även i Danmark och Norge ligger omfattningen av det ideella arbetet på en anmärkningsvärt stabil nivå (Wollebäck & Sivesind 2010; Fridberg & Henriksen (red.) 2014).

Befolkningsundersökningarna visar alltså på en anmärkningsvärd stabilitet vilket vi uppmärksammade redan när vi rapporterade 2009 års undersökning. När vi nu fem år senare kan visa att engagemangsnivån fortfarande är stabil fortsätter vi att hävda, med större eftertryck, att det inte finns något empiriskt stöd för att det ideella arbetet minskar om vi ser till dess omfattning av befolkningen. Befolkningsstudiernas resultat skiljer sig från andra väsentligt mer pessimistiska forskningsresultat (så t.ex. Vogel m.fl. 2003) och från det mediala och allmänna samtal vari det ofta hävdas att allt färre arbetar ideellt. Vi har redan påtalat det faktum att resultaten från befolkningsstudierna visar en högre engagemangsnivå kan förklaras av att vi inte bara intresserar oss för de traditionella folkrörelserna eller begränsar oss till politiskt engagemang i sociala rörelser utan fångar upp alla former av frivilliga insatser i alla typer av ideella organisationer. Dessutom utgår befolkningsstudierna inte från medlemskap utan från människors insatser vilket gör att de fångar en större bredd av aktiviteter än de undersökningar som studerar medborgerligt engagemang utifrån medlemskap.

Att befolkningsstudierna har en bredare ansats och strävar efter att fånga in alla former av ideellt arbete kan förklara att de visar på en större omfattning än andra studier, men det förklarar inte stabiliteten. För att fullt ut förstå hur stabil engagemangsnivån egentligen är måste den ställas i relation till de förändringar som påverkat det svenska samhället under perioden.

För det första påverkar förstås de allmänna förändringsprocesser som ofta diskuteras inom den internationella forskningen om medborgerligt engagemang även det svenska samhället. Man pekar då på en ökad individualism och ökad sekularisering samt en minskad tilltro till den institutionaliserade politiken, att medborgerligt engagemang leds och organiseras på nya sätt, att ideellt arbete blir mindre regelbundet och alltmer episodiskt och på strukturella förändringar av arbetsmarknaden, osv (se t.ex. Amnå 2008; Beck 2000; von Essen 2014 m.fl.; Hustinx 2010; Hustinx & Meijs 2011; Putnam 2000). Alla dessa processer förändrar villkoren för både ideellt arbete och medborgerligt engagemang i bredare mening. Vidare har man i Sverige, liksom i övriga Skandinavien, menat att folkrörelserna försvagas och pekat på att nya engagemangsformer ersätter de som präglats av folkrörelserna vilket bland annat antas leda till att allt färre av dem som arbetar ideellt också är medlemmar (t.ex. Hvenmark 2008; Karlsson & Markström 2014; Selle 2013; Wijkström 2012). Till sist, under den tid som vi genom befolkningsstudierna följt det medborgerliga engagemanget har det svenska samhället präglats av både ekonomisk recession och välstånd vilket har påverkat arbetsmarknaden och människors privatekonomi. Vidare har borgerliga och socialdemokratiska regeringar inneburit skilda politiska inriktningar. Den politiska diskussionen om ekonomisk och social ojämlikhet har ökat i intensitet inte minst till följd av de utmaningar som en åldrande befolkning och ökad invandring innebär för välfärden i det svenska samhället (se t.ex. Dölvik m.fl. 2015; Karlsson, Kuusela & Rantakeisu 2013).

Att förklara stabiliteten

Denna rapport syftar främst till att ge en övergripande beskrivning av det medborgerliga engagemangets omfattning och struktur och därför kan de frågor som stabiliteten väcker inte besvaras här annat än antydningssvis. Det finns självklart många orsaker till den stabilitet som befolkningsstudierna visar på. Vi vill peka på två viktiga aspekter, först den infrastruktur som civilsamhällets organisationer utgör och sedan de värderingar som folkrörelsetraditionen för med sig.

För det första utgör de mer än 200 000 ideella organisationerna som vi nämnt inledningsvis en institutionell och organisatorisk infattning som stabiliserar omfattningen av det frivilliga arbetet genom att vara möjlighets- och nödvändighetsstrukturer (SCB 2012; se också Fridberg & Henriksen (red.) 2014)¹. Utifrån studier av det civila samhället har man hävdats att ideella organisationer är mer motståndskraftiga än företag och statliga och kommunala organisationer och därför påverkas de mindre av samhällsförändringar (Seibel & Anheier 1990). Välfungerande ideella organisationer underlättar för människor

¹ För termerna möjlighetsstruktur och nödvändighetsstruktur se Olsson 2007. Olsson använder termen "ofrånkomlighetsstruktur", här används istället termen "nödvändighetsstruktur".

att ta på sig ideella uppdrag eftersom tid, plats och uppgift ofta är definierade och organiserade och på så sätt fungerar de som möjlighetsstrukturer. Samtidigt har många ideella organisationer också behov av ideella insatser för att kunna bedriva sin verksamhet och försöker därför värva nya ideella samt väntar sig, och kanske till och med kräver, att de som är aktiva fullföljer sitt engagemang och kan därmed ses som nödvändighetsstrukturer. Att ideella organisationer ofta står emot förändringar samt både ger möjlighet till och kräver ideellt arbete gör att det stabiliseras.

För det andra traderar folkrörelsetraditionen idealet om den engagerade medborgaren som tar ansvar för sina eller andras behov vidare till nya generationer.² Som vi kommer att visa längre fram menar t.ex. omkring hälften av befolkningen att ideellt arbete är en moralisk skyldighet och de som arbetar ideellt har ofta vuxit upp med föräldrar som varit föreningsaktiva. Vi menar alltså att två viktiga orsaker till stabiliteten är att en betydande del av det civila samhällets organisationer fungerar väl och att folkrörelsetraditionen och dess värderingar fortfarande tycks påverka hur människor värderar ideellt arbete (jfr. Jeppsson Grassman & Svedberg 1999; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010b).

Kön och ålder

Engagemangsnivån för hela befolkningen är alltså stabil över perioden men jämför vi män och kvinnor ser vi att det inte är fullt så stabilt. Under hela perioden är det fler män än kvinnor som arbetar frivilligt. Det kan till dels förklaras av att idrottsorganisationerna är den enskilt största organisationskategorin och män är överrepresenterade i dessa organisationer. När man har studerat detta har man menat att det kommer sig av att många idrottsorganisationer av tradition är miljöer som formats av och för män (se t.ex. Habermann 2007). I och med 2014 års befolkningsundersökning framträder emellertid även ett annat intressant mönster i förhållandet mellan andelen män och kvinnor i befolkningen som arbetar ideellt. De största procentuella skillnaderna mellan kvinnors och mäns engagemang återfinns 1992 (8 %) och 2009 (11 %). Andelen män ligger på en stabil nivå under hela perioden men 1992 och 2009 var det en mindre andel kvinnor som arbetade ideellt. Både 1992 och 2009 präglades det svenska samhället av ekonomisk recession som påverkade arbetsmarknaden och människors privatekonomi. Om detta inte är ett skenbart samband skulle en möjlig tolkning vara att vid ökad ekonomisk osäkerhet minskar andelen kvinnor i frivilligt arbete medan andelen män förblir oförändrat.

Den stabiliserande funktion som vi menar att folkrörelsetraditionen och de ideella organisationerna utgör tycks i så fall påverka kvinnor i mindre omfattning än män. Nedan kan vi konstatera att en betydligt större andel män ägnar sig åt ledarskap och utbildning i ideella organisationer. Det finns ingen större könsskillnad bland förtroendevalda generellt, men bland de förtroendevalda som är äldre och arbetar fler timmar än genomsnittet är de flesta män. Det skulle kunna tyda på att män oftare än kvinnor är ordförande eller kassör i de ideella organisationernas styrelser. Det skulle i så fall betyda att kvinnor oftare har mer perifera positioner i ideella organisationer. Söker vi förklaringar utanför det civila

² Här är det naturligt att hänvisa till Ronny Ambjörnssons (1988) historiska studie av tidigt föreningsengagemang och dess betydelse för det svenska skötsamhetsidealet.

samhällets organisationer har kvinnor generellt mindre tillgång till tid som inte måste ägnas åt förvärvsarbete och familj (Molén 2012). Eftersom andelen kvinnor som arbetar ideellt är lägre 1992 och 2009 när många i det svenska samhället påverkades av en kärvare arbetsmarknad kan vi inte utesluta att ekonomisk osäkerhet påverkar huruvida kvinnor arbetar ideellt. Vi har endast antytt några förklaringar, men skillnaderna mellan män och kvinnors engagemang visar på vikten av systematisk forskning för att studera vad som gör att män och kvinnor har olika ställning i det civila samhället (se Blennberger, Habermann & Jeppsson Grassman 2004 för en sådan ansats).

Omkring hälften av befolkningen i Sverige arbetar alltså frivilligt vilket internationellt sett är en stor andel av befolkningen. Men insatserna är egentligen fler än vad som syns om vi endast ser till den andel av befolkningen som arbetar ideellt. Som tabell 3 nedan visar har nämligen något färre än hälften av dem som gör sådana insatser mer än ett åtagande.

Tabell 3. Antal åtagande i frivilligt arbete i procent av befolkningen 16-84 år. 2014.

	I procent av befolkningen
Inget åtagande	47
Ett åtagande	28
Två åtaganden	15
Tre eller fler åtaganden	10
Totalt	100

Det finns inga skillnader mellan män och kvinnor med avseende på hur många åtaganden man har som ideellt verksam. Däremot finns det skillnader med avseende på ålder, de allra yngsta och äldsta är överrepresenterade bland dem som bara har ett ideellt åtagande vilket är förenligt med studier som visar att ideellt arbete är kopplat till att vara etablerad i samhället och ha tillgång till sådana sociala arenor som följer av att ha ett förvärvsarbete, bo i bostadsrätt eller hus, en familj, etc. Antalet åtaganden tenderar att öka med åldern. Det torde kunna förklaras av att de relationer och erfarenheter människor samlar på sig under livet samt att man med tiden får mer tid för ideellt arbete bidrar till att man ofta har fler engagemang när man är äldre. Även när vi studerar mängden ideella engagemang visar det sig att det ideella arbetet är stabilt eftersom de ideellt aktiva har i genomsnitt mellan 1.7 och 1.8 engagemang per person över perioden.

Ser vi då till det genomsnittliga antalet timmar i månaden som människor arbetar ideellt kan vi se förändringar under perioden.

Tabell 4. Genomsnittligt antal timmar per månad som de aktiva arbetar ideellt. 1992 – 2014. Totalt och kön.

	Män	Kvinnor	Totalt
1992	14	12	13
1998	15	10	12
2005	14	13	14
2009	16	16	16
2014	17	13	15

Den ökning vi sett sedan 1998 vad det gäller den tid som befolkningen lägger ner på ideellt arbete har med den sista undersökningen avstannat. Ser vi till fördelningen mellan män och kvinnor arbetar kvinnor 13 timmar i månaden i genomsnitt vilket gör att män arbetar fler timmar i månaden än vad kvinnor gör. Tabell 5 nedan redovisar hur det frivilliga arbetet fördelar sig mellan åldrar och kön över perioden.

Tabell 5. Det frivilliga arbetets omfattning år 1992 – 2014. I procent av befolkningen som utfört frivilligt arbete efter kön och ålder (16-74/84).

		1992	1998	2005	2009	2014
16-29	Män	51	50	39	40	57
	Kvinnor	42	47	43	39	50
30-44	Män	61	55	59	64	57
	Kvinnor	51	57	60	54	65
45-59	Män	54	62	55	56	61
	Kvinnor	45	53	48	36	53
60-64	Män	44	54	56	54	41
	Kvinnor	38	38	45	38	45
65-74	Män	38	45	56	51	61
	Kvinnor	33	45	37	44	41
75-84	Män	-	-	32	38	55
	Kvinnor	-	-	24	32	39

Befolkningsundersökningen 2009 visade att både män och kvinnor i den yngsta åldersgruppen var underrepresenterade bland dem som arbetade frivilligt. Fem år senare är denna grupp större och en större andel unga män och kvinnor arbetar frivilligt. För att förklara att andelen unga män och kvinnor som arbetade ideellt var relativt liten 2009 pekade vi på den ekonomiska instabilitet och osäkerhet på arbetsmarknaden som rådde då. Fem år senare präglas Sverige visserligen av en stabilare ekonomi och en tryggare arbetsmarknad men arbetslösheten bland ungdomar är fortfarande betydande vilket gör att ökningen av unga som arbetar ideellt inte kan förklaras av en tryggare arbetsmarknad. Det betyder emellertid att de senaste resultaten kan bekräfta att ideellt arbete inte minskar bland yngre människor. 2014 års undersökning ger alltså inte empiriskt stöd för att det frivilliga arbetet på sikt kommer att minska på grund av att de generationer som nu är unga är aktiva i mindre omfattning.

Andelen män i åldersgruppen 30 – 44 år har minskat något jämfört med 1992 medan andelen kvinnor har ökat kraftigt i denna åldersgrupp under perioden. En möjlig

förklaring är att sambandet mellan föräldraskap och ideellt arbete har blivit starkare för kvinnor än för män sedan 1992.³ Andelen män i denna grupp har minskat ordentligt sedan 2009, men ser man till hela perioden är minskningen inte fullt så dramatisk.

När man inom forskningen pekar på vad som kan bidra till att medborgerligt engagemang kan komma att avta hänvisar man som sagt ofta till en tilltagande individualisering (så t.ex. Bellah et al. 1986; Hustinx & Meijs 2011; Lorentzen 2001). Det svenska samhället framstår i internationella komparativa undersökningar som ett av de mest individualiserade (Inglehart et. al. 2004; Pettersson 2009). Följaktligen skulle vi vänta oss att det ideella arbetet har en jämförelsevis mindre omfattning i Sverige, särskilt bland yngre personer eftersom de anses vara mer individualiserade. Att befolkningsundersökningarna inte visar på ett minskat engagemang, inte heller bland yngre personer, står emellertid i kontrast till denna tanke. Att Sverige är ett mycket individualistiskt samhälle med ett omfattande ideellt arbete stämmer snarare väl med de studier som visar att individualisering gör att det ideella arbetet uppfattas som meningsfullt eftersom det är ett sätt att visa upp sin identitet i relation till vad människor uppfattar som ett konformt och materialistiskt samhälle (von Essen 2014; Wuthnow 1991). Som vi kommer att diskutera längre fram betyder det emellertid att man måste skilja på hur det kommer sig att människor börjar arbeta ideellt, vilket är knutet till de sociala sammanhang människor lever i, och hur det kommer sig att man fortsätter, vilket har att göra med hur människor kan göra sina insatser meningsfulla (se också Jeppsson Grassman 1997).

Olika typer av insatser

De som arbetar ideellt fick ange vilken typ av insats de utförde genom att ta ställning till ett antal alternativ. Tabell 6 nedan visar vilka typer av insatser de ideella ägnar sig åt åren 2009 och 2014.

Tabell 6. Typen av ideella insatser. 2009, 2014. I procent av alla ideellt aktiva som gör åtminstone en insats inom olika typer av ideella insatser.⁴

	2009	2014
Administration	68	72
Styrelse	41	43
Utbildning ³	(33)	17
Ledarskap	(33)	34
Information	25	28
Penninginsamling	21	21
Direkta hjälpinsatser	19	26
Annat	12	23

3 Den danska undersökningen visar på ett samband mellan kvinnors ideella arbete och föräldraskap vilket stöder detta antagande (Fridberg & Henriksen (red.) 2014).

4 I undersökningen från 2009 tillfrågades de ideellt aktiva om utbildning och ledarskap som en gemensam kategori. I och med 2014 års undersökning tillfrågades de om ledarskap och utbildning som två åtskilda kategorier. Därför finns det inga uppgifter om hur många som ägnar sig åt ledarskap som enskild kategori för 2009 i tabell 5. Av samma skäl är kategorin Utbildning väsentligt större 2009 eftersom den då också inbegriper ledarskap. I befolkningsundersökningarna 1992, 1998 och 2005 efterfrågades typ av insats i den förening man gjorde mest insatser istället för som 2009 och 2014 för varje insats vilket inte gör jämförelser meningsfulla. Till sist finns det skäl att påpeka det faktum att andelen ideella som gör insatser inom utbildning respektive ledarskap ökar dramatiskt när de två kategorierna skiljs åt i intervjun.

Till att börja med skall vi intressera oss för resultaten från 2014 års befolkningsundersökning. Att nästan tre fjärdedelar av alla som arbetar ideellt gör *Administrativa* insatser är anmärkningsvärt. Förklaringen är att svenska ideella organisationer är mindre beroende av anställd personal än andra jämförbara länder vilket betyder att en stor del av det dagliga arbetet i dessa organisationer utförs av ideella. Vidare är denna kategori mycket bred vilket också betonas i intervjun genom att frågan inte bara nämner administration utan också andra praktiska insatser som städning, mailutskick och kaffekokning som exempel på insatser i denna kategori.

Att som förtroendevald göra ideella insatser i föreningens *Styrelse* är den näst största kategorin, mer än 40 procent av alla ideella svarar att de gör denna typ av insats. Eftersom frågan preciseras som ett förtroendeuppdrag i intervjun torde den inte blandas ihop med administrativa insatser. Tvärtom visar det sig att det finns ett mycket svagt samband mellan att vara förtroendevald och att göra administrativa insatser. Den tredje största kategorin är *Ledarskap*, vilket också är en bred kategori eftersom den både inbegriper övergripande ledarskap och direkta ledarskapsinsatser t.ex. i barn- och ungdomsidrotten. *Information* och *Direkta hjälpinsatser* samlar en dryg fjärdedel var av de ideella. Därefter kommer *Penninginsamling* som omkring var femte ideellt aktiv ägnar sig åt. *Utbildning*, som egen kategori, är den typ av insats som den minsta gruppen ideella ägnar sig åt.

Med undantag för kategorierna *Utbildning* och *Ledarskap* som inte var åtskilda i 2009 års undersökning är förändringarna under de fem år som förflutit mellan 2009 och 2014 relativt små. Det mest anmärkningsvärda är att alla typer av insatser utom *Penninginsamling* har ökat. Eftersom den sista kategorin *Annat* har ökat mest kan det inte förklaras av att svarsalternativen har fångat upp vad människor gör bättre 2014 än 2009. En möjlig förklaring till att procentandelarna ökar i alternativen är att de ideella blivit mer medvetna om att man gör flera olika typer av insatser än tidigare. Direkta hjälpinsatser är den typ av insats som har ökat mest av alla. Det kan då indikera att det ideella arbetet mer än tidigare har en social och hjälpanande inriktning men också att människor generellt är mer medvetna om att deras insatser också har en social dimension.

Frågan är nu om olika typer av människor också gör olika typer av insatser. För att komma de som gör dessa olika slags insatser närmare skall vi se hur de fördelar sig med avseende på kön och ålder.

Tabell 7. Olika typer av ideella insatser. 2014. Kön. Fördelning i procent mellan män och kvinnor som gör åtminstone en insats i olika typer av ideella insatser.

	Kvinnor	Män
Utbildning*	40	60
Styrelse	45	55
Administration	48	52
Ledarskap***	39	61
Information*	53	47
Direkta hjälpinsatser	52	48
Penninginsamling	51	49
Annat	47	53
Total	48	53

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Det är framför allt inom *Ledarskap* och *Utbildning* som män är överrepresenterade bland dem som gör dessa insatser. Kvinnor gör däremot oftare insatser i kategorin *Information*. Som tabellen visar är män mer ofta engagerade som förtroendevalda än vad kvinnor är. Men det visar det sig att denna skillnad inte är statistiskt signifikant. Det är förvånansvärt eftersom tidigare studier har kunnat visa att män oftare än kvinnor är engagerade som förtroendevalda styrelseledamöter i ideella organisationer medan kvinnor oftare gör direkta sociala insatser (Habermann 2007). En kontroll visar emellertid att de som gör insatser i styrelser och som har arbetat längre än fem år och gör fler timmar i månaden än genomsnittet ofta är män. Det betyder att vi kan förmoda att män oftare än kvinnor är ordförande och kassör (von Essen 2015). Ser vi då till hur insatser förhåller sig till ålder visar det sig att de som är medelålders och äldre är överrepresenterade bland de förtroendevalda men att de som är mellan 16 och 29 år är överrepresenterade bland dem som ägnar sig åt ledarskap. Att yngre personer oftare är ledare kan till del förklaras av att många ledare i idrottsorganisationerna är unga. Att förtroendevalda är äldre kan förklaras av att man som äldre ofta har det förtroende och erfarenhet som anses vara viktigt om man sitter i en styrelse.

Organisationskategorier

De tidigare rapporterna har redovisat de sex organisationskategorier som samlat flest ideellt verksamma (se t.ex. Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010). Den kategorisering som tidigare använts samlar dock inte alla de 34 organisationstyper som efterfrågas i intervjuerna. I denna rapport har vi förändrat vår indelning och skapat elva organisationskategorier som samlar upp alla de 34 organisationstyper som efterfrågas i intervjuerna. Dessa kategorier presenteras här tillsammans med grundläggande data om hur ideella insatser fördelas mellan dessa kategorier.

Den första kategorin, *Idrottsorganisationer*, omfattar endast denna typ av organisationer. Den andra kategorin, *Organisationer med social inriktning*, inbegriper humanitärt eller socialt inriktade organisationer, lokala grupper med social inriktning, ordenssällskap, invandrarorganisationer, nykterhetsorganisationer och anti-drogföreningar. Den tredje kategorin, *Organisationer för boende*, samlar hyresgästföreningar, bostadsrättsföreningar, villaägarföreningar, småhusföreningar samt samfälligheter. Den fjärde kategorin, *Fritidsorganisationer*,

avser friluft-, jakt- och fiskeorganisationer, motororganisationer, hobbyföreningar samt frivilliga försvarsföreningar. Den femte kategorin, *Intresseorganisationer och fackförening*, omfattar föräldraföreningar, handikapp- och patientföreningar, pensionärsorganisationer, studentföreningar, fackföreningar samt aktieägarföreningar. Den sjätte kategorin, *Religiösa organisationer*, inbegriper församlingar i Svenska kyrkan, andra kristna samfund samt andra religiösa samfund. Den sjunde kategorin, *Utanför det civila samhällets organisationer*, omfattar ideella insatser i den offentliga sektorn, företag och nätverk.⁵ Den åttonde kategorin, *Kulturorganisationer*, omfattar kultur-, dans-, musik- och teaterföreningar. Den nionde kategorin, *Sociala rörelser och politiska organisationer*, omfattar kvinnoorganisationer, miljöorganisationer, politiska partier, organisationer för internationella frågor, fredsansorganisationer samt lokala aktionsgrupper. Den tionde kategorin *kooperativ*, inbegriper konsumentkooperativ och andra slags kooperativ. Till sist kommer en kategori som samlar upp *Andra organisationer*.

Eftersom ideella organisationer är mångfacetterade och bedriver många olika typer av verksamheter kommer alla indelningar i kategorier bli grova och missvisande ur något perspektiv. Samtidigt är det inte meningsfullt att analysera 34 olika organisationstyper var för sig. Dessutom är det som läsare svårt att få en överblick över en så finmaskig indelning. Därför har vi gjort denna indelning i elva organisationskategorier både för att samla tillräckligt mycket material i varje kategori som möjliggör en meningsfull analys och för att skapa en överblickbar struktur av det organisatoriska landskap som det ideella arbetet bedrivs i.⁶

Kategoriseringen har vägletts av vad de som arbetar ideellt företrädesvis ägnar sig åt vilket inte nödvändigtvis speglar organisationernas uttalade syfte eller inriktning. Tabell åtta visar hur de som arbetar ideellt fördelas mellan de elva organisationskategorierna.

5 Här avser vi om man gör insatser inom ramen för ett nätverk. Detta skall inte blandas ihop med de nätverk som människor kan ingå i som består av vänner eller bekanta. Vi undersöker även dessa, men då som ett socialt sammanhang människor kan ingå i utan att för den skull göra insatser.

6 Den kategorisering vi presenterar här inte är den samma som utan skiljer sig från det internationella klassificeringssystemet ICNPO som utvecklats för att kategorisera ideella organisationer. ICNPO-systemet har använts i svenska studier av det civila samhället (så t.ex. Wijkström & Lundström 2002) och i den undersökning om ideellt arbete som gjordes i Danmark parallellt med den svenska befolkningsundersökningen.

Tabell 8. De som gör åtminstone en ideell insats fördelade i organisationskategorier 16-74 respektive 16-84. 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014.⁷ I procent av dem som arbetar ideellt.

	1992	1998	2005	2009	2014
Idrottsorganisationer	35	36	39	39	32
Organisationer med social inriktning	18	19	12	19	24
Organisationer för boende	10	11	15	15	22
Fritidsorganisationer	24	18	19	19	22
Intresseorganisationer och fackförening	28	29	26	23	22
Religiösa organisationer	10	13	13	13	12
Utanför det civila samhällets organisationer	(4)	(3)	(6)	(4)	10
Kulturorganisationer	14	14	10	11	11
Sociala rörelser och politiska organisationer	11	11	6	9	9
Kooperativ	8	5	5	5	2
Andra organisationer	0	7	5	4	7

Att 32 procent av dem som arbetar ideellt har åtminstone ett ideellt åtagande i *Idrottsorganisationer* innebär att idrottsorganisationerna samlar den ojämförligt största andelen ideella i det svenska civilsamhället. Så har det också varit under hela perioden eftersom något mindre än 40 procent av de som arbetar ideellt gör åtminstone en insats i denna kategori. *Organisationer med social inriktning* är den organisationskategori som med sina 24 procent samlar den näst största andelen ideellt aktiva. Andelen som gör ideella insatser i denna kategori har ökat 2014. Med reservation för att ökningen endast gäller mellan 2009 och 2014 så skulle detta resultat kunna reflektera den ökning av välfärdsinsatser och social omsorg inom ideella organisationers verksamhet i det svenska civilsamhället som andra studier visat på (Wijkström & Lundström 2002). *Organisationer för boende* har ökat dramatiskt 2014 jämfört med tidigare år då andelen som arbetar ideellt varit tämligen konstant. *Fritidsorganisationer* har varken ökat eller minskat anmärkningsvärt mycket om vi ser till hela perioden medan *Intresseorganisationer och fackförening* har minskat. *Religiösa organisationer* samlar en mindre och stabil andel, men förvånansvärt stor för ett så sekulariserat land som Sverige. Vi har i tidigare studier frågat efter människors ideella insatser inom den offentliga sektorn. Men eftersom vi frågade om ideella insatser inom företag och inom nätverk för första gången 2014 samlar insatser *Utanför det civila samhällets organisationer* en större andel i den senaste undersökningen. Det är värt att notera att en så stor andel som tio procent gör insatser utanför ideella organisationer. Andelen av de ideellt aktiva som gör insatser i denna kategori är med säkerhet omkring 3-4 procent större än vad tabellen visar eftersom en del av dem som svarat att de gjort insatser i företag, nätverk eller offentliga institutioner inte har bejakat att de arbetar ideellt. De tre kategorier som samlar den minsta andelen av dem som arbetar ideellt är *Kulturorganisationer*, *Sociala rörelser och politik* samt *Kooperativ*. Dessa kategorier ligger på en tämligen jämn nivå under perioden.

Eftersom nästan hälften av alla som arbetar ideellt har mer än ett engagemang vet vi inte hur stor andel av engagemangen som görs inom varje organisationskategori. Efter att ha visat hur stor andel av de ideellt aktiva som gör insatser inom var och en av dessa

⁷ Eftersom nästan hälften av alla som arbetar ideellt gör mer än en insats motsvarar värdena för de sammanlagda kategorierna långt mer än den andel som arbetar ideellt. För 1992 är åldersavgränsningen 16 -74 år, för 1998, 2005, 2009 och 2014 är åldersavgränsningen 16 - 84 år.

organisationskategorier skall vi därför gå vidare och visa hur stor andel av alla engagemang som görs inom organisationskategorierna.

Tabell 9. De ideella engagemangen fördelade i organisationskategorier. 2009, 2014. I procent av alla ideella engagemang.

	2009	2014
Idrottsorganisationer	23	18
Organisationer med social inriktning	13	15
Organisationer för boende	9	11
Fritidsorganisationer	12	13
Intresseorganisationer och fackförening	15	12
Religiösa organisationer	8	8
Utanför det civila samhällets organisationer	(2)	7
Kulturorganisationer	7	6
Sociala rörelser och politiska organisationer	6	6
Kooperativ	3	1
Andra organisationer	2	4

Ser vi till hur engagemangen fördelar sig mellan organisationskategorierna visar det sig att andelen engagemang framför allt har minskat inom idrottsorganisationer, men också inom intresseorganisationer och fackföreningar, kulturorganisationer och kooperativ. Inom organisationer med social inriktning, organisationer för boende, fritidsorganisationer, ideellt arbete utanför det civila samhällets organisationer och inom andra organisationer har istället andelen av engagemangen ökat.⁸ Inom religiösa organisationer och sociala rörelser och politiska organisationer är andelen engagemang oförändrade.

Idrottsorganisationerna är den största kategorin även när vi ser till de ideella engagemangen. Men det är framför allt inom denna kategori som andelen engagemangen har minskat vilket tyder på att det finns en mindre benägenhet 2014 än 2009 att ta på sig mer än ett ideellt engagemang inom dessa organisationer. Detta gäller även intresseorganisationer och fackföreningar även om minskningen inte är lika stor. Samtidigt ökar andelen av dem som arbetar ideellt mellan 2009 och 2014 i denna kategori vilket skulle betyda att man i mindre utsträckning tar på sig mer än ett engagemang. Eftersom andelen engagemang ökar inom organisationer inom social inriktning är skillnaden mellan denna kategori och idrottsorganisationer väsentligt mindre 2014 än 2009 om vi ser till allt ideellt arbete som utförs inom dessa kategorier.

Om ideellt arbete utanför det civila samhällets organisationer

De organisationstyper som ingår i kategorin *Utanför det civila samhällets organisationer* är mycket olikartade eftersom organisationer i den offentliga sektorn, företag och nätverk ingår. Det finns därför skäl att något kommentera de tre organisatoriska former för ideellt arbete som finns i denna kategori. Att engagera människor för att göra ideella insatser i offentliga organisationer, inte minst kommunala, är en gammal stabil svensk tradition. De grundläggande betingelserna för denna typ av engagemang skiljer sig åt på så sätt att

⁸ En del av den stora ökningen av andelen ideella engagemang utanför det civila samhällets organisationer kommer sig av de frågor om ideellt arbete i företag och inom nätverk som fördes in i intervjun 2014.

villkor som huvudmannaskap, organisation, möjlighet till medlemskap och därmed till inflytande ser helt annorlunda ut i jämförelse med så gott som all annan organisering av ideellt arbete.

Vi har sedan den första undersökningen 1992 försökt fånga upp ideella insatser i offentlig sektor och de har hela tiden haft en begränsad men påfallande stabil omfattning och pendlat mellan att omfatta 2-3 procent av den vuxna befolkningen. Vi kunde redan från början lägga fast att det i huvudsak rör sig om tidskrävande socialt inriktade insatser, som till exempel kontaktmannaskap och att vara övervakare. Resultaten från 2014-års studie pekar entydigt i samma riktning. Vi kan också konstatera att till skillnad mot annat ideellt arbete är kvinnorna här i klar majoritet. För att få en lite tydligare uppfattning om vilka bakgrundsfaktorer som ökar sannolikheten för att någon ska göra ideella insatser i det offentliga regi har vi genomfört en så kallad logistisk regressionsanalys. Utan att gå in på den i detalj kan vi konstatera att kön, i det här fallet att vara kvinna, är den enda faktor som ger ett tydligt utslag. För övrigt tycks sådant här ideellt arbete vara väl spritt i befolkningen när det gäller ålder, hushållstyp, utbildning, förvärvsarbete eller ej samt när det gäller inkomst. Men det är lite fler som bor i eget hus och därmed lite färre i lägenhet och det är lite färre som tillhör gruppen första generationens invandrare.

Det har än så länge gjorts ytterst lite forskning om ideellt arbete inom företag i Sverige. Vi vet dock att en del av till exempel de tidigare omnämnda ponnystallen där barn och föräldrar gör ideella insatser är privatägda och att kommersiella s.k. *sports camps* riktar sig mot barn- och ungdomar. Därför kan vi anta att en del av sådana här slags insatser görs inom idrott och rekreation (Norberg & Redelius 2012). Vidare har en del företag s.k. företagsvolontärprogram som innebär att personer gör ideella insatser inom ramen för sin anställning och gör då främst socialt inriktade insatser, i anslutning till traditionella organisationer (Hvenmark & von Essen 2013). Ser vi till dem som gör insatser inom företag är män och yngre personer överrepresenterade. I övrigt liknar denna grupp de i befolkningen som arbetar ideellt.

Andra former av engagemang och tillhörighet

Politisk påverkan

Vid sidan av att göra ideella och informella insatser kan man naturligtvis vara engagerad på andra sätt inom det civila samhället. Vi ska här presentera några uppgifter kring sådana andra engagemang. Först presenterar vi resultat som berör politiskt inriktade aktiviteter eller av erfarenheter av att försöka påverka ett samhällsförhållande av något slag, sedan går vi över till några uppgifter om givande av pengar.

De tre första frågorna i nedanstående tabell rör om man under det senaste året har engagerat sig genom att delta i någon politiskt inriktad aktivitet. De två sista avser att belysa om de intervjuade har kontaktat politiker eller tjänstemän för att få saker och ting att hända eller för att få till stånd förändringar.

Tabell 10. Politiskt inriktade aktiviteter och påverkan, totalt samt i relation till kön och ålder. Procent av alla svarande.

Aktivitet	Totalt	Kön		Ålder					Sign Nivå
		Män	Kv	16-29	30-44	45-59	60-74	75-84	
Namninsamling	30	25	35***	43	37	30	25	14	***
Bojkott, köpstrejck	9	8	9	13	14	9	5	3	***
Fredlig demonstration	5	4	7*	10	4	3	6	3	*
Kontaktat tjänsteman	9	10	8	4	11	12	10	5	*
Kontaktat politiker	10	12	8*	9	11	11	10	9	
Handling, 1-3	34	29	39***	48	40	35	29	16	***
Kontakter, 4-5	15	16	13	9	19	17	15	9	*

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001.

I tabellen ser vi att den medborgerliga aktiviteten är rätt så omfattande med tanke på att frågorna endast rör om man gjort något av detta under det senaste året. Andra studier pekar visserligen i samma riktning men dessa uppgifter är ändå värda att understryka, inte minst mot bakgrund av att det traditionella medlemskapet och engagemanget i politiska partier i Sverige sjunkit dramatiskt. Enligt SCB (2014) har andelen av befolkningen som är medlemmar sjunkit från 13 procent till 5 procent mellan 1989 och 2013 och andelen som är aktiv har minskat från 3 procent till 1 procent under samma period. Dessutom visar våra egna data på att endast 2 procent i 2014-års studie säger sig ha gjort en insats i anslutning till ett politiskt parti, vare sig de är medlemmar eller inte. Tidigare i denna rapport har vi beskrivit att endast 5 procent av den vuxna befolkningen säger sig ha gjort en insats i den kategori av organisationer som vi kallar ”Sociala rörelser och politiska partier” och som omfattar kvinno- och miljöorganisationer, politiska partier, organisationer för internationella frågor, fredsorganisationer samt lokala aktionsgrupper.

Det visar sig, vilket vi kan se i tabellen, att både ålder och kön verkar ha en stor betydelse när det gäller de mer direkt politiskt inriktade aktiviteterna. Aktiviteten är som störst i den yngsta åldersgruppen. Som vi sett gäller inte detta för ideellt arbete i allmänhet. När vi genomför en så kallad multipel regressionsanalys får vi ett tydligt resultat. Bland dem som deltar i politiskt inriktade aktiviteter är det signifikant fler kvinnor, fler yngre och fler med högre utbildning. För dem som har varit aktiva för att påverka genom kontakter slår endast (som förväntat) utbildning igenom men inte på något starkt sätt. Detta slags engagemang har med andra ord en ganska vid spridning bland medborgarna.

När vi kontrollerar för sambandet mellan att göra ideella insatser i allmänhet och dessa slags aktiviteter är det påfallande svagt för de tre första mer politiskt inriktade aktiviteterna medan det är starkt för att påverka genom kontakter å ena sidan. Å andra sidan är sambandet påfallande starkt mellan de som gjort insatser i ”sociala rörelser och politiska partier” och de tre första aktiviteterna. Det finns en slags underliggande självklar logik i detta. Genom att visa följande tabell får vi också syn på ett vidare mönster i kopplingarna mellan att delta i politiskt inriktade aktiviteter och i vilka organisationskategorier man tenderar att vara engagerad.

Tabell 11. I procent av dem som är ideellt aktiva inom respektive organisationskategori och som genomfört en politiskt inriktad aktivitet.

Organisationskategorier	Frivilligt arbete i organisationskategorier	
	Ja	Sig nivå
Idrottsorganisationer	30	-
Sociala rörelser och politiska partier	63	***
Organisationer med social inriktning	40	-
Intresseorganisationer och fack	45	**
Religiösa organisationer	44	-
Organisationer för boende	32	-
Fritidsorganisationer	36	-
Kulturorganisationer	45	-
Utanför det civila samhällets organisationer	55	***
Kooperativ	20	-
Andra organisationer	52	*
Frivilligt arbete, totalt	36	

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001.

De här uppgifterna visar på hur kopplingen ser ut mellan dem som säger sig ha deltagit i någon av de former av politisk aktivism som vi diskuterat och ett eventuellt engagemang i olika organisationskategorier. Vi ser mycket tydliga men bara delvis förutsägbara skillnader. Att det är betydligt fler i denna grupp som också har en anknytning och har gjort insatser i det som kallas ”sociala rörelser och politiska partier” förefaller naturligt, liksom att det är vanligt med en anknytning till ”intresseorganisationer och fack”. Mindre förutsägbart är dock den relativt starka anknytningen till sammanhang där människor engagerar men som inte äger rum i den ideella sektorn och i ”andra organisationer”. Notabelt är att det finns mycket svaga eller inga kopplingar alls till idrottsorganisationer, organisationer med social inriktning, organisationer för boende, fritidsorganisationer och kooperativ.

Sammanfattningsvis verkar den här typen av politiskt handlingsinriktade medborgare inte ha riktigt samma karaktäristika som de som gör ideellt arbete i allmänhet men däremot finns det kopplingar till att man är engagerad i vissa slags organisationer. Dock har en stor del av de här politiskt engagerade medborgarna inte någon anknytning, i form av att göra insatser, till sociala rörelser eller politiska organisationer. SCB konstaterar i samstämmighet med våra resultat att intresset bland medborgarna, trots de mycket låga medlems- och deltagarsiffrorna i traditionella politiska forum, är påfallande stort för politiska frågor och att de till och med ser ut att ha vuxit under senare år (SCB 2014).

Givande

Givande är ytterligare ett område, som vi inte presenterat några uppgifter om i tidigare studier men där vi denna gång har haft med frågor som tar upp utbredning, omfattning, inriktning, koppling till ideellt arbete etc. Denna delstudie finns mer utförligt beskriven i rapporten ”*Det folkliga givandet – resultat från en befolkningsstudie*” (Vamstad, 2015). Här ska vi endast återge några centrala resultat och slutsatser. Låt oss först lägga fast att givande är en mycket utbredd typ av engagemang, eller för den delen insats. Omfattningen är

överraskande stor och 80 procent av den vuxna befolkningen har givit pengar vid minst ett tillfälle under föregående år. Bland dessa döljer sig stora skillnader mellan människor som ger en liten summa pengar vid något tillfälle, över det regelbundna men begränsade månadsgivandet till de som ger stora summor vid enstaka tillfällen. Låt oss med författarens ord sammanfatta omfattningen på givandet av pengar till organisationer med att det är ”folkligt, småskaligt och utbrett”. Det är värt att understryka att givandet inte varierar särskilt mycket efter människors inkomst och att kvinnor ger mer trots att mäns inkomst är större. Ett karaktäristika som skiljer ut det svenska givandet från andra länders är att det i högre grad riktas till ändamål i andra länder än till ändamål inom vårt eget land. Ett av skälen till detta är naturligtvis vår väl utbyggda välfärdsstat.

Att själv vara aktiv och bedriva frivilligt arbete eller göra informella insatser, att ha ett politiskt engagemang på det sätt som vi redogjort för i det ovanstående och att ha haft föräldrar som var aktiva i föreningslivet under ens uppväxt ökar sannolikheten för att man ska ge på det sätt som här beskrivs. Vad vi tidigare kallat ett *kumulativt medborgarskap*, där en aktivitet leder till en annan, där en tillhörighet leder till ytterligare en framträder tydligt här. Ger gör man också i högre grad om man tycker sig ha samhörighet med det omgivande samhället, har personer man kan förlita sig på och har en allmän tillit till andra.

Utifrån sin granskning av tillgängliga uppgifter drar författaren slutsatsen: ”Människor har gett pengar men de har gjort det till saker som inte kunde anses vara den offentliga sektorns ansvar och även om detta kanske var ett politiskt ställningstagande en gång så har det kommit att bli ett etablerat faktum att de två olika sakerna nu är just två olika saker. Detta förklarar även att så många som varannan svarande anser att man har en moralisk skyldighet att ge. Givandet har genom särskiljningen från välfärdsstaten och dess ansvarsområde getts en egen innebörd och ett eget berättigande som till och med beskrivs som ett moraliskt ansvar av hälften av befolkningen. Det individuella ansvaret består därför även om det offentliga tas”(Vamstad 2015 s.43).

Tillhörighet till nätverk

Låt oss här också säga någonting om människors *tillhörighet till nätverk*. I samband med att vi skulle genomföra vår andra befolkningsstudie i slutet på 1990-talet blev vi uppmärksamma på att människor kunde ha en tillhörighet till just nätverk och att en sådan lösli-gare organisering kanske var på väg att bli vanlig och till och med ersätta traditionell organisering genom en förening. Mot denna bakgrund kom vi att ställa frågan om tillhö-righet till nätverk. I 2014-års studie ser frågan ut på följande sätt:

”Vi har redan tidigare frågat om frivilligt arbete i nätverk. Men nu är vi intresserade av om du ingår i nätverk utan att för den skull arbeta frivilligt. Med nätverk avses sådana sammanhang där minst tre människor träffas med viss regelbundenhet på fritiden och därmed ej på arbetstid, för olika syften utan att det för den skull är fråga om aktivitet inom en förening. Det kan vara fråga om en grupp av arbetskamrater som tillsammans och regelbundet motionerar på fritiden, en grupp som fiskar, en grupp som regelbundet gör någonting på Internet, en syjunta eller en bridgegrupp.”

Enligt våra mätningar har det inte blivit vanligare att människor uppger sig tillhöra ett nätverk, utan snarare tvärtom. Och nätverk verkar inte ha kommit att ersätta traditionell organisering genom föreningslivet. Från början sade sig omkring 50 procent av medborgarna ingå i sådana här nätverk. Något fler kvinnor än män. Det var från första början uppenbart att det fanns starka kopplingar mellan att göra frivilligt arbete och att tillhöra ett sådant här nätverk. Detta gällde för både män och kvinnor. Det har bekräftats också i denna studie och är som vi kommer att se speciellt starkt för män. Vi kan också visa att de som uppger att de blivit ombedda att börjat arbeta ideellt är överrepresenterade bland dem som är med i ett eller flera nätverk. Den tidigare iakttagelsen bekräftas alltså återigen. Tillgång till nätverk utgör en resurs och ett personligt socialt kapital som ökar sannolikheten för engagemang i frivilligt arbete. Omvänt kan föreningslivet ge tillgång till redan existerande nätverk eller utgöra en arena från vilken nätverk skapas som individen får en plats i. Vi förutsätter att rörelsen går i båda riktningarna men det här slaget av studie ger oss inte möjlighet att belägga detta. I vilket fall som helst ser vi här ännu ett uttryck för det vi kallar ett kumulativt medborgarskap där *aktivitet eller tillhörighet till ett område verkar ge kopplingar och engagemang till andra*.

Vilka är det som arbetar ideellt?

I tabellerna 12, 13, 14, 15 samt 16 redovisas alla de faktorer som visade på tydliga samband med medborgarnas engagemang i 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014-års studier. Vid samtidig statistisk kontroll för andra förhållanden genomförde vi från och med 1992-års studie så kallade binära logistiska regressionsanalyser. Analyserna syftar till att mäta vilken betydelse varje variabel för sig har vid kontroll av övriga variabler. I ett första steg inkluderades bakgrundsvariablerna kön, ålder, eventuell invandrarbakgrund, utbildning, boendeform, boendeort, hushållstyp, förvärvsarbetsstatus och årsinkomst. Dessutom prövades betydelsen av att den enskilde utförde regelbundna informella insatser under undersökningsåret. Vid 1998 års studie introducerades variabler som kan ha att göra med individens sociala kapital, nämligen föräldrarnas engagemang i föreningar och deltagande i nätverk. Den här ansatsen har gett följande utslag.

Tabell 12. Bestämningfaktorer för frivilliga insatser 1992. Totalt, för män och för kvinnor.⁹

	Kön	Ålder	Informella insatser	Bostadstyp
Samtliga	*	*	***	***
Män	–	–	–	**
Kvinnor	–	–	***	**

Vid den första befolkningsstudien fick betydelsen av informella insatser ett tydligt genomslag. Det var inte på något sätt självklart och hade inte presenterats i någon tidigare forskning. Mer väntat var sambandet med bostadstyp, kön och ålder. De sistnämnda två

⁹ Avseende de signifikansvärden som presenteras från och med denna tabell gäller följande: ***=p<0.01. **=p<0.1. *=p<0.05.

sambanden är däremot inte särskilt starka. De som bodde i hyreslägenheter gjorde i lägre utsträckning ideella insatser i jämförelse med dem med andra boendeformer. Vi kunde konstatera att den som redan gör mycket tycks komma att göra än mer. Detta har vi, som redan sagts, kommit att beteckna som det kumulativa medborgarskapet.

Tabell 13. Bestämningfaktorer för frivilliga insatser 1998. Totalt, för män och för kvinnor.

	Utbildning	Inkomst	Boendeort	Informella insatser	Föräldrars engagemang
Samtliga	***	–	*	*	*
Män	*	*	–	–	–
Kvinnor	**	–	*	*	*

När föräldrars engagemang introducerades i 1998 års studie slog det omedelbart igenom. Resursmönstret blev tydligt genom utbildning: ju högre utbildning, desto starkare samband med ideellt arbete. Som synes fanns också ett statistiskt signifikant samband men svagare för män och inkomstnivå. Däremot försvann kön och ålder. En utjämning skedde alltså när det gällde dessa variablers betydelse mot slutat av 1990-talet. Boendeort slog nu istället igenom på så sätt att medborgare i storstäder verkade göra mindre insatser än människor i andra typer av tätorter men framför allt i jämförelse med människor på landsbygden. Därtill fanns ett fortsatt och väntat samband mellan att göra ideella och informella insatser. Det var dock inte lika starkt som i föregående undersökning.

Efter de två första studierna utkristalliserades några tydliga drag: vikten av att ha *tillgång till sociala arenor, socialt kapital* eller *humankapital* samt betydelsen av ett *socialt arv*.

Tabell 14. Bestämningfaktorer för frivilliga insatser 2005. Totalt, för män och för kvinnor.

	Utbildning	Inkomst	Ålder	Informella insatser	Föräldrars engagemang
Samtliga	**	***	–	**	**
Män	*	**	*	**	*
Kvinnor	*	*	–	–	–

Vid 2005 års studie framträdde återigen resurssambandet genom faktorerna högre inkomst och högre utbildningsnivå. Kön och ålder tonade ner, medan sambandet med informella insatser och föräldrars engagemang förblev starkt. Tillgång till resurser som i sin tur tenderar att vara nära kopplat till att också ha tillgång till sociala arenor utgör en möjlig grund för en högre grad av aktivitet, liksom återigen betydelsen av ett socialt arv i form av föräldrars engagemang.

Tabell 15. Bestämningsfaktorer för frivilliga insatser 2009. Totalt, för män och för kvinnor.

	Utbildning	Inkomst	Informella insatser	Föräldrars engagemang
Samtliga	*	–	*	***
Män	–	*	*	*
Kvinnor	*	–	–	**

Vid 2009 års studie tycktes sambanden bli mindre klara, med ett undantag – att det sociala arv som verkar ha förmedlats genom föräldrars engagemang fortsatte att tydligt skilja ut dem som gör insatser från andra. Utbildning, inkomst och informella insatser verkade fortsätta att spela en roll, om än inte så starkt.

Tabell 16. Bestämningsfaktorer för ideella insatser 2014. Totalt, för män och för kvinnor

	Föräldrars engagemang	Kön	Utbildning	Deltagande i nätverk
Samtliga	**	*	**	-
Män	**	-	**	*
Kvinnor	-	-	-	-

Med samma variabeleuppsättning som vi använt vid de tidigare studierna och som vi redovisat ovan får vi för 2014 ett både likartat men också lite annorlunda utfall. Utbildning ser ut att fortsätta att spela en avgörande roll. Kön dyker återigen upp på så sätt att det i ännu högre grad än tidigare finns ett samband mellan att vara man och att göra insatser.

Vid denna analys dyker också deltagande i nätverk upp för första gången. Sambandet är som synes mest påtagligt bland männen. Föräldrars engagemang under uppväxten slår fortfarande igenom men svagare än det gjorde i den förra befolkningsstudien.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att kön har återkommit som en särskiljande variabel. Vi har redan tidigare i texten konstaterat att klyftan återigen vidgas mellan män och kvinnor när det gäller ideellt engagemang. Men det här tycks inte vara någon entydig utveckling. Högre utbildning har kommit att bli en viktig faktor som givit ett stabilt utslag i studie efter studie och när vi tittar närmare på våra data är det kvinnornas utbildningsnivå som verkar spela en avgörande roll, medan det är tvärtom när det gäller tillgång till nätverk, där männen i betydligt högre grad har tillgång till sådana nätverk. En av de två variabler som fram till 2014-års studie hela tiden återkommit finns nu inte längre med, nämligen informella insatser och för föräldrars engagemang är sambandet lite svagare. Tittar vi närmare på resultaten när det gäller informella insatser kan vi se att det visserligen fortfarande finns positiva samband men att de är rätt svaga i 2014-års studie. Det som i flera av våra tidigare studier var tydligt, nämligen att ett socialt arv i samspel med

aktiva insatser på en närliggande arena verkade utgöra en god grund för ideellt engagemang tonar ner i den nya studien.

Vad som håller på att hända är kanske att fler människors ideella engagemang är på väg att bli mer lösgjort och atomiserat, både från den egna historien och från annat engagemang men att de med tillgång till resurser i form av utbildning och tillgång till sociala nätverk tycks ha en fördel i detta sammanhang och möjligen har detta kommit att bli en viktigare del i inkörporten till ett ideellt engagemang. Tillgång till resurser och sociala arenor tycks härmed förbli viktiga faktorer för att människor ska komma att delta i ideellt arbete. Mot bakgrund av den mycket stora andel av den totala befolkningen som gör sådana här insatser finner vi inte heller några entydiga traditionella klassmässiga samband men utan tvekan verkar utbildning, men däremot inte inkomst, ha kommit att fast etablera sig som en viktig faktor.

Grupper inom och utanför det civila samhället

Med utgångspunkt från ett antal bakgrundsvariabler har vi kunnat visa vad som utmärker dem som arbetar ideellt. Vi har också visat i vilka organisationskategorier de är engagerade. Nu skall vi gå vidare och gruppera befolkningen genom att ta hänsyn till hur mycket de arbetar ideellt, hur länge de har varit aktiva, om de har arbetat ideellt tidigare och om de alls har arbetat ideellt. I den förra rapporten grupperade vi dem som arbetade ideellt på samma sätt vilket tillåter oss att studera hur dessa grupper har förändrats under de fem år som förflutit sedan den förra befolkningsundersökningen genomfördes.

För att gruppera befolkningen utifrån hur de varit engagerade har vi tagit hänsyn till att de varit aktiva olika länge och att de arbetar olika många timmar per månad. På så sätt kan vi få fram en mer nyanserad bild av dem som arbetar ideellt eftersom det både finns nybörjare och veteraner och det finns de som lägger en stor del av sin tid och de som bara arbetar ideellt några få timmar i månaden. Vi har velat arbeta med dessa olikheter eftersom befolkningsstudien från 2009 visade att hur länge man varit aktiv och hur intensivt man är verksam påverkar hur man värderar ideellt arbete och vilka uppgifter man har i organisationen (Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a; se också Hooge 2003 för liknande resultat).

Genom att göra denna gruppering fick vi syn på dem som ofta bär upp de ideella organisationerna. Vi fann att de som arbetat länge och gör stora insatser ofta har en högre utbildning samt att de ofta sitter i styrelser vilket anses kräva erfarenhet, förtroende och goda relationer med omgivningen. Eftersom de arbetat länge utgör de dessutom i många fall organisationernas minne. Vi har därför kallat denna grupp för det civila samhällets kärngrupp. Men de nyckelpositioner som ideellt aktiva i denna grupp ofta har ger dem också makt och möjlighet till inflytande över den ideella organisationen och ibland över lokalsamhället. För att ringa in en av de ideella organisationernas viktigaste resurser skall vi studera vilka som befinner sig i denna kärngrupp och vilka som står helt utanför det organiserade ideella arbetet.

Vi börjar med att visa hur länge man har arbetat ideellt. För att kunna göra det frågade vi, ”Arbetade du ideellt för fem år sedan?” De som svarade nej fick frågan om de någonsin hade arbetat ideellt. På basis av svaren på dessa frågor delar vi upp svarspopulationen i de fem grupper som tabell 17 nedan redovisar.

Tabell 17. Engagemangsmönster baserade på engagemangets längd 2009, 2014. I procent av befolkningen.

	2009	2014
Arbetar ideellt, och gjort så i minst fem år	23	33
Arbetar ideellt, börjat under de senaste fem åren	24	19
Arbetat ideellt tidigare, slutat under de senaste fem åren	11	10
Arbetat ideellt tidigare, slutat för mer än fem år sedan	16	17
Har aldrig arbetat ideellt	26	21
Total	100	100

Liksom för fem år sedan är en stor grupp som arbetar ideellt veteraner. 2009 hade en fjärdedel av befolkningen arbetat mer än fem år, fem år senare har denna grupp ökat till en tredjedel. Denna ökning är den enskilt största skillnaden mellan 2009 och 2014. De som börjat under de senaste fem åren har minskat från en fjärdedel till en knapp femtedel av befolkningen. Däremot är de som slutat under de senaste fem åren eller längre tillbaka ungefär lika många 2009 som 2014. Den andel av befolkningen som aldrig har arbetat ideellt har minskat något om vi jämför med 2009 års befolkningsundersökning. En del av denna minskning kan förklaras av att vi i 2014 års undersökning har infogat frågor om ideellt arbete i företag, nätverk och i offentliga institutioner och att vi därmed kan ha fångat upp fler som är ideellt aktiva. Vi skall undersöka grupperna i tabellen ovan mer omsorgsfullt längre fram och nöjer oss därför med att konstatera att män fortfarande är överrepresenterade bland dem som arbetar ideellt och gjort så i minst fem år. 2014 är det framför allt personer i den övre medelåldern som slutat arbeta ideellt inom den senaste femårsperioden. Som väntat är det framför allt yngre personer som börjat under de senaste fem åren och de allra äldsta som slutat för mer än fem år sedan.

Men de som arbetar ideellt skiljer sig också åt i det att de arbetar olika mycket. Den genomsnittliga tiden som de aktiva lägger ner på sina engagemang är, som vi redan sett, knappt 15 timmar i månaden. För att se hur den tid man arbetar ideellt fördelar sig bland de aktiva har vi delat in dem enligt samma tidsgrupper som i förra rapporten vilket framgår av tabell 18 nedan. Eftersom bara de som arbetar ideellt kan komma i fråga är resultaten angivna i procent av dem som arbetar ideellt och inte av befolkningen som i tabellen ovan.

Tabell 18. Grad av intensitet, baserat på antal timmar ideellt arbete i månaden 2009 och 2014. I procent av de ideellt engagerade.

Timmar per månad	2009	2014
1 timme	13	14
2-7 timmar	37	35
8-16 timmar	24	24
17-30 timmar	14	15
Mer än 31 timmar	12	12
Totalt	100	100

Det är mycket små förändringar mellan 2009 års och 2014 års undersökningar vad det gäller hur många timmar de ideella är verksamma. Den största gruppen, alltså de som arbetar mellan två och sju timmar i månaden, har blivit något mindre. I övrigt är skillnaderna marginella. Det är alltså fortfarande så att de två extremgrupperna som bara arbetar en timme i månaden eller mer än 31 timmar i månaden är mycket små.

Om engagemanget är kontinuerligt innebär mellan två och sju timmars ideellt arbete i månaden att man är aktiv från en timme varannan vecka till nästan två timmar varje vecka. Det stämmer tämligen väl med att många organisationer organiserar det ideella arbetet som ett kontinuerligt engagemang varannan eller varje vecka. Att de som arbetar mellan två och sju timmar i månaden är överrepresenterade bland dem som bara har ett (1) engagemang bekräftar detta antagande. Det är då ett uttryck för hur det civila samhällets organisationer utgör det vi inledningsvis kallade en möjlighets- och nödvändighetsstruktur som gör att det ideella arbetet stabiliseras eftersom insatserna avpassas efter de ideella organisationernas behov.

Ser vi då till hur mycket tid kvinnor och män lägger på sitt ideella arbete ser vi samma mönster som från befolkningsundersökningen 2009, nämligen att kvinnor oftare arbetar en timme i månaden men att de också är överrepresenterade bland dem som arbetar mellan åtta och 16 timmar i månaden. Män däremot är överrepresenterade i de två grupper som lägger ner mest tid på ideellt arbete. Ser vi till ålder är det främst personer mellan 30 och 44 år som arbetar en timme i månaden. Sedan ökar antalet timmar i månaden ju äldre man är. Personer i de äldsta åldersgrupperna är överrepresenterade bland dem som gör störst antal timmar per månad. Det är samma resultat som i 2009 års befolkningsstudie och indikerar att det inte är ett tillfälligt resultat utan reflekterar att med stigande ålder får människor i regel mer tid.

Ser vi till förhållandet mellan engagemangets längd och hur många timmar man lägger ner per månad framträder samma mönster som 2009. Nämligen att de som arbetar ideellt och gjort så mindre än fem år är överrepresenterade bland dem som arbetar mellan en och sju timmar i månaden. Vilket betyder att de som arbetat under kort tid arbetar ofta genomsnittligt färre timmar i månaden. De som arbetar ideellt och gjort så längre än fem år är överrepresenterade bland dem som arbetar mellan 8 och mer än 31 timmar i månaden. De som arbetat under längre tid arbetar alltså ofta fler timmar i månaden. Det gör att det finns skäl att dela in dem som arbetar ideellt på samma sätt som i den förra

rapporten, nämligen genom att kombinera engagemangets längd med hur intensivt man arbetar. Tabell 19 nedan återger dessa fyra grupper.

Tabell 19. Grad av engagemang, baserat på engagemangets längd och intensitet 2009 och 2014. I procent av dem som arbetar ideellt.¹⁰

	2009	2014
Arbetat längre tid, extensivt engagerade	13	13
Arbetat kortare tid, extensivt engagerade	24	22
Arbetat längre tid, intensivt engagerade	37	38
Arbetat kortare tid, intensivt engagerade	26	27
Totalt	100	100

Storleksordningen mellan de fyra engagemangsgrupperna är den samma 2014 som 2009 eftersom förändringarna mellan de två åren är marginella. Det är alltså fortfarande så att den enskilt största gruppen är de som arbetat längre än fem år och som arbetar intensivt, det vill säga 17 timmar i månaden eller mer. Men nu har denna grupp växt något från 37 till 38 procent av alla som arbetar ideellt. Det innebär att fortfarande tillhör en dryg tredjedel av alla ideella civilsamhällets kärntrupp. Den grupp som arbetat under kortare tid men extensivt har minskat något men de som arbetat kortare tid och intensivt har å andra sidan ökat något och är en dryg fjärdedel av alla som arbetar ideellt. Under de fem år som gått har det skett vissa förskjutningar mellan grupperna, men framför allt kännetecknas strukturen av stabilitet. Det är fortfarande så att civilsamhällets kärntrupp är den enskilt största gruppen av alla som arbetar ideellt.

Även resultaten från 2014 års befolkningsundersökning visar att de som är förtroendevalda och gör insatser i ideella organisationers styrelser ofta ingår i civilsamhällets kärntrupp (se von Essen 2015). Vidare visar även den senaste undersökningen att de som arbetar ideellt värderar ideellt arbete högre än både dem som arbetat tidigare men inte gjorde det vid undersökningstillfället och de som aldrig har arbetat ideellt (von Essen & Wallman Lundåsen 2015). Även den senaste befolkningsundersökningen tyder alltså på att ideellt arbete innebär en socialisation in i det civila samhällets organisationer där de som arbetar ideellt får kunskap och erfarenheter samt tillägnar sig värderingar som gör att de generellt värderar ideellt arbete högre än vad de som inte arbetar ideellt gör (se Hooge 2003 för liknande resultat).

Att de som arbetar ideellt socialiseras in i civilsamhället, och särskilt då de som arbetar mycket och länge, är som sagt viktigt. För att ha den kompetens som krävs för att leda verksamhet och styra organisationer i civilsamhället är det en fördel att veta hur ideella föreningar fungerar, värdesätta den roll det ideella arbetet har i samhället samt ha en känsla för den anda eller kultur som råder i föreningslivet. Utan denna kunskap tappar de ideella organisationerna minne, kompetens och förtroende. Som vi pekat på tidigare är det framför allt personer i civilsamhällets kärntrupp som i kraft av att arbetat under lång tid och sitt intensiva engagemang har tillägnat sig den kunskap och de värderingar som

¹⁰ Under arbetet med 2014 års resultat visade det sig att svaren inte var helt konsistenta. Det har krävt en mer noggrann analys av svaren samt en viss revidering av de uppgifter vi redovisade i 2010 års rapport.

gör dem till en viktig resurs för de ideella organisationerna. Så frågan är vad som utmärker dem som igår i denna grupp av intensivt engagerade veteraner och hur de förhåller sig till dem som aldrig har arbetat ideellt.

En analys av dessa två grupper med hänsyn till hur de förhåller sig till ett antal vanliga bakgrundsvariabler visar att bland dem som aldrig har arbetat ideellt är kvinnor något överrepresenterade medan personer i medelåldern är underrepresenterade. Vidare har de som aldrig har arbetat ideellt mer sällan en eftergymnasial utbildning, de förvärvsarbetar mindre ofta, bor mer sällan i bostadsrätt och det är oftare så att deras föräldrar inte har varit aktiva inom föreningslivet. Slutligen är ensamstående med barn överrepresenterade i denna grupp samtidigt som personer med högre inkomst är underrepresenterade. Sammanfattningsvis innebär de att den grupp som aldrig har arbetat ideellt framstår som mindre etablerad än dem som har arbetat ideellt vilket är ett resultat som stämmer väl med 2009 års befolkningsundersökning.

Ser vi då istället till civilsamhällets kärngrupp, alltså de som arbetat längre än fem år och som arbetar fler timmar i månaden än genomsnittet framträder ett nästan spegelvänt mönster. I denna grupp är män samt personer med eftergymnasial utbildning överrepresenterade. De har oftare något högre inkomst och de lever oftare tillsammans med en partner än andra som arbetar ideellt. Denna grupp visar sig alltså generellt vara mer väletablerad än de som aldrig har arbetat ideellt vilket också stämmer tämligen väl med 2009 års befolkningsundersökning. Det betyder att det finns skillnader mellan dem som gör stora insatser och dem som aldrig har arbetat ideellt med avseende på hur etablerad man är i samhället. Även om det ideella arbetet är så pass omfattande i det svenska samhället att alla grupper och samhällsklasser finns representerade i det finns det ändå skillnader som blir synliga om vi jämför dessa två extremgrupper.

Idéer om och vägar till ideellt arbete

Många människor har åsikter om medborgerligt engagemang i allmänhet och om ideellt arbete i synnerhet. Vissa menar att ett samhälle utan människor som gör ideella insatser är sterilt och anonymt medan andra hävdar att sådana insatser hotar välfärdsstaten och att det riskerar att göra samhället mindre demokratiskt. Eftersom ideellt arbete av många uppfattas vara ett uttryck för ett vitalt samhälle där människor bryr sig om varandra är många också bekymrade för att det skall minska eller tunnas ut. Men det finns också de som ser mer optimistiskt på att det ideella arbetet förändras och menar att det kommer att finna nya former som kommer att bidra till både samhället och individen.¹¹ I detta stycke skall vi resonera om människors åsikter om ideellt arbete. Först skall vi redovisa hur människor ser på det ideella arbetets ställning och roll i det svenska samhället, därefter skall vi visa hur människor värderar att själva arbeta ideellt. Eftersom det sistnämnda

11 se Hustinx 2003 för en översikt av debatten mellan ”pessimister” och ”optimister” angående det medborgerliga engagemangets framtid.

har att göra med människors motiv till ideellt arbete skall vi också resonera om hur det kommer sig att människor arbetar ideellt.

Värderingar om ideellt arbete

Vi börjar med att redovisa människors åsikter om det ideella arbetets roll och betydelse i samhället. Sedan 1994 har ett representativt urval av befolkningen fått frågor om det ideella arbetets betydelse för samhället. Dessa frågor ställdes för första gången i den så kallade Eurovol-undersökningen (Gaskin & Davis Smith 1995; se också Jeppsson Grassman & Svedberg 1995) och upprepades sedan i befolkningsstudierna 1998, 2005, 2009 och även i den senaste undersökningen 2014. Tabell 20 nedan redovisar hur befolkningen i Sverige ser på det ideella arbetets roll i och betydelse för det svenska samhället sedan 1994.

Tabell 20. Uppfattningar om det frivilliga arbetets betydelse och roll för samhället 1994, 1998, 2005, 2009 och 2014. I procent av alla svarande som instämmer i följande påståenden.¹²

	1994	1998	2005	2009	2014
Frivilliga aktiva ger något annat än det som avlönad, professionell personal erbjuder	57	75	65	66	65
Om stat, kommun och landsting tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas något behov av frivilligt arbete	11	16	18	25	31
Alla har en moralisk skyldighet att göra frivilliga insatser någon gång i sitt liv	42	53	61	54	41
Frivilligt arbete är ett hot mot avlönat arbete och används för att göra nedskärningar i samhällets utgifter	10	13	14	11	18
Engagemang i frivilligt arbete hjälper människor att ha en aktiv roll i ett demokratiskt samhälle	74	86	85	88	81

Den andra och den fjärde frågan visar de intervjuades uppfattningar som säger att ideellt arbete är en ersättning för offentliga åtaganden eller utgör ett hot mot avlönat arbete. Dessa två alternativ ger uttryck för en kritisk syn på ideellt arbete eftersom det riskerar att bli en ersättning för det offentligas ansvar eller tvingar människor att ta ansvar när det offentliga och marknaden inte förmår möta människors behov. De övriga frågorna (1, 3 och 5) har en mer positiv syn på ideellt arbete och fångar upp uppfattningar som säger att det har ett egenvärde och att det är ett komplement som ger t.ex. social omsorg en kvalitet som avlönad personal inte kan ge, att det är en moralisk plikt eller att det gör människor delaktiga i ett demokratiskt samhälle.

¹² Åldersavgränsningen för Eurovol-undersökningen från 1994 var 15-74 år. I de övriga undersökningarna var åldersavgränsningen 16-84 år. I 2014 års befolkningsundersökning ändrades svarsalternativen från instämmer, tar avstånd eller vet ej, till instämmer helt, instämmer, tar avstånd, tar avstånd helt, eller vet ej. Detta gör att siffrorna inte är helt jämförbara.

De tre frågor som uttrycker uppfattningar om det ideella arbetets egenvärde har haft ett starkt stöd sedan det sena nittio-talet. I den förra rapporten noterade vi att stödet för det ideella arbetets egenvärde försvagats något i jämförelse med 1998 och 2005 och undersökningen 2014 visar att den positiva värderingen av ideellt arbete har fortsatt att försvagas. Uppfattningen att ideellt arbete kan ge något som professionellt arbete inte kan ge har i princip lika starkt stöd 2014 som 2009. Men den andel av befolkningen som menar att ideellt arbete gör människor delaktiga i samhället har minskat, om än från en mycket hög nivå, och den andel av befolkningen som menar att det finns en moralisk skyldighet att arbeta ideellt har minskat rejält mellan 2009 och 2014. De tre frågor som uttrycker det ideella arbetets egenvärde har 2014 ett lika starkt eller starkare stöd som vid den första undersökningen 1994, men det går inte att bortse från att de har ett svagare stöd i den senaste undersökningen än under det sena 90-talet samt under 00-talet. Med de data vi har går det inte att avgöra om det stöd som det ideella arbetets egenvärde har 2014 har präglats befolkningen under lång tid och att det starka stöd det hade 1998, 2005 och 2009 är en avvikelse från denna nivå eller om det vi ser är en minskad tilltro till det ideella arbetets samhälleliga värde även i ett längre perspektiv. Samtidigt går det inte att bortse från att jämfört med åren kring millennieskiftet har stödet för det ideella arbetets betydelse för samhället minskat.

Samtidigt ökar den andel av befolkningen som ger uttryck för kritiska uppfattningar om det ideella arbetets roll i samhället. Uppfattningen att det inte finns något behov av ideellt arbete om det offentliga toge sitt ansvar har ökat under hela perioden och 2014 instämmer en knapp tredjedel av befolkningen i detta alternativ. I den senaste undersökningen är det också en större andel än någonsin som menar att ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete. Även om stödet för det frivilliga arbetets egenvärde fortfarande överväger har stödet för det ideella arbetets egenvärde alltså minskat, medan kritiken mot dess roll i samhället har ökat.

Studerar vi svaren från den senaste befolkningsundersökningen lite närmare visar det sig att äldre kvinnor är mer kritiska till frivilligt arbete än vad yngre kvinnor och män är eftersom de i högre grad instämmer i påståendena att det inte skulle finnas behov av frivilligt arbete om stat, kommun och landsting tog sitt fulla ansvar samt att det är ett hot mot avlönat arbete. Att alla har en moralisk skyldighet att arbeta frivilligt är något som både män och kvinnor instämmer i i högre grad ju äldre de är. De andra två alternativen, som ger uttryck för positiv hållning gentemot frivilligt arbete, visar varken på skillnader mellan könen eller mellan åldrar. Resultaten från 2014 liknar alltså de från 2009, nämligen att det är framförallt bland kvinnor i äldre åldersgrupper som det finns en kritik mot att det offentligas ansvarstagande kan minska om människor arbetar ideellt. I frågan nämns inte välfärd utan det mer allmänna ”stat, kommun och landstings fulla ansvar” som förstås kan avse allt som den offentliga sektorn har ansvar för. Men det finns skäl att anta att det offentliga ansvar som nämns i frågan tolkas som välfärdsinsatser av många eftersom det framför allt är i relation till välfärd och social omsorg som man har diskuterat det frivilliga arbetets betydelse för samhället. Om så är fallet betyder det att resultaten kan avspegla en kritik mot att ideellt arbete uppfattas ta över eller ersätta offentlig välfärd.

Jämför vi med det starka stöd som det ideella arbetets egenvärde hade 1998 är det övergripande resultatet att detta stöd har minskat. Samtidigt har stödet för de två påståenden som fångar upp de kritiska uppfattningarna att frivilligt arbete är en ersättning för det offentliga ansvar och hotar avlönat arbete ökat under perioden. Vi vet som sagt inte hur befolkningen ställer sig i dessa frågor i ett längre tidsperspektiv, men givet att stödet för frivilligt arbete har minskat mellan 1994 och 2014 kan det förklaras av att den offentliga välfärden har ställts inför ökade behov samt att graden av ojämlikhet har ökat, åtminstone för de grupper som är allra mest resurssvaga (Trägårdh m.fl. 2013). Dessutom har det under perioden förts en livlig politisk debatt om ojämlikhet och social utsatthet (se t.ex. Se t.ex. Dölvik m.fl. 2015; Karlsson, Kuusela & Rantakeisu 2013). Vidare har det riktats kritik mot att företag tillåts operera i välfärdens kärnområden och utföra skattefinansierad välfärd. Även om denna kritik främst riktas mot kommersiella vårdgivare kan den även ha ökat misstänksamheten mot socialt inriktade ideella organisationer. Samtidigt har ideella organisationer alltmer förts fram som ett möjligt alternativ eller komplement till offentlig välfärd (Svedberg & Olsson 2010; Wijkström 2011). Sammantaget är en möjlig tolkning till det minskade stödet till det ideella arbetets betydelse för samhället att den svenska välfärdsmodellen, där stat, kommun och landsting har en dominerande roll, har uppfattats vara utmanad av att ideella organisationer och privata företag är aktiva inom välfärdens kärnområden och att en sådan utveckling alltmer uppfattas vara ett hot mot det som traditionellt uppfattats som det goda samhället.

Varför arbetar människor ideellt?

Så långt har vi resonerat om hur människor värderar det ideella arbetets ställning i samhället, nu skall vi resonera om hur de värderar att själva arbeta ideellt. Därmed närmar vi oss en fråga som så gott som alltid återkommer, nämligen: ”varför arbetar människor ideellt?” Att denna fråga väcker grundläggande frågor om människan blir tydligt när vi frågar om orsaker till ideellt arbete på ett sätt som vi sällan gör när det kommer till t.ex. förvärvsarbete eller att bilda familj. När människor agerar frivilligt för att hjälpa eller stödja någon utan avtalad ersättning förväntar vi oss ofta en förklaring. Att vi på detta sätt frågar efter orsaker till det ideella arbetet säger en del om hur vi uppfattar människan. En handling som inte är direkt kopplat till nytta för den som utför handlingen kräver ofta en förklaring. Det tyder på att vi uppfattar att människan normalt handlar i egenintresse, i alla fall om hon gör det för människor som inte ingår i den egna familjen eller vänskretsen. Att ideellt arbete till skillnad från förvärvsarbete är ett fenomen som kräver en förklaring visar att frågan om varför människor arbetar ideellt är komplex eftersom den inbegriper grundläggande antaganden om människan (se t.ex. Jeffner 1989).

Men varför människor arbetar ideellt är förstås också en vardaglig och praktisk fråga. För ideella organisationer som måste försäkra sig om ideella insatser eller när man från politiskt håll vill göra det ideella arbetet mer tillgängligt för nya grupper är det naturligt att söka förklaringar till varför människor arbetar ideellt. Frågan är komplex och förutsätter en mångdisciplinär ansats och är förstås också central för forskningen (se t.ex. Handy & Hustinx 2009; Hustinx m.fl. 2010; Musick & Wilson 2008; Smith 1994).

Inom forskningen kan man urskilja några tillvägagångssätt för att förklara varför människor arbetar ideellt. Ofta tar man sin utgångspunkt i yttre betingelser som kön, familj, ålder, traditioner samt socioekonomiska resurser som utbildning, inkomst, boende, etc. (se t.ex. Smith 1994). Man antar då att de med större resurser har bättre möjligheter att komma in i ideellt arbete eftersom de kan bidra mer till ideella organisationer. Vidare menar man att mer väletablerade personer oftare kommer i kontakt med ideellt arbete. Vi har tidigare i rapporten använt denna ansats när vi kunde visa att de som arbetar ideellt i högre utsträckning än andra har högre utbildning, högre inkomst och är uppvuxna i en miljö där man varit engagerad i föreningslivet.

Ett annat vanligt sätt är att utgå från människors motiv. Genom att fråga människor varför de arbetar ideellt eller om deras värderingar försöker man förklara varför människor arbetar ideellt (se t.ex. Wilson 2000). Men motiv är problematiska om de används som förklaringar till ideellt arbete. Människor har ofta inte bara ett utan många motiv och ibland vet man faktiskt inte riktigt varför man handlar som man gör (Wuthnow 1991). Dessutom har människor ibland en benägenhet att skönmåla sina motiv för att göra sina handlingar mer moraliskt acceptabla eller tvärtom tona ned goda motiv för att inte framstå som bättre än vad de är. Det är alltså svårt att helt och fullt urskilja människors egna motiv från de värderingar och normer som präglar det samhälle man lever i (Hustinx m.fl. 2014). Slutligen är det svårt att veta om de motiv människor anger är uttryck för hur de uppfattar sitt engagemang eftersom de tillfrågas efter det att de börjat arbeta ideellt (von Essen 2014). Därmed beskriver de motiv som människor anger också vad ideellt arbete betyder för dem och hur de värderar det ideella arbete de är engagerade i.

Men för att förklara varför människor arbetar ideellt måste man också ta reda på hur det kom sig att de började. Människor börjar ju arbeta ideellt för att de kommer i kontakt med det genom att de blev inbjudna eller fick höra om det av någon. Därmed bör vi skilja på hur det kommer sig att människor börjar och varför människor fortsätter att arbeta ideellt (jfr. Jeppsson Grassman 1997). Att människor börjar hänger samman med yttre händelser och de människor som omger dem. Fortsätter man arbeta ideellt uppfattar man det förmodligen att det är meningsfullt vilket då uttrycks i hur man värderar det ideella arbetet.

För att fånga upp dessa sätt att förstå varför människor arbetar ideellt skall vi ta vår utgångspunkt i människors sociala resurser, deras motiv och de vägar som leder in i ideellt arbete. Vi skall således vara uppmärksamma på de sociala sammanhang och institutioner där människor får resurser och som påverkar deras värderingar och samhällsuppfattningar samt där ideellt arbete blir tillgängligt.¹³

Motiv till ideellt arbete

I intervjun fick man ta ställning till ett antal motiv till ideellt arbete. De alternativ som man fick ta ställning till är hämtade från ”*The Volunteer Function Inventory (VFI)*” som är ett

¹³ Detta sätt att tänka kring vad som disponerar människor till ideellt arbete faller tillbaka på en modell som finns utvecklad i Burns, Schlozman & Verba 2001.

undersökningsinstrument som ofta används inom forskning om motiv till ideellt arbete (se Clary et al 1998). De alternativ som intervjupersonerna fick välja på är tänkta att fånga upp ett antal överordnade motividimensioner som uttrycker grundläggande psykologiska behov som människor kan tillfredsställa genom att arbeta ideellt. Tanken är att när en människa får sina grundläggande psykologiska behov tillfredsställda genom sitt engagemang kommer hon att arbeta ideellt, eller snarare fortsätta arbeta ideellt för att knyta an till vårt resonemang ovan. De alternativ som de intervjuade fick välja på hör till följande motividimensioner.

Värderingar

- Att visa medkänsla med någon som har det sämre
- Att få göra något konkret i det område där man är engagerad

Karriär och egennytta

- Att få kontakter som kan hjälpa i arbetslivet
- Att kunna skriva i sitt CV eller få intyg på att man arbetat ideellt

Gemenskap och socialt sammanhang

- Att arbeta ideellt tillsammans med vänner
- Att delta i ett gott sammanhang när man arbetar ideellt
- Att uppleva ett tvång eller förväntan från andra att arbeta ideellt

Kunskap och lärande

- Att lära sig genom det ideella arbetets praktiska erfarenheter
- Att lära sig om det man arbetar ideellt med

Självbild och tillfredsställelse

- Att bli mer tillfreds med sig själv
- Att känna sig behövd

Eftersom alla intervjupersoner fick ta ställning till motiven visar svaren vad det är som är viktigt för dem som arbetar ideellt, men också hur de som inte arbetar ideellt vid intervju-tillfället och de som aldrig har arbetat ideellt värderar ideellt arbete. Därmed kan vi diskutera skillnader mellan hur dessa tre grupper värderar ideellt arbete. Tabell 21 nedan visar hur de som arbetar ideellt värderar dessa motiv genom att deras svar anges i medelvärden.

Tabell 21. Motiv till ideellt arbete 2014. Angivet i medelvärden för de som arbetar ideellt, de som inte gör det nu och de som aldrig gjort det.¹⁴

	Arbetar ideellt	Arbetat ideellt tidigare	Aldrig arbetat ideellt
... att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar frivilligt?	5,7	5,3	5,2
... att du som frivillig kan göra något konkret på det område som du är engagerad i?	5,5	5,0	4,7
... att du känner dig behövd när du arbetar frivilligt?	5,4	5,1	5,2
... att du kan lära dig mer om det du arbetar frivilligt med?	5,2	5,1	4,9
... att du som frivillig blir mer tillfreds med dig själv	5,2	4,8	4,6
... att du lär dig något genom de praktiska erfarenheter som du får av att arbeta frivilligt?	5,1	5,0	5,1
... att du som frivillig får visa medkänsla med dem som har det sämre än vad du har?	4,9	5,0	5,4
... att du har vänner som du arbetar frivilligt tillsammans med?	4,8	4,3	4,1
... att du kan få kontakter som kan hjälpa dig i arbetslivet?	3,5	3,5	3,6
... att kunna skriva i ditt CV eller ha ett intyg på att du har arbetat frivilligt?	2,7	2,8	3,0
... att du upplever ett tvång eller förväntan från andra att arbeta frivilligt?	2,2	1,9	1,8

De tre motiv som värderas högst, är att *delta i ett gott sammanhang eller gemenskap, göra något konkret på det område som man är engagerad i, och känna sig behövd*. Dessa tre motiv fångar upp de dimensioner i ideellt arbete som har med gemenskap, värderingar och identitet att göra. Därefter värderas att *lära sig mer om det man arbetar frivilligt med, att bli mer tillfreds med sig själv* samt att *lära sig genom de praktiska erfarenheter som man får av att arbeta frivilligt*. Dessa motiv fångar upp att ideellt arbete ger möjlighet till lärande och att forma sin identitet. Sedan följer ett motiv som ger möjlighet att uttrycka sina värderingar, nämligen att *få visa medkänsla med dem som har det sämre*. Att *ha vänner som man arbetar frivilligt med* är det andra motivet som fångar upp det ideella arbetets gemenskapsdimension men värderas lägre. Så kommer två egennyttiga motiv som värderas påtagligt lägre, *få kontakter som kan hjälpa i arbetslivet* samt att *kunna skriva i sitt CV eller ha ett intyg på att man har arbetat frivilligt*. Det motiv som är lägst värderat är knutet till det ideella arbetets gemenskapsdimension, nämligen att man *upplever ett tvång eller förväntan från andra att arbeta frivilligt*.

¹⁴ De intervjuade fick följande fråga: *Nu kommer några motiv till att arbeta frivilligt/ideellt. Dessa motiv kan vara mer eller mindre viktiga för dig. Ange hur viktiga de är för dig på en skala från 1 till 7. 1 betyder att motivet INTE betyder något för dig, och där 7 betyder, att detta motiv betyder MYCKET för dig. På en skala från 1-7, hur viktigt är det för dig, ...*

Generellt värderar de som arbetar ideellt motiven högre än både de som arbetat ideellt tidigare och de som aldrig har arbetat ideellt (se Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a för ett liknande resultat). De enda motiv som värderas lika högt eller högre av dem som inte arbetar ideellt är att få visa medkänsla med dem som har det sämre samt de två egennyttiga motiven att kunna skriva i sitt CV och att få kontakter. Frågan är hur det kommer sig att vi här ser det omvända mönstret och att de som arbetar ideellt värderar de egennyttiga motiven lägre. En möjlig förklaring är att människor socialiseras in i värderingsmönster när de arbetar ideellt och att i ideella organisationer värderas sådana motiv lägre (se t.ex. Wuthnow 1991). Det förklarar dock inte att de som inte arbetar ideellt också värderar ett så empatiskt motiv som möjligheten att få visa medkänsla högre än de som arbetar ideellt. En möjlig förklaring kan vara att de som har erfarenhet av ideellt arbete är mer medvetna om den asymmetriska relation och det beroende som kan uppstå mellan den som arbetar ideellt och den som tar emot vilket gör dem mer återhållsamma i sin värdering av just detta motiv. Det skulle i så fall också tyda på att de motiv man värderar återger de värderingar och erfarenheter man har tillägnat sig genom att ha arbetat ideellt.

Det frivilliga arbetets gemenskapsdimension, att det ger möjlighet att uttrycka värderingar och att det är kopplat till den egna identiteten och självkänslan är alltså viktig för dem som arbetar ideellt. Att dessa motividimensioner är högt värderade stämmer väl med 2009 års befolkningsundersökning men också med annan forskning (von Essen 2008; Hustinx et al. 2014; Jeppsson Grassman 1997; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a). Att ideellt arbete ger möjlighet att lära sig något är också ett motiv som värderas tämligen högt. Det ger möjligheter för ideella organisationer att göra det ideella arbetet meningsfullt genom att göra det möjligt för dem som är aktiva att få kunskap.

Att de egennyttiga motiven och motivet att känna sig tvingad är så lågt värderade är intressant eftersom det motsäger den forskning som hävdar att människor i allt högre grad gör ideella insatser för att de själva har nytta av dem eller för att de känner sig tvingade (se t.ex. Haski-Leventhal m.fl. 2010). Det kan givetvis bero på att många människor gärna vill att deras motiv till ideellt arbete skall vara moraliskt acceptabla. Vidare vill man förmodligen inte erkänna att man arbetar ideellt för att man känner sig tvingad. Å andra sidan kan det också bära emot att ange alltför ädla och moraliskt högtstående motiv till sitt ideella arbete. Från kvalitativa studier vet vi att människor ibland anger egennyttiga motiv för att inte framstå som naiva eller alltför "helgonlika" (von Essen 2008; Wuthnow 1991).

Det kan vara värt att påminna om att även om de socialt inriktade organisationerna är den näst största kategorin och att de som arbetar ideellt gör direkta sociala insatser även i andra organisationskategorier är det relativt lite ideellt arbete i Sverige och Skandinavien som ägnas åt att hjälpa människor i nöd. De flesta ideella organisationer är inriktade mot fritid eller rekreation, eller att företräda intressen och en stor del av det ideella arbetet ägnas åt styrelseuppdrag, administrativa insatser, ledarskap eller utbildning. Ideellt arbete är i Sverige inte lika ofta inriktat mot att hjälpa människor som har det sämre ställt i

jämförelse med länder utanför Skandinavien. Ur det perspektivet är det inte förvånansvärt att det mest uttalade altruistiska motivet värderas lägre än de sociala dimensionerna.

Frågan är nu om det finns motiv som hänger samman. I så fall uttrycker de motiv som hänger samman med bredare förhållningssätt till ideellt arbete. För att ta reda på det gjorde vi en faktoranalys. Med hjälp av en sådan analys kunde vi undersöka vilka motiv som hör ihop på så sätt att de personer som värderade ett visst motiv också värderade andra. I faktoranalysen har vi bara använt svaren från dem som arbetar ideellt. Tabell 22 redovisar de två faktorer som faktoranalysen genererade.

Tabell 22. Faktoranalys, motiv till ideellt arbete 2014¹⁵

	Faktorladdningar	
	1	2
... att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar frivilligt?	,640	,211
... att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar frivilligt?	,588	,172
... att du känner dig behövd när du arbetar frivilligt?	,706	,203
... att du kan lära dig mer om det du arbetar frivilligt med?	,433	,572
... att du som frivillig blir mer tillfreds med dig själv?	,779	,014
... att du lär dig något genom de praktiska erfarenheter som du får av att arbeta frivilligt?	,466	,559
... att du som frivillig får visa medkänsla med dem som har det sämre än vad du har?	,623	,089
... att du har vänner som du arbetar frivilligt tillsammans med?	,542	,068
... att du kan få kontakter som kan hjälpa dig i arbetslivet?	,049	,813
... att kunna skriva i ditt CV eller ha ett intyg på att du har arbetat frivilligt?	,029	,813

Det visade sig att det minst värderade motivet, att uppleva en förväntan från andra, faller utanför dessa två faktorer. Analysen visar att de två egennyttiga motiven hänger ihop. Båda motiven är instrumentella eftersom man arbetar ideellt för att få sådant man kan använda. Det man får är emellertid inte en integrerad del av det man gör. Kontakter och CV skulle man ju kunna få från vilken verksamhet som helst. Till denna faktor hör också de två motiv som fångar upp den motividimension som har med kunskap och lärande. Det är inte förvånande eftersom även dessa motiv tar fasta på vad ideellt arbete ”producerar” i form av nyttigheter som man kan ta med sig och använda i sitt övriga liv. Man kan sammanfatta det så att motiven i denna faktor återger det humankapital och sociala kapital som människor får av att arbeta ideellt (se Wilson & Musick 1997). De övriga sex motiven som hänger samman i den andra faktorn är också lika i det att de fångar upp sådant som människor värderar och som är integrerat i det ideella arbetet samt i de sammanhang där det bedrivs. I den danska undersökningen fördelade sig motiven på samma sätt vilket talar för att de två faktorerna återger två breda förhållningssätt till ideellt arbete (Fridberg & Henriksen (red.) 2014).

15 I detta fall har en explorativ faktoranalys med oblique rotation använts. Beräkningarna har gjorts med modellen Varimax. Faktoranalysen ger två faktorer (med villkoret att egenvärdet skall vara större än 1).

För att beskriva de två förhållningssätt till ideellt arbete som de två faktorerna återger delar vi in dem i en faktor som innehåller intrinsikala motiv och en annan som innehåller extrinsikala eller instrumentella motiv (se Mesch m.fl. 1998). Med intrinsikala motiv avses sådana motiv som är en del av eller logiskt följer av själva aktiviteten, t.ex. det sammanhang, de värderingar eller den känsla man har för det ideella arbetet. Extrinsikala motiv däremot är sådant som ideellt arbete kan leda till utan att det egentligen är en del av själva engagemanget men som instrumentellt kan användas. T.ex. att få erfarenheter, kunskaper, intyg eller kontakter som människor sedan kan använda för att stärka sin ställning på arbetsmarknaden. Faktoranalysen visar att de som värderar ett extrinsikalt motiv också tenderar att värdera andra extrinsikala motiv medan de som värderar ett intrinsikalt motiv tenderar att också värderar andra intrinsikala motiv. Det skulle då tala för att det finns två grupper, där den ena tenderar att värdera extrinsikala motiv medan den andra värderar intrinsikala motiv till ideellt arbete. För att se om vi kunde urskilja vad som utmärker dem som värderar intrinsikala motiv och vilka som värderar extrinsikala eller instrumentella motiv analyserade vi resultaten med hjälp av en regressionsanalys.

Generellt är sambanden svaga mellan dem som värderar de två typerna av motiv och bakgrundsvariabler som skulle kunna beskriva dem. Det samband som sammanfaller med en starkare värdering av intrinsikala motiv är ålder på så sätt att äldre personer i högre grad värderar de extrinsikala motiven lägre än vad yngre personer gör. Det skulle både kunna förklaras av att äldre personer inte har samma nytta av de kunskaper, kontakter och de meriter som ideellt arbete kan leda till. Men det kan också förklaras av att äldre personer omfattar altruistiska motiv eller en historiskt övertagen plikt moral som säger att man som medborgare bör arbeta ideellt för andras och samhällets väl (se t.ex. Ambjörns-son 1988; se också Hustinx m.fl. 2014). De båda förklaringarna låter sig givetvis kombineras. Vidare visar regressionsanalyserna att män värderar alla motiv starkare än vad kvinnor gör. Det säger inget om vilken typ av motiv män föredrar, men det kan innebära att alternativen stämmer bättre in på hur män ser på sitt engagemang än vad kvinnor gör och som därför ger dem ett svagare stöd.

Vägar till ideellt arbete

För att se vad som gör att människor arbetar ideellt skall vi slutligen studera hur det kom sig att de började. För att kunna arbeta ideellt måste det ju bli tillgängligt på något sätt. Att man börjar kan ha olika yttre orsaker som att man blev tillfrågad av någon eller för att något gjorde att man blev intresserad och därför bestämde sig för att börja, men det kan också vara en tillfällig ingivelse. Att fortsätta arbeta ideellt förklaras däremot bättre av vad insatserna betyder för den som utför dem, lojaliteter, vanor eller att engagemanget blivit en del av den egna identiteten.

En grundläggande fråga är om människor börjar arbeta ideellt av eget initiativ eller om de börjar eftersom de blir tillfrågade, inbjudna eller kanske uppmanade. För att svara på den frågan fick de som arbetar ideellt ta ställning till om de själva hade tagit initiativ till att börja eller om de hade börjat för att de hade blivit ombudade. Tabell 23 nedan återger resultatet av denna fråga.

Tabell 23. Hur kom det sig att du började arbeta ideellt? 2014.

	Procent av dem som gör ideella insatser
Endast blivit ombedd	39
Endast eget initiativ	35
Tagit eget initiativ och blivit ombedd	24
Varken blivit ombedd eller tagit initiativ	2
Total	100

Nästan 40 procent av alla som arbetar ideellt började eftersom de blev ombedda, en något mindre grupp svarade att de själva tog initiativ till att börja. Eftersom nästan hälften av alla som arbetar ideellt har mer än ett engagemang kan det vara så att man tagit eget initiativ till ett engagemang och blivit tillfrågad om ett annat. En knapp fjärdedel svarade att de både har tagit eget initiativ och blivit ombedda.

Även om skillnaden inte är stor är andelen som började för att de blev tillfrågade något större än den andel som började för att de tog eget initiativ.¹⁶ Resultatet visar alltså att för en relativt stor andel av dem som arbetar ideellt är de nätverk de ingår i eller de sociala kontakter de har betydelsefulla för att börja arbeta ideellt. Det finns därför skäl att studera vilken betydelse nätverk och sociala relationer har för att människor skall komma i kontakt med ideellt arbete (se också Nesbit 2013). Men innan vi gör det skall vi se hur människor svarar på frågan om vad som ledde till det egna initiativet eller på vilket sätt omgivningen fick dem att börja arbeta ideellt. För att svara på de frågorna fick de som svarat att de börjat av eget initiativ ta ställning till fyra alternativ och välja det som bäst passade in på dem och de som svarat att de blev ombedda fick ta ställning till fyra andra alternativ. Tabellen nedan visar hur de som tog eget initiativ svarade.

Tabell. 24. Vad ledde till eget initiativ? I procent av dem som tog eget initiativ till att börja arbeta ideellt vid åtminstone ett tillfälle. 2014.

Stämmer något av följande påståenden in på dig?	Kvinna	Man	Alla
Jag har en närstående som är aktiv i organisationen	39	33	36
Jag fick höra om verksamheten av någon jag känner	26	25	25
Jag blev intresserad av verksamheten via media	10	12	11
Jag anmälde mig till volontärprogram på in arbetsplats	3	4	4

Eftersom man kan ha mer än ett engagemang och både tagit eget initiativ och blivit ombedd behöver varken denna eller nästa tabell summera till 100 procent. Den största gruppen av dem som började av eget initiativ svarade att de hade en närstående som är aktiv i organisationen och en något mindre grupp svarade att de fick höra om verksamheten av någon de känner. Det är få som svarar att de fick höra om verksamheten via media eller att de anmälde sig till ett volontärprogram på sin arbetsplats. Även för dem som tog eget initiativ var alltså närstående personer viktiga eftersom man i mindre utsträckning

16 Den danska undersökningen visade på samma mönster (se Fridberg & Henriksen (red.) 2014).

tar initiativ för att man har hört via media eller för att det finns färdiga volontärprogram. Som synes är det knappast några skillnader mellan hur män och kvinnor svarar förutom att kvinnor oftare hänvisar till en närstående som är aktiv i organisationen. Tabell 25 nedan redovisar hur de som började för att de blev ombedda svarade.

Tabell. 25. Hur kom det sig att du blev ombedd? I procent av dem som blev ombedda att börja arbeta ideellt vid åtminstone ett tillfälle. 2014.

Stämmer något av följande påståenden in på dig?	Kvinna	Man	Alla
Inbjuden av någon jag känner/är bekant med	39	40	40
Blev ombedd/inbjuden av någon i organisationen	38	35	36
Medlem i organisationen och vald/utsedd till uppdraget	27	26	26
Kände ett krav att ställa upp	11	14	13

De som blivit ombedda svarade oftast att de blivit inbjudna av någon de känner, därefter att de blev inbjudna eller ombedda av någon i organisationen. Det är färre som svarade att de blivit valda eller utsedda eftersom de är medlemmar och relativt få att de kände sig tvingade. Svaren tyder på att även för dem som blir ombedda är personer som finns i deras omedelbara omgivning eller någon man har en relation till viktigast. Att vara medlem, vilket inte nödvändigtvis betyder att man har en personlig relation, är mindre vanligt och att känna sig tvingad är minst vanligt. Män och kvinnor förhåller sig tämligen lika till dessa alternativ.

Även om det kan tyckas vara en självklarhet finns det skäl att påminna om att både det egna beslutet att börja och att man blivit ombedd är beroende av de sociala sammanhang som människor ingår i, och viktigast är nära relationer till vänner och närstående. Men vilka nätverk och sociala kontakter människor har tillgång till skiljer sig åt beroende på vem man är, var man bor och hur etablerad man är. Det betyder ju t.ex. att de som lever i ett hushåll tillsammans med en partner och har hemmavarande barn eller de som känner någon som är engagerad i en organisation har större tillgång till sådana sociala sammanhang.

Det är lättare att börja arbeta ideellt om man har sociala resurser i form av nätverk och sociala kontakter. Men att arbeta ideellt innebär också att människor ofta får sociala resurser som kunskap, självförtroende, nätverk och ökad tillit och en social ställning. Ideellt arbete ger alltså ofta det som kallas för socialt kapital som människor kan bära med sig och som kan underlätta deras liv på olika sätt (Putnam 1992). De som har tillgång till sociala resurser har alltså större förutsättningar att börja arbeta ideellt men också att få mer sociala resurser genom sitt ideella arbete. Vi skulle alltså kunna anta att engagemang som ideellt arbete förstärker en ojämna fördelning av sociala resurser mellan människor (se von Essen & Wallman Lundåsen 2015).

För att studera detta närmare skall vi se hur vägen till ideellt arbete förhåller sig till några vanliga bakgrundsvariabler. Tabell 26 nedan anger enkla bivariata samband och konstanthåller alltså inte övriga samband.

Tabell 26. Vägar till ideellt arbete och kön, ålder, utbildning, boendeort och inkomst. 2014.
Radprocent. I procent av alla som arbetar ideellt.

	Varken blivit ombedd eller tagit initiativ	Endast eget initiativ	Endast blivit ombedd	Tagit eget initiativ och blivit ombedd
Kön				
Kvinnor	2	38	38	22
Män	2	32	41	25
Ålder**				
16-29	1	47	37	15
30-44	1	39	36	24
45-59	1	35	37	27
60-74	5	26	46	23
75-	0	33	36	31
Utbildning*				
Grundskola	2	43	41	14
Flickskola/realskola/fackskola	0	23	33	44
Folkhögskola	0	37	36	27
Gymnasium	2	38	37	23
Högskola/Universitet	2	33	41	24
Boendeort*				
Landsbygd och samhälle	2	28	39	31
Småstad och mellanstor stad	2	34	41	23
Storstad och förort	3	44	37	16
Inkomst***				
<120 000	0	48	36	16
120 000 – 200 000	1	32	45	22
200 000 – 250 000	1	40	37	22
250 000 – 300 000	5	40	38	17
300 000 – 375 000	2	39	34	25
375 000 – 500 000	3	31	40	26
>500 000	0	19	39	42
Alla som arbetar ideellt	2	35	39	24

***= $p < .001$. **= $p < .01$. *= $p < .05$.

Män blir tillfrågade något oftare än vad kvinnor blir och kvinnor tar följdriktigt eget initiativ något oftare än vad män gör. Men sambanden är svaga och inte statistiskt säkerställda. Däremot är sambandet mellan hur det kom sig att man började och ålder starkare. De som är yngre tar i högre utsträckning eget initiativ medan andelen som börjar för att de blir tillfrågade ökat med åldern. En förklaring kan vara att man får fler kontakter och förtroenden ju äldre man blir, vilket gör att förutsättningarna ökar för att bli tillfrågad att göra ideella insatser. Personer med universitetsutbildning och de med höga inkomster blir ofta tillfrågade. Andelen som tar eget initiativ är större bland personer med lägre inkomster och de som bara gått gymnasiet vilket kan förklaras av att yngre personer oftare tar eget initiativ. Man tar oftare eget initiativ i storstaden och blir oftare ombedd i små och mellanstora städer. Det visar sig också att de som är ombedda oftare har arbetat ideellt i minst fem år. Dessa samband är väntade och förstärker antagandet att ideellt arbete ingår i det kumulativa medborgarskapet, alltså att desto mer etablerad man är i samhället

genom utbildning, arbete och familj, desto mer etablerad och inkluderad blir man även i det civila samhället vilket ofta sker genom att man blir ombedd av andra att arbeta ideellt.

Om man studerar hur det kom sig att man börjar arbeta ideellt i de olika organisationskategorierna visar det sig att det framför allt är inom idrottsorganisationer och i organisationer med social inriktning som man tar eget initiativ till att börja arbeta ideellt. Att det är vanligt att man tar eget initiativ till att börjar arbeta ideellt inom idrottsorganisationer kan förklaras av att fler unga är aktiva inom idrotten och unga har inte samma typ av nätverk och är inte etablerade på samma sociala arenor som äldre personer. Som väntat är det framför allt inom boendeorganisationer som man blir tillfrågad om att börjar arbeta ideellt. Men även inom kulturorganisationer och kooperativ börjar man ofta eftersom man blivit tillfrågad.

Ideellt arbete i förändring?

Som vi kunnat visa i den här och tidigare rapporter präglas ideellt arbete i Sverige av stabilitet. Trots att ekonomiska, politiska och demografiska förutsättningar har skiftat under den dryga tjuugoårsperiod som vi studerat ideellt arbete i Sverige är det ungefär lika stor den andel av befolkningen som arbetar ideellt. Dessutom ser vi inte några större förändringar vad det gäller organiseringen och fördelningen av ideellt arbete mellan olika slags organisationer inom civilsamhället. De ofta bekymrade rapporter om ett minskat ideellt engagemang och att de organisationsformer som växte fram med folkrörelserna nu bleknar bort motsägs av de resultat vi presenterar. Ur dessa perspektiv tycks folkrörelsetraditionen till stora delar vara vid god vigör.

Den ängslan för att det ideella arbetet minskar eller åtminstone förändras som så ofta kommer till uttryck är intressant i sig. Särskilt i kontrast till den stabilitet som befolkningsundersökningarna visar på. Denna ängslan för att allt färre engagerar sig i samhället och allt mindre bryr sig om sin nästa återkommer genom historien och är alltså inte bara ett samtida fenomen¹⁷. Som vi har resonerat om tidigare blir denna oro begriplig om vi tänker oss att ideellt arbete, eller medborgerligt engagemang i vidare mening, är ett uttryck för eller en försäkran om att samhället är vitalt och sammanhållet. Förstår vi behovet av ett vitalt medborgerligt engagemang som en försäkran om att samhället är gott kan de ängsliga profetiorna om ett minskat medborgerligt engagemang förstås som en oro för samhällets bestånd.

Det innebär förstås inte att formerna för det medborgerliga engagemanget inte förändras alls och att allt är som förut. Därför är det självklart så att vi särskilt bör studera de aspekter av ideellt arbete som faktiskt förändras och sådant som vi har skäl att anta att det kommer att förändras. I detta stycke skall vi redovisa resultat som på olika sätt har med förändringar av det ideella arbetet att göra. Det finns självklart även andra aspekter

¹⁷ Se t.ex. Ambjörnsson 1988.

av ideellt arbete som förändras men som vi inte kan diskutera givet det material vi har tillgång till.

Vi skall visa och diskutera hur traditionellt ideellt arbete förhåller sig till nätaktivism som bedrivs genom olika kanaler på internet. Vi skall också resonera om det är så att kopplingen mellan ideellt arbete och medlemskap upplöses eller om denna form av organisatorisk tillhörighet fortfarande präglar det svenska civilsamhället. Vidare skall vi redovisa hur de som arbetar ideellt fördelar den tid de är engagerade genom att studera om de arbetar regelbundet eller om de gör episodiska insatser. Även om den tid människor arbetar i genomsnitt är tämligen likartad kan det ju vara så att det traditionella kontinuerliga arbetet håller på att ersättas av enstaka insatser.

Nätaktivism

Ett tema som återkommer i diskussionerna om hur medborgerligt engagemang förändras är intresset för hur allt fler använder sociala medier och internet för opinionsbildning, insamlingar, politisk påverkan, informationsspridning, osv. (se t.ex. Brundin 2008). Det är uppenbart att när ny teknik blir tillgänglig följer också nya kanaler och med dem nya sätt att uttrycka sig och påverka medborgare och den institutionaliserade politiken. Under den relativt korta tid då internet byggts ut och blivit ett allmänt kommunikationsmedel har det uppstått nya sätt att kommunicera. Det gör det intressant att studera hur människor använder nätet för sitt medborgerliga engagemang. Vi skall med hjälp av våra resultat ge grundläggande data kring denna form av engagemang för att relatera det till mer traditionella former.

Nätaktivism väcker såväl farhågor som förhoppningar om att medborgerligt engagemang på nätet riskerar att tränga ut, alternativt förmår förnya, det traditionella medborgerliga engagemanget. Inte sällan kopplas detta till ungdomar. Ungas aktivitet på nätet kan både ses som ett hot mot det aktiva medborgarskapet men också som dess räddning. Om nätaktivism i en framtid verkligen kommer att föröda eller förnya det traditionella medborgerliga engagemanget är emellertid en fråga som den här rapporten inte kan besvara.

Så långt har vi använt den vidare termen medborgerligt engagemang när vi resonerat om nätaktivism eftersom det ofta är frågan om politisk påverkan, opinionsbildning eller ett sätt att uttrycka sina uppfattningar. Men i denna rapport är vi intresserade av nätaktivism som en form av ideellt arbete och därför försökte vi fånga sådan aktivitet som skulle kunna ses som en insats för någon. Alltså inte bara att uttrycka eller debattera åsikter utan handlingar som har karaktären av att vara en insats till förmån för någon eller något i linje med hur vi definierat ideellt arbete. Därmed fångar vi inte alla former av medborgerligt engagemang på nätet utan bara sådana aktiviteter som bedrivs på eller genom nätet och som syftar till att vara en insats för någon eller något.

Eftersom det finns ett intresse för om nätaktivism kan tänkas ersätta eller tränga ut traditionellt ideellt arbete är en första fråga hur stor andel av befolkningen som gör ideellt arbete på nätet och hur dessa aktiviteter förhåller sig till traditionellt ideellt arbete. De

intervjuade fick svara på frågor om de hade gjort insatser på nätet och det visade sig att 14 procent av befolkningen har gjort sådana insatser. De som gör insatser på nätet uppger att de har gjort det i genomsnitt drygt 30 timmar under det gångna året vilket innebär mindre än tre timmar per månad i genomsnitt. Men nästan en tredjedel av dem som är aktiva på nätet uppger att de redan har nämnt den tid de lägger ner på nätet när de talat om andra engagemang. Därför bör vi behandla uppgifter om den tid människor lägger ned på nättaktivism med viss försiktighet.

Det visade sig att de flesta som gjort ideella insatser på nätet (71 %) också hade gjort traditionella ideella insatser. Det är alltså mindre än en tredjedel av nättaktivisterna (omkring 4 % av befolkningen) som inte arbetar ideellt i traditionell mening. Dessutom är det så att personer med fler än ett organisationsmedlemskap och mer än ett engagemang är överrepresenterade bland dem som gör insatser på nätet. Det antyder att om man är mycket aktiv inom civilsamhällets organisationer gör man ofta också insatser på nätet. Man kan tänka sig att detta kommer sig av att personer som är engagerade har en benägenhet att använda de sammanhang och kanaler som står till buds. Men det kan också vara så att engagemang på nätet leder till att man får kontakt med organisationer och tvärtom att man använder nätet eftersom man är engagerad i en organisation. Det tycks alltså än så länge vara så att nättaktivism inte ersätter traditionellt ideellt arbete utan snarare kompletterar det. Befolkningsstudien från 2009 visade ett liknande resultat (Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a).

För att få en första uppfattning om vad som utmärker de personer som gör ideella insatser på nätet visar tabell 27 hur de förhåller sig till kön och ålder.

Tabell 27. Nättaktivism, kön och ålder. 2014. I procent av befolkningen.

	16-29	30-44	45-59	60-74	75-84	Totalt
Kvinnor	25	22	11	6	6	13
Män	26	28	12	7	7	16
Alla	26	25	11	7	7	14

Andelen män som gör ideella insatser på nätet är alltså något större än andelen kvinnor och som väntat är ungdomar och medelålders personer mer aktiva än vad äldre personer är. Det är dock inte män i den yngsta åldersgruppen som oftast gör dessa insatser utan i den yngre medelåldern. Det visar sig också att befolkningen i de tre storstadsområdena samt personer med universitets- eller högskoleutbildning är överrepresenterade bland dem som gör insatser över nätet. Ser man till förhållandet mellan inkomst och nättaktivism visar det sig att personer med en lägre årsinkomst än 120 000 och med en högre årsinkomst än 500 000 oftare gör ideella insatser över nätet. En multivariat analys visar att nättaktivism hänger samman med låg inkomst eftersom studenter är överrepresenterade i denna grupp.

För att få en uppfattning om vad det är för insatser som människor gör över nätet fick man ta ställning till ett antal alternativ. Tabell 28 nedan beskriver hur insatserna fördelar sig bland nättaktivisterna och med hänsyn till ålder.

Tabell 28. Nätaktiviteter. 2014. I procent av befolkningen.

	16-29	30-44	45-59	60-74	75-84	Total
Sprida/dela information	18	19	7	5	3	10
Administrera Facebook-grupper	6	7	3	1	0	3
Annat	6	3	5	1	1	3
Rådgivning, rättshjälp, kontaktperson	5	4	1	1	8	2
Teknisk utveckling av blogg, hemsidor el. liknande	5	4	1	1	0	2
Politiskt arbete eller kampanjaktivitet	5	3	2	2	1	2
Programmering av open-source	4	3	1	1	0	1
Moderera diskussioner	4	1	1	1	1	2
Genomföra insamling	3	3	2	1	0	1

Den vanligaste aktiviteten är att sprida och dela information, en tiondel av befolkningen säger sig göra sådana insatser över nätet. Därefter svarar man att man administrerar Facebook-grupper. Med tanke på den betydelse som sociala medier påstås ha för opinionsbildning är det överraskande få som svarar att de ägnar sig åt politiskt arbete eller kampanjaktivitet över nätet. Åldersmönstret är tämligen likartat för alla aktiviteter, ungdomar och personer i den yngre medelåldern är oftare aktiva över nätet än äldre personer. Fördelningen mellan könen är tämligen likartad förutom att män är överrepresenterade bland dem som ägnar sig åt programmering av open-source och teknisk utveckling.

Sammanfattningsvis gör människor ideella insatser över nätet, men våra resultat tyder inte på att de tränger ut eller ersätter traditionellt ideellt arbete. Tvärtom pekar resultaten på att nätaktivism och traditionellt ideellt arbete kompletterar och till och med förstärker varandra. Vidare är nätaktivism vanligare i storstadsområdena än i mindre städer och på landsbygden och det är yngre personer med högre utbildning som oftare än andra gör sådana insatser. Ett överraskande resultat är att det är de med de lägsta och högsta inkomsterna som gör insatser över nätet.

Medlemskap

Något som utmärker det ideella arbetet i de skandinaviska länderna som karaktäriseras av folkrörelsetraditionen är att i medlemskapet kopplas människor och organisationer ihop. I folkrörelsetraditionen formaliseras relationen mellan människa och organisation så att den som är aktiv i eller genom en organisation också är medlem i organisationen. Genom medlemskapet får människor tillgång till organisationens demokratiska institutioner och kan påverka organisationen, även i sådana frågor som inte bara rör det man är engagerad i. Denna ordning, att den som är aktiv i eller genom en organisation också är medlem i organisationen är fortfarande så självklar i Sverige att SCB i sin senaste s.k. Levnadsnivåundersökning studerar ideellt arbete i form av aktivt medlemskap (se SCB, Undersökningar av levnadsförhållanden ULF/SILC 2012-2013). Det var som sagt först i och med den första befolkningsundersökningen 1992 som det ideella arbetet undersöktes som ett fenomen i sig istället för som tidigare som en aspekt av medlemskap. Denna ansats, att

undersöka det ideella arbetet som insatser i sig utan att det nödvändigtvis är kopplat till medlemskap har därefter präglat alla befolkningsstudier.

Det traditionella medlemskapet utmanas av andra former för att koppla människor till organisationer, inte minst eftersom anställda och förtroendevalda inom ideella organisationer är oroade över att det inte längre är lika självklart att bli medlem. Men också för att organisationer helt enkelt inte har behov av medlemmar utan hellre vill ha kunder eller bidragsgivare (Hvenmark 2008; Papakostas 2012). Givet denna utveckling kan man vänta sig att andelen ideella som också är medlemmar i de organisationer där de är aktiva kommer att minska. Befolkningsstudien från 2014 visar dock att 87 procent av alla som arbetar ideellt är medlemmar i den organisation de är aktiva i och studien från 2009 visade att 88 procent var medlemmar. Andelen medlemmar minskar alltså inte, och i den meningen försvagas alltså inte medlemskapet. Det skall tilläggas att den senaste undersökningen också inbegriper dem som gör insatser i organisationer utanför civilsamhället, som t.ex. frivilligcentraler och företag, där man inte kan vara medlem. Det betyder att i Sverige är ideellt arbete fortfarande starkt kopplat till medlemskap och att denna aspekt av folkrörelsetraditionen fortfarande präglar det svenska civilsamhället.

Men vi har ju sett att nästan hälften av alla som arbetar ideellt är engagerade i mer än en organisation vilket innebär att det finns fler engagemang än vad det finns personer som arbetar ideellt. Ser man då till relationen mellan medlemskap och antal engagemang visar det sig att 81 procent av alla engagemang är kopplade till medlemskap. Det innebär följaktligen att många är medlemmar i mer än en organisation. Det finns inte något särskilt starkt samband mellan medlemskap och kön, men däremot samvarierar ålder med om man är medlem eller inte. Hur medlemskapen är fördelade med avseende på ålder framgår av tabell 29 nedan.

Tabell 29. Engagemang och medlemskap. I procent av dem som arbetar ideellt. 2014

	16-29	30-44	45-59	60-74	75-84	Alla ideella
Inget medlemskap	23	19	10	7	11	13
Ett medlemskap	48	51	50	43	53	48
Två medlemskap	23	20	30	29	20	26
Tre eller fler medlemskap	6	10	10	21	16	13

De som är i de yngsta åldersgrupperna är överrepresenterade bland de som inte är medlemmar i de organisationer där de är aktiva. Det skulle kunna betyda att vi ser en minskad benägenhet att vara medlem bland de yngre vilket med tiden kan komma att innebära en försvagning av den starka kopplingen mellan medlemskap och ideellt arbete. Detta antagande motsägs dock av att vi kunde visa på ett liknande mönster i befolkningsstudien från 2009 (Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a). Även för fyra år sedan var yngre personer medlemmar i mindre utsträckning. En alternativ förklaring skulle då kunna vara att många inte är medlemmar när de är yngre men att de blir rekryterade med tiden. Det skulle i så fall snarare hänga samman med livscykeln än vara en förändring som följer med ålderskohorter.

Det är alltså en tämligen liten andel som inte är medlemmar i de organisationer de är aktiva i. Men frågan är varför de inte är medlemmar, är det ett eget ställningstagande eller kan man helt enkelt inte vara medlem i den organisation man är engagerad? Det är en viktig fråga eftersom det indikerar om en minskad benägenhet att vara medlem kommer av att organisationerna har ändrat sitt förhållande till dem som arbetar ideellt eller om det är de aktiva som väljer att inte vara medlemmar. Frågan är alltså om medlemskapet försvagas av att organisationer inte vill ha medlemmar eller för att människor inte vill vara medlemmar. De som inte är medlemmar fick ta ställning till sex olika alternativ till varför de inte är medlemmar. Följande tabell visar de skäl man angav för att inte vara medlem.

Tabell 30. Skäl för att inte vara medlem. 2014. I procent av dem som inte är medlemmar.

Annat skäl till att inte bli medlem	29
Det går inte att vara medlem	28
Det är inte viktigt att vara medlem	15
Det har inte blivit av att bli medlem	11
Vill inte bli medlem	11
Aktiv för kort tid för att vara lönt att bli medlem	7

Det vanligaste svaret var något annat än de alternativ man fick välja på vilket visar att alternativen inte helt fångar skälen till att man inte är medlem. Men nästan lika många svarade att det inte går att bli medlem i den organisation där de är aktiva. Slår man samman det andra, tredje samt fjärde alternativet är det något fler som svarar att de av olika skäl valt att inte vara medlemmar. En mindre andel svarade att det inte blivit av. Dessa svar indikerar att det är något vanligare att man inte är medlem på grund av ett eget val, men att det är nästan lika vanligt att organisationen inte gör det möjligt. Även om detta endast är ett fåtal svar antyder de att valet att inte vara medlem både är en funktion av hur organisationer handlar och av individens val.

Kontinuerligt eller episodiskt engagemang?

I den internationella forskning som intresserar sig för hur ideellt arbete förändras i det senmoderna samhället har man pekat på hur det ideella arbetet som traditionellt bedrivits regelbundet och kontinuerligt i allt större omfattning utförs som episodiska insatser. Man menar då att människor i mindre omfattning arbetar ideellt regelbundet, t.ex. ett visst antal timmar varje vecka, istället gör man allt oftare insatser vid enstaka tillfällen, ofta i samband med speciella arrangemang som kan kräva relativt stora insatser (Dekker & Halman 2003; Hustinx 2003). I Sverige finns exempel på sådana enstaka arrangemang som kräver insatser av volontärer, t.ex. idrottsevenemang som Vasaloppet och DN-galan eller kulturevenemang som musikfestivalerna Way out West och Sweden Rock. Men även en organisation som Missing People Sweden bygger sin verksamhet på att medlemmar och volontärer snarare gör insatser vid särskilda tillfällen än regelbundet varje vecka.

För att förklara varför ideellt arbete allt oftare utövas i episodiska former menar de forskare som studerar hur ideellt arbete förändras att människor blivit mindre villiga att

avsätta en viss tid regelbundet per vecka eller månad eftersom organisatoriska former och rutiner som kollektivt tagits för självklara byts ut mot människors individuella val (se t.ex. Hustinx 2003). En annan orsak är att människor inte längre har samma möjligheter att arbeta ideellt kontinuerligt eftersom ett alltmer flexibelt arbetsliv och flytande gränser mellan arbetsliv och privatliv gör det svårare att avsätta en bestämd tid för ideellt arbete (Beck 2000). Men det är också så att organisationer anpassar sig till vad de uppfattar som ökade krav på flexibilitet och omorganiserar sig så att de skapar utrymme för människor som hellre vill göra insatser vid enstaka tillfällen (Hustinx 2010; Hustinx & Meijs 2011). Det kan också vara så att organisationer föredrar att människor gör enstaka insatser istället för att de deltar i den regelbundna verksamheten. Stora enstaka evenemang som Vasaloppet och Gothia cup har funnits länge så episodiska ideella insatser är inte något helt nytt i det svenska samhället. Men om det är så att episodiska insatser faktiskt ökar i Sverige är det ett tecken på att enstaka stora evenemang ökar där arrangörer (som ju både kan vara ideella organisationer och företag) räknar med eller blir mer beroende av att det finns människor som kan rycka in och göra ideella insatser vid särskilda tillfällen. Det kan i så fall utmana kopplingen mellan ideellt arbete och medlemskap eftersom man kan anta att de som bara gör insatser vid ett enstaka tillfälle inte har samma intresse av att bli medlem.

Eftersom det inte gjorts studier om hur de som arbetar ideellt fördelar sin tid tidigare vet vi inte om det sker en tyngdpunktsförskjutning från det regelbundna arbetet till episodiska insatser och vilka följder det får. Men vi kan anta att om människor arbetar ideellt regelbundet så att deras insatser ingår i organisationens fortlöpande verksamhet torde det vara lättare att bli integrerad i organisationen och engagerad även i andra frågor än de egna insatserna. Vidare, om man avsätter en viss tid varje eller varannan vecka torde det vara naturligare att det ideella arbetet blir en del av vardagslivet. För att börja studera i vilken mån människor arbetar ideellt kontinuerligt respektive gör episodiska insatser har vi i 2014 års befolkningsstudie för första gången ställt frågor om hur de som arbetar ideellt fördelar den tid som de gör insatser. Vi kan alltså inte uttala oss om förändringar i föreliggande rapport utan endast hur de som arbetar ideellt fördelar sin tid och något om hur det kontinuerliga arbetet och de episodiska insatserna fördelar sig mellan män och kvinnor och mellan åldrar.

De som arbetar ideellt tillfrågades om hur de fördelade den tid de hade lagt ner på ideellt arbete under de sista 12 månaderna. Tabell 31 visar hur svaren på denna fråga.

Tabell 31. Hur den tid som människor arbetar ideellt fördelas. 2014.

	I procent av alla ideella insatser.	I procent av dem som arbetar ideellt
Det ideella arbetet är jämnt fördelat över de flesta av årets månader	32	58
Det ideella arbetet är avgränsat till en period eller säsong	31	57
Det ideella arbetet sker vid ett eller några enstaka tillfällen	33	61
Annat alternativ	4	7

Eftersom nästan hälften av alla som arbetar ideellt gör mer än en insats finns det skäl att både studera hur alternativen fördelade sig i relation till alla insatser och till alla dem som arbetar ideellt. Den första kolumnen visar hur tiden fördelas i relation till alla insatser. Den andra kolumnen visar hur de som arbetar ideellt fördelar den tid de arbetar ideellt.

Uppenbarligen är de tre former vi frågat efter väl fördelade både mellan insatser och mellan dem som arbetar ideellt. Att arbeta ideellt vid ett eller några enstaka tillfällen förekommer något oftare än de andra två formerna. Detta är ett oväntat resultat eftersom episodiska insatser beskrivs som en ny form som bryter med den traditionella formen för ideellt arbete. Samtidigt har vi ju kunnat visa att det ideella arbetet i det svenska samhället bedrivs i tämligen traditionella former. Att drygt 60 procent av alla som arbetar ideellt har gjort insatser vid något enstaka tillfälle innebär t.ex. att det inte finns något enkelt samband mellan att göra episodiska insatser och att vara medlem eftersom många av dem som gjort enstaka insatser måste vara medlemmar.

Ser vi till hur kvinnor och män förlägger den tid de arbetar ideellt visar sig det sig att män arbetar ideellt jämnt fördelat över året eller under en avgränsad period något oftare än vad kvinnor gör och kvinnor gör något oftare än män insatser vid något enstaka tillfälle. Men dessa skillnader är mycket små. Ju äldre man är desto vanligare är det att de insatser man gör är jämnt fördelat över de flesta av årets månader. De som är aktiva under en period eller säsong är oftare mellan 45 och 64 år, och de som gör insatser vid något enstaka tillfälle är oftare mellan 30 och 45 år. Det är alltså vanligare med kontinuerligt arbete bland äldre och periodiska eller enstaka insatser bland personer i medelåldern.¹⁸ Det är värt att notera att personer i den yngsta åldersgruppen inte utmärker sig med avseende på hur de fördelar sin tid. Att göra enstaka insatser är alltså inget som utmärker yngre personer.

Ser vi till förhållandet mellan att göra episodiska insatser och medlemskap visar det sig att de som inte är medlemmar är överrepresenterade bland dem som gör episodiska insatser. Nu är det bara 13 procent som inte är medlemmar så man bör vara försiktig att dra för stora slutsatser. Med ändå är det ett väntat resultat eftersom de som gör enstaka insatser inte kan förväntas vara involverade på samma sätt i organisationens kontinuerliga verksamhet och torde därmed inte ha lika stora skäl, eller möjligheter, att bli medlemmar.

Episodiska insatser är alltså inte en liten andel av allt ideellt arbete. Antingen har de förändringar med avseende på hur människor fördelar sin tid och som den internationella forskningen pekar på redan påverkat det svenska samhället eller också är det så att detta sätt att göra insatser inte är ett nytt fenomen. Att vi under lång tid haft större evenemang som förutsätter ideella insatser talar för det.

¹⁸ Den danska studien visade på ett liknande resultat (Fridberg & Henriksen (red.) 2014).

III Informella stöd- och hjälpinsatser 1992 till 2014

Syftet med det här kapitlet är att beskriva och analysera olika typer av insatser som sker vid sidan av de som görs i frivilliga organisationer, sådana vi här kallar *informella stöd- och hjälpinsatser*. Frågor om informella insatser, och behovet av att stödja de som är givare av informella insatser, väckte fram till 1980-talet inget större intresse hos vare sig forskare eller politiker. En forskarrapport publicerad år 1980 är ett exempel på detta. I rapporten redovisades en genomgång av tillgängliga fakta för den statliga Omsorgsstudien (Sekretariatet för framtidsstudier) med huvudresultatet att anhöriga fortsatt gör mycket för bl.a. de äldre och att de nära relationerna i stort snarare förbättrats än motsatsen. Detta bemöttes då med insinuationer om vad man egentligen var ute efter och renderade rapporten en helsida i en kvällstidning där man ifrågasatte trovärdigheten hos författaren (Jegermalm, Malmberg & Sundström 2014). Sedan 1990-talet fyller dessa frågor dock alltmer forskarnas intresse men även inom socialpolitiken; exempelvis infördes 2009 en förändring i Socialtjänstlagen som innebär att kommunerna är skyldiga att erbjuda informella omsorgsgivare stöd i olika former.

I våra befolkningsstudier inkluderades detta slags medborgarengagemang redan i den första studien 1992, genom frågor om man regelbundet utför informella stöd- och hjälpinsatser utanför det egna hemmet, för släktingar eller vänner, för grannar eller arbetskamrater (Jeppsson Grassman 1993). I befolkningsstudien 1998 upprepades samma grundfrågor. För att få kunskap om de informella insatsernas karaktär exemplifierades med konkreta former av hjälp såsom städning, matinköp, skjutsning och trädgårdsarbete (Jeppsson Grassman & Svedberg 1999). De två första befolkningsstudierna gav därmed ganska konkret kunskap om de informella stöd- och hjälpinsatserna under 1990-talet. Flera forskare hade uppmärksammat denna tonvikt på det konkreta och kritiskt påtalat behovet att utvidga repertoaren av studerade insatser. De talade om behovet att uppmärksamma mer svårgripbart och känslomässigt stöd i form av kontakt och tillsyn, något som ofta tas för givet men kan vara av stort värde för hjälpmottagaren (Horowitz 1985; Olsson, Svedberg & Jeppsson Grassman 2005; Parker & Lawton 1994). Mot bakgrund av detta ändrades frågan något till 2005 års studie för att även fånga upp insatser som tillsyn och passning. Frågan formulerades så här:

”Hjälper du regelbundet (t ex genom skjutsning, matinköp, trädgårdsarbete, städning, tillsyn, passning, omvårdnad eller annan hjälp etc.) släktingar som du INTE sammanbor med, eller grannar, vänner eller arbetskamrater?”

Formuleringen i 2005 års studie har använts i 2009 och 2014 års studier. Förutom denna grundfråga ställs en följdfråga om den man hjälper utanför det egna hushållet har ett särskilt omsorgsbehov eller inte. Sedan 1998 års studie och framåt har samtliga som deltagit i studierna också tillfrågats om de hjälper någon *inom det egna hushållet som är särskilt*

omsorgsbehövande. Sammantaget betyder detta att det finns uppgifter om medborgarnas informella hjälpinsatser för någon utanför det egna hushållet baserat på nationella urval i ett 22-årigt perspektiv, och beträffande insatser för någon i det egna hushållet sedan 1998.

Som redan antytts är svar på frågor kring omfattningen av informella insatser beroende på hur frågorna ställs, något som är tydligt i de numera ganska många undersökningar som gjorts kring detta. Vi kan tala om en *vid* definition som inkluderar både ”lättare” (t. ex. passning, tillsyn, transport) och ”tyngre” insatser eller en *snävare* definition som endast inkluderar t. ex. personlig vård. Tabell 32 visar en översikt sammanställd av Jegermalm, Malmberg & Sundström (2014) som ger exempel på svenska studier som studerat omfattningen av informella insatser, både i befolkningen i stort och bland äldre.

Tabell 32. Studier av informella insatserns omfattning i Sverige

Källa	År	Defini- tion av omsorg	Ålder deltagare	Andel (%) hjälpgivare	Kommentar
Jeppsson Grass- man	1993	Vid	16-74	28 %	Nationell
Busch Zetterberg	1996	Snäv	16-89	22 %	Nationell
Jeppsson Grass- man, & Svedberg	1999	Vid	16-84	30 %	Nationell
Jeppsson Grass- man	2001	Vid	16-84	39 %	Stockholms län
Folkhälsoinstitutet	2005	Mycket snäv	65+	11 %	Nationell
Olsson, Svedberg, Jeppsson Grass- man	2005	Vid	16-84	52 %	Nationell
Röda korset	2005	Mycket snäv	65+	9 %	Nationell
Malmberg & Sundström	2006	Snäv	55+	20 %	Nationell
Grafström & Sundström	2009	Snäv	65+	20 %	Medlemmar SPF
Malmberg & Sundström	2009	Snäv	55+	23 %	Mullsjö kommun
Svedberg, von Essen & Jegermalm	2010	Vid	16-84	45 %	Nationell
Socialstyrelsen	2012	Snäv	18+**	18 %*	Nationell
Szebehely, Ulmanen & Sand	2014	Vid	45-66	42 %	Nationell
Nilsson & Sundström	2014	Snäv	65+	15 %	Medlemmar SPF 65+

*Omsorg minst en gång/månad; ytterligare 5 % gav omsorg, men mer sällan.

** I gruppen 65+ var andelen omsorgsgivare också 18%.

Källa: Jegermalm, Malmberg & Sundström 2014

Tabell 32 visar att informell hjälp, stöd och omsorg är omfattande alltsedan 1990-talet och framåt, och det kan noteras att spannet mellan vad olika studier visat är drygt 40

procent. Dessa skillnader har säkerligen olika förklaringar, en är att det skett en faktisk ökning av informella insatsers omfattning från 1990-talet och början av 2000-talet, något som flera studier visar. En annan förklaring handlar om hur omsorg definierats i de olika studierna. De studier som visat att det är omkring 50 procent av befolkningen som är informella hjälpgivare har använt en mycket vid definition som inkluderar både personlig omvårdnad och ”lättare insatser” som passning och tillsyn av en släkting, vän eller granne. De studier som, å andra sidan, visar att omkring 10 procent av befolkningen är omsorgsgivare har använt en mycket snäv definition av omsorg med fokus på vård. Flera av de studier som redovisas i tabellen (Busch Zetterberg 1996; Jeppsson Grassman 2001; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010) har studerat omsorgsgivande till någon man inte sammanbor med respektive någon i det egna hushållet som separata fenomen. Partnervårdare och de som vårdar vuxna barn med funktionsnedsättningar i det egna hushållet brukar ses som grupper med mycket åtaganden. Vi kommer återkomma till betydelsen av relationer och omsorgsbehov för möjligheten att urskilja olika profiler av informella hjälpgivare.

I de befolkningsstudier som redovisas i den här rapporten knyter vi an till tidigare studier som inkluderar en bredare grupp av hjälpmottagare och som argumenterar för att *informella insatser* kan bestå av en mängd aktiviteter – från att ge en granne praktisk hjälp till omsorgsgivande till en äldre person (ofta en släkting) med omfattande hjälp- och omsorgsbehov.

De informella insatsernas omfattning över tid

I tabell 33 redovisas de informella insatsernas omfattning vid tidpunkten för de olika studierna.

Tabell 33. De som regelbundet gjort informella insatser för någon som de inte bor med, i procent av befolkningen 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014. För samtliga och efter kön (16–74 år)

	Män	Kvinnor	Totalt
1992	29	27	28
1998	28	31	30
2005	51	54	52
2009	43	46	45
2014	40	42	41

Vad har hänt med det informella engagemanget under den dryga tjugofemårsperiod som gått sedan första studien? Resultaten i tabell 33 visar för det *första* att andelen som gjort informella hjälpsatser redan under 1990-talet var hög och stabil då omkring 30 procent av befolkningen utfört informellt hjälparbete. För det *andra* kan vi se en påtaglig ökning av andelen av befolkningen som gjorde informellt hjälparbete mellan 1998 och 2005 års

studier, från 30 procent till drygt 50 procent. Det *tredje* mönstret som är intressant är att de informella insatserna har minskat något mellan 2005 och de två senaste studierna, både totalt och bland män och kvinnor. I jämförelse med befolkningsstudier som genomförts i våra skandinaviska grannländer, som använt liknande frågeställningar, finns det intressanta skillnader. I Danmark var det 53 procent (år 2012) och i Norge 59 procent (år 2014) som angav att man gjort informella insatser, i jämförelse med 41 procent i den svenska studien från 2014 (tabell 33) (Fridberg & Henriksen (red.) 2014; Respons 2014).

Tittar vi på könsmönster visar tabell 33 att med undantag för den första studien 1992 har det i kommande studier varit något vanligare bland kvinnor att göra insatser. I kontrast till tidigare forskning som ofta framhållit informellt omsorgsgivande som i stort sett enbart kvinnodominerat visar våra studier ett annat mönster, nämligen att det också är vanligt att män gör insatser.

Tabell 34 visar genomsnittligt antal timmar av informellt engagemang per månad i de olika studierna, totalt och bland kvinnor och män.

Tabell 34. Det genomsnittliga antalet timmar per månad för dem som gjort regelbundna insatser för någon man inte bor med 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014. För samtliga och efter kön (16–74 år)

	Män	Kvinnor	Totalt
1992	9	15	12
1998	11	13	12
2005	9	14	11
2009	17	17	17
2014	12	16	14

Tabell 34 visar att det varit en viss ökning av antalet timmar, från 12 timmar i de två första studierna (1992, 1998) till 14 timmar i 2014-års studie, med en topp på 17 timmar i studien genomförd 2009. Som resultaten visade i tabell 33 har det skett en minskning med cirka 10 procent av andelen som gör informella insatser mellan 2005-års studie och den senaste studien, från drygt 50 procent till omkring 40 procent. Resultaten visar att i fyra av de fem studierna utför kvinnor fler timmar i genomsnitt per månad i jämförelse med männen. I 2014-års studie rör det sig om i genomsnitt fyra timmar mer informellt hjälparbete än männen varje månad.

En fråga i sammanhanget är hur de förändringar som inträffat sedan början av 1990-talet kan förklaras. Vi utgår från att den kraftiga ökningen från slutet av 1990-talet delvis förklaras av, som tidigare nämnts, ett tillägg i grundfrågan från och med 2005 års studie för att fånga upp mer svårgripbara insatser, som tillsyn och passning. Men förändringen förklarar knappast hela uppgången från 30 procent till 52 procent. I samstämmighet med resultaten i flera av de studier som visas i översikten i tabell 32 är det mycket som talar för att det har skett en reell ökning av medborgare som är engagerade i informellt hjälparbete

under denna period. Det bör dock noteras att det vid analysen av de informella insatsernas omfattning är viktigt att beakta hur olika definitioner av omsorg kan påverka resultaten. Även om resultaten visar en minskning av informella insatser i de två senaste studierna är 2014 års siffror fortfarande höga jämfört med ett land som USA och länder i södra Europa (se till exempel OECD 2013; Haski Leventhal 2009; National Alliance for Caregiving and AARP 2004).

Åldersmönster

Hur vanligt är då informellt hjälparbete i olika åldersgrupper mer specifikt? Åldersgruppen 75-84 inkluderades i befolkningsstudierna från 1998, men tillförlitliga data erhöles först 2005 och jämförelser görs för de senaste tre mätningarna där resultaten visas i tabell 35.

Tabell 35. De som regelbundet utfört informella insatser utanför det egna hushållet, i procent av befolkningen 2005, 2009 och 2014. Genomsnittligt antal timmar per månad i olika åldersgrupper.

	16–29 år	30–44 år	45–59 år	60–74 år	75–84 år
2005: Andel (procent)	46	53	55	57	22
Antal tim/mån	9	9	9	20	21
2009: Andel (procent)	37	46	48	46	21
Antal tim/mån	21	14	19	17	16
2014: Andel (procent)	41	41	44	42	25
Antal tim/mån	10	8	14	18	20

Resultaten i tabell 35 visar att den allmänna nedgången av informella insatser mellan 2005 års studie och de två senaste studierna, som redovisades i förra avsnittet, även avspeglas i olika åldersgrupper, förutom bland de allra äldsta mellan 75–84 år där omfattningen förefaller vara stabil och till och med ökat något mellan 2009 års studie och den senaste studien. År 2014 låg andelen på 25 procent. Övergår vi till antalet timmar visar tabellen en minskning av antalet timmar mellan 2009 års studie och den senaste studien förutom i de två äldsta åldersgrupperna. Det är värt att notera att i 2014 års studie gör den äldsta gruppen flest antal timmar med insatser.

Karaktäristik av relationer och omsorgsbehov

Som nämnts inledningsvis har vi från och med 2005 års studie undersökt om den informella hjälpen ges till någon utanför det egna hushållet och om den som får hjälp har särskilda omsorgsbehov. Distinktionen att ha eller inte ha särskilda omsorgsbehov är inte uppenbar. Som tidigare nämnts (tabell 32) visade en genomgång av svenska studier av informella insatser att spannet mellan vad olika studier visat är drygt 40 procent. Det är, som sagt, rimligt att tänka sig att det skett en faktisk ökning av anhörigomsorgens omfattning från 1990-talet och början av 2000-talet, men att det mesta av skillnaderna kan förklaras av hur av omsorg definierats i de olika studierna. I denna studie har vi försökt att urskilja ett brett spektrum av informella insatser genom denna följdfråga till dem som svarat att de hjälper någon utanför det egna hushållet:

”Är den person (eller de personer) som du hjälper i behov av särskilda omsorgsinsatser? Vi avser sjuka, handikappade eller gamla.”

För att öka möjligheterna att kunna urskilja olika profiler av informella hjälpgivare har vi valt att särskilja dem som hjälper någon *utanför* det egna hushållet respektive dem som hjälper någon *i* det egna hushållet. Som nämnts är det några tidigare svenska studier som gjort denna distinktion men långt från alla. Hjälper för någon i det egna hushållet avser vanligen insatser för en gammal maka/make med omfattande hjälpbehov, men det kan också vara fråga om insatser för ett funktionshindrat barn eller vara en person som har en kronisk sjukdom (Jegermalm & Sundström, 2015). För att kunna studera detta har vi från och med 1998 års studie och framåt ställt följande fråga till samtliga deltagare:

”Hjälper du regelbundet någon i ditt eget hushåll som är i behov av särskilda omsorgsinsatser? Vi avser stöd till gamla, sjuka eller handikappade.”

I tabell 36 kan vi se resultat som åskådliggör tre olika profiler av informella hjälpgivare; 1) hjälp utanför det egna hushållet till någon som *inte* har särskilt omsorgsbehov respektive 2) hjälp utanför det egna hushållet till någon som *har* särskilt omsorgsbehov, och 3) hjälp till någon i eget hushåll med särskilt behov av omsorg.

Tabell 36. De som regelbundet utfört informella hjälpinsatser för någon utanför och i det egna hushållet, i procent av befolkningen 2005, 2009 och 2014, 16–84 år. Genomsnittligt antal timmar per månad.

	Hjälp utanför eget hushåll (ej särskilt behov av omsorg)	Hjälp utanför eget hushåll (särskilt behov av omsorg)	Hjälp i eget hushåll (särskilt behov av omsorg)
2005: Informella insatser (procent)	28	22	5
Timmar i genomsnitt/månad	9	14	67
2009: Informella insatser (procent)	24	19	5
Timmar i genomsnitt / månad	15	20	91
2014: Informella insatser (procent)	26	14	5
Timmar i genomsnitt / månad	14	15	47

Tabell 36 visar att det är vanligast att hjälpa någon utan särskilt behov av omsorg i samtliga tre studier, med omkring 25 procent som gjort bedömningen att de hjälper någon. Störst minskning har skett i gruppen som hjälper någon *med* särskilda omsorgsbehov, från drygt 20 procent i 2005 års studie till 14 procent i den senaste studien. I 2014 års studie gör båda grupperna som hjälper någon utanför det egna hushållet ungefär lika många timmar av informellt hjälparbete.

Tabell 36 visar att fem procent av befolkningen i samtliga tre studier 2005-2014 svarat att man hjälper någon i det egna hushållet med särskilda omsorgsbehov, ett mycket stabilt mönster. Att hjälpa någon i det egna hushållet är ungefär lika vanligt bland kvinnor och män, och som vi kan se i tabell 29 lägger de som hjälper någon i det egna hushållet i genomsnitt ner betydligt fler antal timmar än de som hjälper någon utanför det egna hushållet. Det verkar dock vara ganska stora variationer i antalet uppskattade timmar mellan de olika studierna med en rejäl ökning mellan 2005 och 2009 års studier och en avsevärd minskning mellan 2009 och 2014 års studier. Något som säkerligen kan avspegla reella förändringar i insatsernas omfattning, men visar förmodligen också på svårigheter att uppskatta tidsomfattningen på de insatser man gör.

Att hjälpa någon som är äldre: I den debatt om anhörigomsorg som refererats till tidigare fokuseras oftast hjälpmottagare som hör till de äldre ålderskategorierna. Intresset är inriktat på äldre och deras behov av vård och omsorg och på samspelet mellan formell och informell omsorg. Resultaten av 2014 års studie visar att av de mottagare som befinner sig utanför givarens hushåll och har särskilda omsorgsbehov dominerar äldre kraftigt. I 2014 års studie är omkring 60 procent 75 år och äldre, vilket är på samma nivå som i 2009 års studie. Av dem som var mottagare av informell hjälp i samma hushåll som givaren var 25 procent 75 år äldre och drygt 20 procent 60-74 år gamla. Våra resultat av informella insatser visar att det är vanligt att äldre är givare och mottagare av hjälp, och att bilden av äldre

som endast skröpliga mottagare av hjälp behöver modifieras, något som lyfts fram också i andra studier (Jegermalm & Sundström 2014; Jegermalm, Malmberg & Sundström 2014).

Att hjälpa någon man är släkt med eller någon man inte är släkt med: En dimension av informellt hjälpgivande som studerats i samtliga befolkningsstudier från 1992 och framåt är relationen/släktskapet mellan den som utför insatserna och den som är mottagare. De tre undersökta variationerna är om hjälpen gäller en släkting (1), någon annan än en släkting, till exempel en vän, granne eller arbetskamrat, (2) och *både* en släkting och någon annan än en släkting (3). Resultaten från de olika studierna av relationen mellan informell hjälp-givare och mottagare visas i tabell 37.

Tabell 37. Relation mellan informell hjälpgivare och mottagare 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014 (procent av dem som gör informella insatser)

	Hjälper endast någon man är släkt med	Hjälper endast någon man inte är släkt med	Hjälper både släkting och icke släkting
1992	69	16	15
1998	66	24	10
2005	53	20	27
2009	52	19	29
2014	53	21	26

Tabell 37 visar två intressanta förändringsmönster. För det första har det skett en minskning från 1990-talets studier till de tre senaste vad gäller dem som endast hjälper en släkting, från omkring två tredjedelar till strax över 50 procent. För det andra har de som hjälper både släktingar och andra ökat avsevärt över tid och ligger mellan 25-30 procent i de tre senaste studierna. Slår vi ihop gruppen, som hjälper någon annan än en släkting, med *både och*-gruppen betyder det att nästan hälften av dem som är hjälp-givare år 2014 är engagerade på något sätt med någon de inte är släkt med.

Är det särskilda grupper i befolkningen som utför informella insatser?

Vi har tidigare visat att informella insatser är omfattande även om det skett en viss minskning under den senaste 10-årsperioden. I det här avsnittet kommer vi att fördjupa analysen av förhållanden som kan tänkas förklara skillnaderna mellan de som gör och inte gör informella insatser. Sådana faktorer kan vara exempelvis kön och ålder men också aspekter som rör det aktiva medborgarskapet, vilket kan handla om engagemang i föreningslivet eller tillgång till sociala nätverk. För att få en uppfattning om vilka faktorer som kan öka sannolikheten för att en person skall ägna sig åt informella hjälpinsatser, vid samtidig statistisk kontroll av andra förhållanden, genomförde vi 2014 en logistisk regressionsanalys. Detta kan ses som ett försök att kontrollera de informella insatsernas bestämningsfaktorer. För att kunna jämföra med resultaten i 2005 och 2009 års studier använde vi samma

uppsättning variabler i modellen. I ett första steg inkluderades bakgrundsvariablerna ålder, kön, familjesituation, socioekonomiska förhållanden, förvärvsarbetsstatus, invandrarbakgrund och utbildning. I nästa steg introducerades variabler som har att göra med individens sociala kapital, nämligen föräldrarnas engagemang i föreningar, engagemang i frivilligt arbete och deltagande i nätverk. Analysen syftar till att mäta vilken betydelse varje variabel har var för sig vid kontroll av övriga variabler. I likhet med tidigare studier prövades modellen i tre steg (Olsson, Svedberg & Jeppsson Grassman 2005; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010).

I tabell 38 visas först de faktorer som utmärker hela gruppen som hjälper någon utanför det egna hushållet. Tabell 39 visar de faktorer som utmärker dem som hjälper någon med särskilda omsorgsbehov utanför det egna hushållet. Tabell 40 redovisar vad som utmärker dem som hjälper någon i det egna hushållet med särskilda omsorgsbehov jämfört med befolkningen i övrigt. I tabellerna redovisas endast de faktorer som visade sig ha signifikanta värden vid hänsyn tagen till andra faktorer i modellen.

Tabell 38. Bestämningfaktorer för samtliga som gör informella insatser för någon utanför det egna hushållet, 2005, 2009 och 2014

	Familjesituation	Förvärvsarbete	Föräldrars engagemang	Frivilligt arbete	Deltar i nätverk
Informella insatser utanför hushållet					
2005	***	*	*	**	***
2009	–	–	–	***	**
2014	–	–	***	*	***

Först kan vi uppmärksamma att *ålder*, *kön* och *utbildning* inte slår igenom för samtliga som hjälper någon utanför det egna hushållet i någon av de tre studierna (tabell 38). För dessa variabler syns alltså inte någon betydande skillnad mellan dem som inte gör insatser och dem som gör det vid hänsyn tagen till de andra faktorerna i modellen. Variabeln *familjesituation* angavs i två kategorier, gift/sammanboende respektive ensamboende. Resultaten visar att endast i 2005 års studie var informella hjälpgivare gifta/sammanboende i högre utsträckning än andra grupper i befolkningen vid hänsyn tagen till andra faktorer. Sambandet har minskat i styrka i de två senaste studierna. För variabeln *förvärvsarbete* gjordes en uppdelning på dem som förvärvsarbetar och på dem som inte gör det. Det är endast i 2005 års studie denna faktor slår igenom så att de som utför informellt hjälparbete förvärvsarbetar i mindre utsträckning än de som inte ger sådan hjälp, när hänsyn tagits till faktorer som exempelvis kön och ålder. När det gäller mer utåtriktade aktiviteter visar tabell 38 ett tydligt och intressant mönster. De som är engagerade i informellt hjälparbete för någon utanför det egna hushållet har oftare vuxit upp med föräldrar som var engagerade i frivilligt arbete, de är i högre grad själva engagerade i frivilligt arbete och ingår oftare i ett eller flera nätverk i jämförelse med dem som inte är engagerade i

informellt hjälparbete. Den profil som framträder i tabell 38 är samstämmig med vad Jeppsson Grassman (2003) tidigare kallat för ”den engagerade medborgaren”.

Tabell 39 visar faktorer som verkar ha betydelse för dem som ger informell hjälp till någon utanför det egna hushållet med omsorgsbehov.

Tabell 39. Bestämningsfaktorer för dem som gör informella insatser 2005, 2009 och 2014 för någon utanför det egna hushållet med omsorgsbehov.

	Ålder	Kön	Familjesituation	Facklig tillhörighet	Förvärvsarbete	Föräldrars engagemang	Frivilligt arbete	Deltar i nätverk
2005	–	*	*	*	–	*	*	–
2009	**	***	*	–	**	–	–	–
2014	*	*	–	–	–	**	–	*

Till skillnad från resultaten avseende hela gruppen som hjälper någon utanför det egna hushållet visar tabell 39 att *ålder* och *kön* slår igenom och det särskilt tydligt i 2009 års studie. Detta bekräftar ett mönster som redan påtalats, nämligen att det är vanligast bland kvinnor att hjälpa någon med särskilda omsorgsbehov. Detta mönster kvarstår även vid hänsyn tagen till andra faktorer i modellen. Variabler som handlar om föräldrars engagemang, deltagande i frivilligt arbete och sociala nätverk har inte lika tydligt genomslag som för hela gruppen i tabell 38, något som visar att de som hjälper någon med omsorgsbehov har en annan profil än hela gruppen som hjälper någon utanför det egna hushållet.

I tabell 40 byter vi fokus och riktar strålkastarljuset på den grupp som hjälper någon i det egna hushållet.

Tabell 40. Bestämningsfaktorer för samtliga som gör informella insatser 2005, 2009 och 2014 för någon i det egna hushållet med omsorgsbehov.

	Invandrarbakgrund	Familjesituation	Facklig tillhörighet	Förvärvsarbete	Föräldrars engagemang	Frivilligt arbete	Deltar i nätverk
2005	**	–	–	–	–	–	*
2009	–	–	*	**	*	*	–
2014	–	+	–	*	–	–	–

Av tabell 40 framgår att *invandrarbakgrund* har, när hänsyn tagits till andra olikheter, genomslag i modellen endast i 2005 års studie. Ett resultat som indikerar att i de två senaste studierna är personer med invandrarbakgrund inte överrepresenterade som informella hjälpgivare i jämförelse med andra grupper i befolkningen. I 2009 och 2014 års studie har *förvärvsarbete* genomslag även bland dem som hjälper någon i det egna hushållet,

det vill säga att de som är involverade i informellt hjälparbete förvärvsarbetar i mindre utsträckning än dem som inte är involverade när hänsyn tagits till andra faktorer.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att ålder, kön och utbildning inte har något genomslag i modellen vad gäller samtliga som hjälper någon utanför det egna hushållet men inte heller för dem som hjälper någon i det egna hushållet. Däremot verkar ålder och kön vara en betydande förklaringsfaktor för dem som hjälper någon utanför det egna hushållet med ett uttalat omsorgsbehov. Detta är ett mönster som visat sig i tidigare forskning, och typexemplet brukar vara en dotter som hjälper sin skröpliga gamla mamma med omsorgsbehov. Vår analys visar att informella insatser är demokratiska i betydelsen att det är ett utbrett fenomen bland stora grupper i befolkningen. Men vår analys visar också att det finns särskilda profiler av hjälpgivare som kan vara viktigt att uppmärksamma, till exempel äldre partnervårdare som gör omfattande insatser. De som vårdar sin partner utgör dock en minoritet av *alla* informella hjälpgivare. Vi återkommer till detta i slutdiskussionen.

Sammanfattning av de informella insatserna

Det kan ännu en gång understrykas att vi redan i den första befolkningsstudien 1992 fann att en relativt sett stor andel av befolkningen gjorde informella insatser. De här slagen av insatser tycks ha blivit än fler i början på 2000 talet, men våra nya data visar att de informella insatserna har minskat något mellan 2005 och de två senaste studierna, både totalt och bland män och kvinnor. Trots minskningen ligger 2014 års siffror vid jämförelse med andra länder i Europa (utanför Skandinavien) fortfarande på en hög nivå. I våra grannländer Danmark och Norge förefaller omfattningen under senaste åren vara på samma nivå som i den svenska studien från 2005, det vill säga att drygt hälften av befolkningen gör någon form av informella insatser.

Det är vanligast att hjälpa någon utan särskilt behov av omsorg i studierna från 2005, 2009 och 2014, med omkring 25 procent som gjort bedömningen att de hjälper någon. Störst minskning har skett i gruppen som hjälper någon *med* särskilda omsorgsbehov, från drygt 20 procent i 2005 års studie till 14 procent i den senaste studien. Omfattningen av informell hjälp till någon i det *egna* hushållet har varit stabil kring 5 procent av befolkningen i studierna från 2005 och framåt, och det är lika vanligt bland kvinnor och män att hjälpa någon med särskilda omsorgsbehov i det egna hushållet. Av samtliga hjälpgivare för någon utanför det egna hushållet visar resultaten i 2014 års studie, i jämförelse med 2009- års studie, att det är endast i åldersgruppen 75-84 där omfattningen ökat något. I de två senaste studierna (2009 och 2014) kan vi skönja ett åldersmönster där *mottagarna* av informella insatser ökat i andel bland dem som är 75 år och äldre. Vi kan alltså slå fast att det är vanligt i Sverige att de äldsta åldersgrupperna *både* är givare och mottagare av informell hjälp.

IV Ideella och informella insatser – kompletterande eller alternativa aktiviteter

Hittills har vi redovisat utvecklingen av engagemangsformerna var för sig och kunnat konstatera att de frivilliginsatser och informella insatser som människor gör är omfattande. I det här avsnittet vill vi gå vidare ett steg och diskutera om det finns gränssytor och kopplingar mellan olika former av medborgarligt engagemang. En intressant fråga i sammanhanget är hur ett eventuellt samspel mellan olika former av engagemang gestaltar sig på individnivå och om det finns personer som är ”dubbelengagerade”, det vill säga både som frivilliga och givare av informella insatser samtidigt. Fenomenet är inte mycket studerat. En av de första studierna av relationen mellan frivilliginsatser och andra aktiviteter, speciellt informella insatser, gjordes för 10 år sedan (Burr et al., 2005). Man har ibland tänkt sig att det finns en ”barriär” mellan de båda engagemangsformerna, då det finns forskning som visar att ett alltför omfattande åtagande när det gäller informella insatser är hinder för övrigt medborgarengagemang. Men annan forskning visar snarast på ett slags samverkande dynamik (Jegermalm & Jeppsson Grassman 2012; Jegermalm & Sundström 2014). Det är helt enkelt så att människor gör många olika saker samtidigt. Tidigare forskning har ibland talat om ”superhjälpare” när det rör sig om personer som både engagerat sig som informella omsorgsgivare och frivilliga i någon ideell organisation (Jegermalm & Jeppsson Grassman 2009; 2012).

För att kunna besvara och diskutera frågan om ”dubbelengagemang” identifierade vi *tre grupper* i våra data. Den *första* gruppen består av dem som gör ideella insatser i frivilligorganisationer, den *andra* gruppen av informella hjälpgivare som hjälper någon utanför eller i det egna hushållet, *tredje* gruppen består av dem som *både* är informella hjälpgivare *och* engagerade i frivilligorganisationer. För att kunna jämföra dessa tre grupper av engagerade medborgare med dem som inte är engagerade har vi med en *fjärde* grupp bestående av dem som vid studiens genomförande varken var informella hjälpgivare eller frivilligengagerade. I tabell 41 visas omfattningen av ideella och informella insatser i de här tre grupperna under den dryga tjugoförårsperiod som passerat sedan den första studien 1992.

Tabell 41. De som gör informella och/eller ideella insatser i frivilliga organisationer eller ingetdera, i procent av befolkningen 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014

	1992	1998	2005	2009	2014
1. Ideella insatser	33	36	21	24	30
2. Informella insatser	12	13	23	20	20
3. Både informella och frivilliga insatser	17	16	30	24	24
4. Varken informella eller frivilliga insatser	38	35	26	32	26

Det mest intressanta resultatet i tabell 41 berör kanske den tredje gruppen, de som är verksamma inom både ideellt arbete och informella hjälp- och omsorgsinsatser. Som vi kan se var det redan på 1990-talet relativt vanligt att vara ”dubbelt aktiv”, och att det har skett en markant ökning över tid. I studierna genomförda 2009 och 2014 är det en fjärdedel av samtliga respondenter som tillhör den tredje gruppen, det vill säga de är både informella hjälpgivare och engagerade i frivilligorganisationer. I 2014 års studie är det omkring tre fjärdedelar (75 %) som är engagerade i något slags obetalt arbete av samtliga respondenter. En studie av informellt och ideellt hjälparbete i Danmark (Boje 2014) och ännu opublicerade studier i Tyskland och Norge visar att det är vanligt att vara ”dubbel-engagerad” även i dessa länder.

Tabell 42 visar engagemangets omfattning i timmar vid tidpunkten för de olika studierna.

Tabell 42. Det genomsnittliga antalet timmar per månad för dem som gör informella och/eller ideella insatser i frivilliga organisationer.

	1992	1998	2005	2009	2014
1. Ideella insatser	12	11	11	15	15
2. Informella insatser	13	12	12	23	16
3. Både informella och frivilliga insatser	25	25	28	28	27

Tabell 42 visar hur påfallande mycket tid de som är engagerade både i informellt och frivilligt hjälparbete lägger ner på sina insatser. I 2014 års studie handlar det om 27 timmar i genomsnitt per månad, vilket är betydligt fler timmar i jämförelse med de andra två grupperna.

I tabell 43 kan vi se några intressanta mönster av deltagande i informella nätverk. Tillgång till informella nätverk beskrivs ofta som en viktig förutsättning för att kunna ha ett omfattande socialt kapital, och det handlar inte bara om tillgång till nätverk i sig utan också om karaktären på tillhörigheten (Putnam 2000; Rothstein 2003).

Tabell 43. Deltagande i informella nätverk bland dem som gör informella och/eller ideella insatser i frivilliga organisationer och dem som inte är engagerade (procent)

	1992	1998	2005	2009	2014
1. Ideella insatser	-	56	41	39	38
2. Informella insatser	-	46	49	37	36
3. Både informellt och frivilligt	-	56	54	48	51
4. Varken informella eller frivilliga insatser	-	35	35	30	28

Vad gäller deltagande i informella nätverk visar tabell 43 att det är vanligast i gruppen som är dubbelengagerade med denna form av engagemang i samtliga fyra studier sedan 1998 och framåt. I 2014 års studie svarade drygt 50 procent i denna grupp att man tillhör åtminstone ett nätverk (utanför familjen). Vi kan också se i tabell 43 att det är vanligare bland de tre grupper som är engagerade att delta i informella nätverk i jämförelse med dem som inte är informellt eller frivilligt engagerade. I gruppen som inte är engagerade verkar det vara en något minskande trend av deltagande i informella nätverk, från 35

procent (1998 och 2005) till 28 procent i 2014 års studie. De höga siffrorna för den dubbelengagerade gruppen ger, å ena sidan, exempel på att tillgång till sociala arenor kan leda till ideellt och informellt engagemang samtidigt, och även tillgång till informella nätverk. Det som vi tidigare kallat ett kumulativt medborgarskap. Å andra sidan kan den minskande trenden av deltagande i informella nätverk i gruppen som inte är engagerad vara ett uttryck för det vi kallat ett eroderande medborgarskap. Vi återkommer till detta i slutdiskussionen.

Fördjupad analys av de olika grupperna

För att möjliggöra ytterligare förståelse och förklaring av skillnader och likheter mellan grupperna som är aktiva i obetalda insatser och den grupp som inte är aktiv genomförde vi en multinomial logistisk regressionsanalys där samtliga personer som varit med från 1992 års studie och framåt finns med i de olika grupperna. Som framgår av tabell 44 använder vi en uppsättning traditionella bakgrundsvariabler från alla fem nationella undersökningar i analysen, som kön, civilstånd, om man bor i landsbygds- eller stadsområden och så vidare. En viktig fråga handlar om hur socioekonomiska förhållanden avspeglas bland de fyra olika grupperna av medborgare. Kännetecknas grupperna av olika socioekonomiska förhållanden och hur skall dessa eventuella skillnader tolkas? Den grupp som varken är involverad i frivilliga eller i informella insatser används som referensgrupp i analysen eftersom denna grupp tycktes skilja sig från de övriga i olika avseenden. Referensvärden som används är resultaten för män, gifta/sammanboende personer, de som inte har några barn, grundskola som högst avslutade utbildning, om man bor i hyreslägenhet, om man förvärvsarbetar, de som inte bor på landsbygden och om var medlem i ett fackförbund för tjänstemän/akademiker. Analysen i tabell 44 bekräftar delvis den bild som framträtt i resultaten redovisade i de tidigare tabellerna, men ger också de olika grupperna en något tydligare profil.

Tabell 44 . Resultat från multinomial logistisk regressionsanalys av samtliga deltagare från studierna 1992, 1998, 2005, 2009 och 2014 med gruppen som inte är involverad i ideella eller informella insatser som bas/referens (oddskvoter och signifikansvärden)

		Ideella insatser	Informella insatser	Både informellt o ideellt
Ålder		1.00	1.00.	1.00
Kön	Män	1.00	1.00	1.00
	Kvinnor	0.72***	1.06	0.78**
Gift/sammanboende	Ja	1.00	1.00	1.00
	Nej	1.00	.92	0.87
Har barn	Nej	1.00	1.00	1.00
	Ja	1.31**	1.04	1.37***
Utbildningsnivå	Grundskola	1.00	1.00	1.00
	Gymnasium	1.30**	1.07	1.66***
	Universitet	1.82***	1.05	2.22***
Hyresrätt	Ja	1.00	1.00	1.00
	Nej	1.37***	0.95	1.18+
Lönearbete	Ja	1.00	1.00	1.00
	Nej	0.93	1.03	0.77**
Bor på landsbygden	Nej	1.00	1.00	1.00
	Ja	1.19+	1.0*	1.45***
Medlem facket	Tjänsteman	1.00	1.00	1.00
	LO-förbund	0.92	1.25*	0.99
År	1992	1.00	1.00	1.00
	1998	1.15	1.21	1.05
	2005	0.89	2.54***	2.15***
	2009	0.85	1.91***	1.4***
	2014	1.23+	2.41***	1.77***

***= p<.001. **= p<.01. *= p<.05. += p<.10.

Tabell 44 visar att gruppen engagerad i *både* frivilligarbete och informellt hjälpgivande i en något större utsträckning än andra grupper har högre avslutad utbildning och ett lönearbete. Personer i denna grupp har också oftare barn, är mer benägna att leva på landsbygden, och som vi har sett i tabell 43, har i större utsträckning tillgång till andra informella nätverk. Den typiska medlemmen av denna grupp är en medelålders man med ett heltidsarbete, som i genomsnitt lägger 27 timmar per månad (tabell 42) på frivilligt och informellt engagemang i 2014 års studie. Denna ”dubbelaktiva” grupp verkar ha tid och energi för att skifta mellan arenor från engagemang till engagemang, eller kanske är det helt enkelt så att ett engagemang leder till ett annat och vi bör förstå beteendet som en form av kumulativt medborgarskap. Som vi tidigare visat består denna grupp ungefär av en fjärdedel av den totala vuxna befolkningen i Sverige. I tabell 44 kan vi se att resultaten

pekar mot att den renodlade gruppen bestående av ideellt aktiva är mer eller mindre en spegelbild av den ”dubbelaktiva” gruppen som beskrivits ovan, det vill säga resursstarka individer som utgör en grupp av mycket aktiva och ”kapabla” personer. Gruppen som består av personer engagerade som informella hjälpgivare skiljer sig från de andra grupperna med avseende på att de i något större utsträckning tillhör ett LO-förbund. Analysen bekräftar tidigare mönster att det är något vanligare att vara aktiv ”endast” som informell hjälpgivare bland kvinnor och att de har något lägre utbildning än de två andra grupperna som är ideellt aktiva.

Den sista delen av tabell 44 visar trender i de olika grupperna med 1992 års undersökning som referenspunkt. Resultaten bidrar till att bekräfta de resultat som presenterats tidigare; en ökande trend av gruppen som ”bara” gör informella insatser såväl som den dubbelengagerade gruppen. Den renodlade frivilliggruppen förefaller vara en stabil grupp med några minskande och ökande tendenser över tid. Sammanfattningsvis indikerar analysen med 1992 år studie som referenspunkt att det medborgerliga engagemanget i Sverige är mer omfattande än någonsin i 2014 års studie.

Typer och karaktär av ideella och informella insatser

Efter att ha presenterat omfattning och karaktäristik på olika gruppers ideella och informella engagemang och jämfört med dem som inte är aktiva, går vi vidare med de typer av insatser som människor utför i sitt engagemang. En huvudfråga i sammanhanget är om de typer av insatser som personer engagerade antingen i ideellt eller informellt hjälparbete skiljer sig från gruppen som är ”dubbelengagerade”. I tabell 45 visas omfattningen av olika insattstyper i de två grupper som är ideellt aktiva och i hela gruppen som deltar i ideella insatser.

Tabell 45. Det frivilliga arbetets fördelning på olika insatser år 2014 (procent av dem som gör insatser)

	Ideella insatser	Både informella och ideella insatser	Samtliga ideella
Utbildning	18	16	17
Styrelseuppdrag	45	42	44
Administration	71	76	73
Övergripande ledaransvar	33	37	35
Kommunikation, information	27	29	28
Direkta hjälpsatser	24	28	26
Penninginsamling	20	22	21
Annat	25	21	23

Tabell 45 visar en slående likhet vad gäller omfattningen av olika insattstyper i de två grupper som utför ideella insatser. Det är vanligast med administrativa uppgifter och med styrelseuppdrag, liknande mönster finner vi i resultaten från 2005 och 2009 års studier. När det gäller samtliga ideellt engagerade kan noteras en kraftig ökning mellan 2005 och

2014 års studier från 55-73 procent angående administrativa uppgifter och 14-26 procent rörande direkta hjälpinsatser.

Tabell 46 visar omfattningen av olika insatstyper i de två grupper som är involverade i informella insatser och även samtliga informellt aktiva.

Tabell 46. Den informella hjälpens fördelning på olika typer av insatser år 2014 (procent av dem som gör insatser)

	Informella insatser	Både informella och frivilliga insatser	Samtliga informella
Samvaro, kontakt	69	62	65
Passning, tillsyn	48	46	47
Personlig omvårdnad	22	23	23
Hushållsgöromål	49	49	49
Administrativa uppgifter	33	33	33
Transporter	54	52	53
Trädgårdsskötsel	43	50	47

Som redan nämnts har informella hjälpinsatser som samvaro, kontakt och passning, tillsyn i tidigare forskning betraktats som något svårgripbara insatser vilka kan vara viktiga och ibland avgörande för mottagaren av hjälp (Parker & Lawton 1994; Jeppsson Grassman 2003, Jegermalm & Sundström 2015). Tabell 46 visar att båda dessa typer av insatser är vanligt förekommande i den renodlade informella hjälpgruppen och bland de som utför både ideella och informella insatser. Tidigare forskning har ofta antagit att personer som är ”dubbelengagerade” utför ”lättare” typer av insatser som inte är av vård- och omsorgskaraktär. Detta antagande har sin grund i forskning som antagit att informella insatser av vård- och omsorgskaraktär är ett hinder för ideellt engagemang. Detta antagande bekräftas inte av våra resultat, som istället visar att givande av personlig omvårdnad är lika vanligt bland personer som ger enbart informell hjälp som i den ”dubbelengagerade” gruppen. Samma mönster visar resultaten i 2005 och 2009 års studier. Som visades i tabell 42 kan vi påminna om att gruppen som är engagerad i både ideellt och informellt hjälparbete utför många timmar av insatser.

Sammanfattning – de som gör både och

Gruppen som är engagerad *både* i informellt och ideellt hjälparbete består ungefär av en fjärdedel av den totala vuxna befolkningen i Sverige. De kännetecknas av att de verkar ha tid och energi för att skifta mellan arenor från engagemang till engagemang möjligtvis på ett sätt där ett engagemang leder till ett annat och att vi möjligen bör förstå beteendet som en form av kumulativt medborgarskap. ”Dubbelgruppen” har påfallande likheter vad gäller typ av insatser i sitt engagemang med de grupper som är engagerade antingen i informella eller ideella insatser. Gränserna mellan olika former av obetalt engagemang och typer av insatser förefaller vara mer ”flytande” än vad som uppmärksammats i tidigare forskning.

V Några slutsatser

Det finns ett starkt engagemang bland de svenska medborgarna, på så sätt kan man säga att det finns en (folk)rörelse i det svenska samhället. Om detta råder det ingen tvekan. Det råder inte heller någon tvekan om att allt detta engagemang och alla dessa insatser som vi redovisat, inte bara har starka rötter i en svensk och nordisk folkrörelsetradition utan att denna tradition också fortsätter att påverka viktiga delar av utformningen, inriktningen och innehållet i det som görs. Samtidigt som en del av folkrörelserna och en del av folkrörelsetraditionen går en sotdöd till mötes så förblir alltså andra delar av denna tradition stark och vital. I denna studie visar vi att en överväldigande andel av den vuxna befolkningen har eller har haft en egen personlig anknytning till den ideella sektorn och till ideellt arbete. På det sättet har ideellt arbete, och för den delen även informella insatser, varit kraftfullt klassöverskridande och utgör en delad erfarenhet för de flesta. Om det finns förutsättningar att det fortsätter att vara på detta sätt måste förbli en empirisk fråga men vi har visat på några tecken som pekar i en annan riktning.

De ideella insatserna karaktäriseras av två huvuddrag. Det första och mest utmärkande draget är den *anmärkningsvärda stabiliteten* och det andra är de *samtidiga förändringarna*. Här finns med andra ord en utmärkande dubbelhet som med det långa tidsperspektiv vi kan anlägga framträder med tydlighet. Detta skulle kunna vara en närmast banal iakttagelse om det inte vore så att vi alltsedan början på 1990-talet fått del av larmrapporter med utsagor om minskat engagemang bland medborgarna och ett sviktande socialt kapital. Dessa utsagor eller påståenden har nästan alltid byggt på antingen anekdotiska eller selektiva uppgifter som betraktats i ett kort tidsperspektiv. Vi vill återigen lyfta fram det organisatoriska landskap som utgörs av alla de organisationer som finns i det svenska civilsamhället och som tillsammans stabiliserar och strukturerar människors ideella insatser. Till detta kommer förstås också den inverkan som traditioner och kultur har i dessa sammanhang och vars betydelse svårligen låter sig mätas med våra ansatser. Men vi utgår ändå från att dessa faktorer utgör stabiliserande faktorer och skapar vad som brukar kallas ett stigberoende.

Vi har i denna rapport närmast förvånat påtalat att trots upp- och nedgångar i den svenska ekonomin, trots stora förändringar när det gäller arbete och sysselsättning och trots skilda politiska regimer samt tydliga kulturella och sociala förändringar så är den totala omfattningen på engagemanget exceptionellt stabil. Detta är en enkel och tydlig mätare på hur det står till med det medborgerliga engagemang som sker utanför människors förvärvsarbete och familj. Men denna mätare lurar oss lätt till att inte ställa en rad nödvändiga följdfrågor om *var, när och hur*. När man ställer dessa typer av frågor framstår de samtida och samtidiga förändringarna klart och tydligt. Också denna iakttagelse skulle kunna ses som ytterligare en banal observation, då förändringar naturligtvis är något som alltid präglar både individer och samhällen. Men, det är idéer om snabba och dramatiska

förändringar som presenterats. Bland annat mot denna bakgrund blir frågan om förändringar allt annat än banal. Tanken från vår sida har då varit att med vår långa tidslinje på systematisk empirisk grund undersöka om vi finner belägg för dramatiska förändringar. I rapporten har vi med olika infallsvinklar och med någorlunda hög specificitet också kunnat avfärda förutsägelser om att det skulle ske omvälvande och snabba förändringar i det ideella engagemanget och förutsättningarna för detta. Ett exempel kan vara att kopplingen mellan att göra insatser och att också vara medlem i den organisation där man är aktiv förutsatts bli allt svagare och i linje med gängse internationella förhållanden. Men i denna studie och i den föregående har vi kunnat visa att så inte alls är fallet under de senaste 10 åren. En konstant mycket stor och stabil andel av de aktiva medborgarna är också medlemmar. Däremot är det så att det totala antalet aktiva och passiva medlemskap i föreningar och organisationer har sjunkit en del, men detta är något annat.

Dock har vi samtidigt med detta belagt att förändringar tycks ske som ibland verkar vara av större vikt, inte minst när de pekar mot en fortsatt utveckling som på lite sikt kan få stor betydelse för vilket ideellt obetalt arbete som utförs och med vilken utformning. De direkt socialt inriktade insatserna till exempel har blivit större om vi ser till hela undersökningsperioden. Det är inte självklart hur vi ska tolka denna utveckling. Till en del skulle ökningen kunna vara ett resultat av att människor i högre grad har blivit medvetna om, eller uppmärksammats på, att det man gör kan klassificeras som en särskilt sorts insats, i det här fallet en social sådan. Men vi utgår ändå från att det rör sig om en ökning. Detta pekar möjligen mot en mer kontinental eller angloamerikansk utveckling där den långvariga och dominerande inriktningen i svensk ideell tradition med att kombinera *röst och service* eller politik och insatser förskjuts från det politiska och mot sociala insatser men också mot andra tjänster och service. De organisationsområden där det skett en tillväxt av ideellt engagerade pekar möjligen också mot en sådan här utveckling.

Vi vill också understryka att dessa slutsatser, det vill säga att det inte sker några snabba eller omvälvande förändringar, inte på något sätt utesluter att det ändå skett rätt stora förändringar inom den ideella sektorn och dess organisationer. Dock pekar inte våra uppgifter mot att sådana förändringar på något entydigt eller självklart sätt får sin spegelbild i det konkreta engagemanget och i de insatser som görs på gräsrotsnivå. Möjligen antyder detta en växande klyfta mellan de aktiva medborgarna å ena sidan och tjänstemän och ledningar i de ideella organisationerna å den andra. Och inte minst i *talet* om vad man gör och säger sig vilja göra. Den här eventuella motsättningen skulle kunna vara uttryck för motstånd från de ordinära ideellt engagerade medborgarna men också en eftersläpningseffekt eller uttryck för både och.

I inledningen till rapporten beskrevs hur man kunde betrakta det ideella arbetet ur några olika perspektiv. Med utgångspunkt från våra empiriska data har vi visat att tillgång till olika sorter av socialt kapital och tillhörighet verkar vara relevanta utgångspunkter för att försöka förstå vad som befrämjar att människor ska komma att söka sig till och utföra ideellt arbete. Vi återfinner också ett förpliktelseperspektiv i de motiv och drivkrafter som verkar bidra till att människor gör ideellt arbete.

Sociala arenor

Som vi har kunnat konstatera är de som arbetar ideellt och gör informella insatser inte jämnt spridda bland befolkningen. Tvärtom visar våra och andra studier att de personer som gör en typ av frivillig insats ofta också gör andra insatser, människor arbetar t.ex. ofta både ideellt och gör informella insatser. Som vi har visat är det också så att de som arbetar ideellt har en större benägenhet att påverka politiker och tjänstemän samt skänka pengar. Redan i tidigare befolkningsstudier har vi dessutom kunnat visa att de personer som gör större insatser i ideellt arbete ofta är väletablerade i den meningen att de förvärvsarbetar, lever i en familj och är relativt välutbildade. De som aldrig har arbetat ideellt har tvärtom ofta en lösare förankring på arbetsmarknaden, är lågutbildade och ensamboende. Att de som gör insatser ofta är engagerade på flera sätt och är väletablerade och att de som inte gör några insatser ofta har sämre tillgång till sociala resurser beskriver vi med begreppen, det *kumulativa* respektive det *eroderande medborgarskapet*. Vi kan konstatera att de personer som arbetar ideellt ofta är exponerade på sociala arenor som de har tillgång till och där blir de tillfrågade om att börja ideellt.

De som gör stora insatser, och som ger uttryck för det kumulativa medborgarskapet, har alltså ofta tillgång till sociala arenor. Med sociala arenor avser vi sammanhang där man möter andra människor som har gemensamma intressen eller behov. Ett typiskt exempel är att bo i en bostadsrätt och bli tillfrågad om att sitta i bostadsrättsföreningens styrelse. Ett annat exempel är att ha ett barn som idrottar och möta andra föräldrar som är ideellt aktiva eller bli tillfrågad av idrottsklubben om att göra ideella insatser. När människor befinner sig på sociala arenor kommer de ofta i kontakt med ideellt arbete. Det kan innebära att man träffar andra som arbetar ideellt vilket kan inspirera till att man själv börjar men också att man blir tillfrågad eller inbjuden att göra insatser. När de som arbetar ideellt beskriver hur det kom sig att man började bekräftas det hur viktigt sociala sammanhang och relationer är för att komma i kontakt med ideellt arbete. Oavsett om man har blivit tillfrågad eller själv tagit initiativet till att börja är de man känner eller närstående personer viktiga. Tämmligen få personer säger att de började eftersom de fick höra om verksamheten via media eller för att de blev valda eller utsedda av organisationen. De svar vi fick när vi frågade om hur det kom sig att man började arbeta ideellt bekräftar därmed betydelsen av sociala sammanhang där man kommer i kontakt med ideellt arbete och blir tillfrågad om att börja.

Trots det visar våra analyser att om man har tillgång till sociala arenor, som att ha ett förvärvsarbete, bo i bostadsrätt eller ha hemmavarande barn, ökar det inte sannolikheten nämnvärt för att man skall arbeta ideellt. I de statistiska analyserna av vårt material har alltså tillgång till många sociala arenor ett begränsat förklaringsvärde när vi vill förstå hur det kommer sig att människor arbetar ideellt. Frågan är då hur vi skall förstå dessa till synes motstridiga resultat.

Ett skäl är förstås att en så stor del av befolkningen i det svenska samhället arbetar ideellt. I och med att vi har att göra med ett så utbrett samhällsfenomen är det helt enkelt svårt att urskilja det som åtskiljer dem som arbetar ideellt från dem som inte gör det. Det är först

när vi jämför extremgrupper, t.ex. de som aldrig har arbetat ideellt och de som gör mycket stora insatser som skillnader blir tydliga. Om vi ändå skall visa på vad som utmärker dem som arbetar ideellt måste vi kombinera socioekonomiska resurser som utbildning, att växa upp i ett hem där föräldrar är föreningsaktiva och att man deltar i nätverk. Det är först då som de som arbetar ideellt skiljer sig från dem som inte arbetar ideellt. Det är alltså inte bara fråga om att ha tillgång till sociala sammanhang. Har man också kompetens och kunskap och en erfarenhet av föreningsliv som förmodligen gör att man värderar ideellt arbete och känner sig hemma i föreningslivet är chansen större att man själv kommer att börja arbeta ideellt.

Vid intervjutillfället arbetade mer än 50 procent av befolkningen ideellt och ytterligare en dryg fjärdedel hade arbetat ideellt tidigare. Det betyder som sagt att alla grupper och klasser i det svenska samhället finns representerade i det ideella arbetet. I den mån som de som arbetar ideellt skiljer sig från dem som inte gör det är det alltså fråga om en kombination av socioekonomiska resurser, en vana eller tradition och tillgång till sociala sammanhang. Som vi har visat har de som aldrig har arbetat ideellt alltså sämre tillgång till sådana resurser.

Att arbeta ideellt innebär förstås ytterligare ansvar och arbetsuppgifter utöver förvärvsarbete och hemarbete. Vi har sett att omkring 10 procent av alla de som arbetar ideellt uppfattar det som ett tvång. Man bör därför inte romantisera det ideella arbetet eller bortse från alla de uppoffringar människor gör. Med det sagt, tycker ändå människor ofta att det ideella arbetet är lustfyllt och meningsfullt. Dessutom lär man sig, får goda vänner och självförtroende genom engagemanget. Vi har också kunnat visa att de som arbetar ideellt oftare än andra ägnar sig åt politisk påverkan. Vi kan anta att det betyder att de som redan har något större resurser också får ytterligare resurser av att arbeta ideellt.

Informella insatser och de dubbelengagerade

I resultatkapitlet kunde vi se att mönstret för omfattningen av de informella insatserna skiljer sig från den stabilitet som de ideella insatserna visar. Störst minskning var det i gruppen som hjälper någon med särskilda omsorgsbehov, i jämförelse med gruppen som hjälper någon som inte har ett särskilt omsorgsbehov där vi ser ett stabilt mönster. Om det är så, som vi tidigare nämnt, att de informella insatserna är mer känsliga än det ideella arbetet för förändringar inom den offentliga välfärden, kan minskningen i gruppen som hjälper någon med särskilda omsorgsbehov ses som en indikator på att den offentliga välfärden snarare ökar än minskar sitt åtagande. Detta är en viktig iakttagelse som problematiserar den något dystopiska bild av offentlig äldreomsorg och anhörigas situation som ofta framhålls i massmedia och viss forskning. I sammanhanget är det viktigt att konstatera att Sverige tillhör de länder i världen som lägger högst andel av BNP på äldreomsorg, något som uppmärksammas i en OECD-rapport (2013).

Med tanke på diskussionen – inom politik och forskning – om konsekvenserna av en åldrande befolkning är det av intresse att lyfta fram resultaten från våra studier som pekar mot att det är vanligt i Sverige att de äldsta åldersgrupperna är aktiva i civilsamhället.

Resultaten i vår senaste studie från år 2014 visade att andelen i den äldsta åldersgruppen 75-84 år som regelbundet utför ideellt arbete är på samma nivå som för de yngre pensionärerna och inte långt från befolkningen i övrigt. Eftersom det rör sig om så kallade tvärsnittsstudier (mätningar av ett representativt urval vid de olika tillfällena, dvs. inte samma individer som följs över tid) vet vi inte säkert om ökningen i den äldsta åldersgruppen är en kohorteffekt. Det skulle, å ena sidan, kunna innebära att de som tidigare var i åldersgruppen 70-74 efterhand fortsatt sitt engagemang längre än vad motsvarande åldersgrupp gjorde tidigare. En kompletterande tolkning, å andra sidan, är att ”nya” grupper äldre-äldre väljer att engagera sig som ett uttryck för en aktiv livsstil och/eller för att möta ett ökande omsorgsbehov i den åldrande befolkningen. I sammanhanget är det värt att notera att resultaten i våra senaste studier visar ett åldersmönster där *mottagarna* av informella insatser ökat i andel bland dem som är 75 år och äldre. Sammantaget har vi alltså visat att bland de äldsta finns de som är skröpliga och mottagare av insatser; men här finns också de som är riktigt gamla men ändå aktiva som utförare av olika slags insatser. Våra resultat ger möjlighet att problematisera bilden av de äldsta i befolkningen som antingen skröpliga mottagare av vård och omsorg eller aktiva och framgångsrika pensionärer. Att betrakta äldre antingen som en börda eller som samhällsresurs är bäggedera en förenkling som kan bidra till att skapa eller upprätthålla stereotyper av äldre. Vi menar att det är viktigt att fortsätta diskussionen om den komplexa relationen mellan biologiskt och kronologiskt åldrande, inte minst för att få möjlighet till en mer sammansatt syn på äldre och deras engagemang.

Ytterligare ett viktigt resultat från våra studier är att vi kan urskilja en distinkt grupp individer som är engagerade *både* i informella insatser och i frivilligorganisationer samtidigt. Denna ”dubbelgrupp” består i våra två senaste studier av ungefär en fjärdedel av den totala vuxna befolkningen i Sverige. Den dubbelengagerade gruppen visar slående likheter när det gäller typer av insatser med dem som är engagerade enbart i ideellt eller informellt hjälparbete. Våra resultat ger en tydlig motbild till tidigare forskning som menat att det finns en motsättning mellan att vara aktiv i båda engagemangsformerna samtidigt. Vi visar snarare att det finns beröringspunkter och kopplingar mellan de som gör frivilliga och informella insatser och att det är mer ”flytande gränser” mellan dessa typer av medborgerligt engagemang än vad som tidigare uppmärksammats. Våra resultat är en tydlig illustration till det vi här har kallat ett kumulativt medborgarskap, det vill säga att de som redan är engagerade har en tendens att engagera sig ytterligare. I sammanhanget bör det nämnas att det förefaller gå en betydande skiljelinje mellan de som utför frivilliga och informella insatser och de som *inte* är engagerade. Skiljelinjen blir tydlig utifrån ett antal aspekter som framförallt har att göra med sociala relationer.

Om vi i denna första avrapportering av vår senaste befolkningsstudie skall peka på något som särskilt fångat vårt intresse och som vi tror är viktigt också för civilsamhället och politiken är det att det ideella arbetet och de informella insatserna är så omfattande att en mycket stor del av medborgarna i det svenska samhället någon gång under sitt liv varit engagerade. Vi ser det som ett uttryck för ett gott samhälle som ger utrymme för

människor att uttrycka sitt medborgarskap och det står inte i motsättning till ett väl utbyggt välfärdssamhälle. Snarare tvärtom!

Litteratur

- Ambjörnsson, R. (1988). *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverksambälle 1880-1930*. Stockholm: Carlsson.
- Amná, E. (2008). *Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Lund: Studentlitteratur.
- Beck, U. (2000). *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Bellah, R. N.; Madsen, R.; Sullivan, W. S.; Swidler, A. & Tipton S. (1985). *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.
- Blennberger, E., Habermann, U. & Jeppsson Grassman, E. (2004). *Genus och civilt samhälle*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr.23. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Boje, T. P. (2014). Uformel frivillighet. I Fridberg, T. & Henriksen, L. S. (red.) *Udviklingen i frivilligt arbejde 2004-2012*. Köpenhamn: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velferd.
- Brundin, P. (2008). *Politics on the Net: NGO practices and experiences*. (Diss). Örebro Universitet.
- Burns, N., Lehman Schlozman, K. & Verba, S. (2001). *The Private Roots of Public Action. Gender, Equality, and Political Participation*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Burr, A. J., Choi, N. G., Mutchler, J. E. & Caro, F. G. (2005). Caregiving and Volunteering: Are Private and Public Helping Behaviors Linked. I *Journal of Gerontology*, vol. 5, sid. 247-256.
- Busch Zetterberg, K. (1996). *Det civila samhället i socialstaten*. Stockholm: City University Press.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. I *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 74, sid. 1516–1530.
- Dekker, P. & Halman, L. (2003). Volunteering and Values. An Introduction. I P. Dekker & L. Halman (red.) *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Dølvik, J. E., Fløtten, T., Hippe, J. M. & Jordfald, B. (2015). *The Nordic model towards 2030. A new chapter?* Oslo: Fafo report 2015:07.
- von Essen, J. (2008). *Om det ideella arbetets betydelse - en studie om människors livsåskådningar* (Diss.). Teologiska institutionen, Uppsala Universitet.
- von Essen, J. (2014). On the Meaning of volunteering. A study of worldviews in everyday life. I *Foundations of Science*. Online First Articles. December 2014.
- von Essen, J.; Hustinx, L.; Haers, J. & Mels, S. (2014). Introduction. Religion and Volunteering: Complex, Contested and Ambiguous Relationships. I L. Hustinx, von Essen, J., Haers, J. & Mels, S. (red.) *Religion and Volunteering. Complex, Contested and Ambiguous Relationships*. New York: Springer.

- von Essen, J. (2015). Om Förtroendevalda i det svenska civilsamhället. I O. Segnestam Larsson (red.) *De förtroendevalda*. Stockholm: Idealistas Förlag.
- von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2015). *Medborgerligt engagemang – klassresa eller klassklyfta?* SOU: Justitiedepartementet.
- Fridberg, T. & Henriksen, L. S. (red.) (2014). *Udviklingen i frivilligt arbejde 2004-2012*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velferd.
- Gaskin, K. & Davis Smith, J. (1995). *A new civic Europe? A study of the extent and role of volunteering*. London: Volunteer Center UK.
- Gavelin, K. & Svedberg, L. (2011). *Estimating the Scope and Magnitude of Volunteerism Worldwide: A review of multinational data on volunteering*. A report to the United Nations.
- Habermann, U. (2001). En nordisk frivillighed? Om motiver til frivillighed i fem nordiske lande. I L. Skov Henriksen & Ibsen, B. (red.) *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Handy, F., & Hustinx, L. (2009). Review essay: The why and how of volunteering. I *Nonprofit Management and Leadership*, vol. 19, sid. 549–558.
- Haski-Leventhal, D. (2009). Elderly Volunteering and Well-Being: A Cross-European Comparison Based on Share Data. I *Voluntas*, vol. 20, sid. 388-404.
- Haski-Leventhal, D., Meijs, L. C. P. M. and Hustinx, L. (2010). ‘The third party model: enhancing volunteering through governments, I *Journal of Social Policy*, vol. 39, sid. 139-158.
- Hooghe, M. (2003). Participation in Voluntary Associations and Value Indicators: The Effect of Current and Previous Participation Experiences. I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 32, sid. 47-69.
- Horowitz, W. (1985). Family caregiving to the frail elderly. I *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, vol. 5, sid. 194-245.
- Hustinx, L. (2003). *Reflexive Modernity and Styles of Volunteering. The Case of the Flemish Red Cross Volunteers*. (Diss.) Faculteit Sociale Wetenschappen, Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Hustinx, L. (2010). Institutionally Individualized Volunteering: Towards a Late Modern Re-Construction. I *Journal of Civil Society*, vol. 6 sid. 165 – 179.
- Hustinx, L., Cnaan, R. A. and Handy, F. (2010). ‘Navigating theories of volunteering: a hybrid map for a complex phenomenon’. I *Journal for the Theory of Social Behaviour*, vol. 40, sid. 410–34.
- Hustinx, L. & Meijs, L. (2011). Re-embedding volunteering: in search of a new collective ground. I *Voluntary Sector Review*, vol. 2. sid. 5-21.
- Hustinx, L.; Van Rossem, R.; Handy, F. & Cnaan, R. (2014). A Cross-National Examination of the Motivation to Volunteer. Religious Context, National Value Patterns, and Nonprofit Regimes. I L. Hustinx; von Essen, J.; Haers, J. & Mels, S. (red.) *Religion and Volunteering. Complex, contested and ambiguous relationships*. New York: Springer.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering Membership: A Study of Individual Members’ Formal Affiliation with Democratically Governed Federations* (Diss.). Handelshögskolan i Stockholm.

- Hvenmark J. & von Essen, J. (2013). *Corporate volunteering: Engaging people for a greater cause or just another business case in the brave new world of capitalism?* Presentarat vid ARNOVA conference, Hartford, USA, November 21-23.
- Inglehart, R., Basáñez, M., Diez-Medrano, J., Halman, L., & Luijkx, R. (red.) (2004). *Human beliefs and values. A cross-cultural sourcebook based on the 1999–2002 value surveys.* Mexico City: Siglo veintiuno editors.
- Jeffner, A. (1989). *Att studera människosyn. En översiktlig problemanalys.* Tema T Rapport 21. Linköpings universitet.
- Jegermalm, M., & Jeppsson Grassman, E. (2009). Caregiving and Volunteering among Older People in Sweden – Prevalence and Profiles. I *Journal of Aging & Social Policy*, vol. 21, sid. 352-373.
- Jegermalm, M., & Jeppsson Grassman, E. (2012). Omsorgens gestaltningar i civilsamhället. I Jeppsson Grassman, E., & Whitaker, A. (red.) *Åldrande och omsorgens gestaltningar. Mot nya perspektiv.* Lund: Studentlitteratur.
- Jegermalm, M., Malmberg, B. & Sundström, G. (2014). *Anhöriga äldre angår alla.* Kalmar: Nationellt center anhöriga.
- Jegermalm, M., & Sundström, G. (2014). *Ideella insatser för och av äldre: En lösning på äldreomsorgens utmaningar.* Stockholm: Forum – Idéburna organisationer med social inriktning.
- Jegermalm, M., & Sundström, G. (2015). Stereotypes about caregiving and lessons from the Swedish panorama of care. I *European Journal of Social Work*, vol 18, sid. 185-197.
- Jeppsson Grassman, E. (1993). Frivilliga insatser i Sverige – en befolkningsstudie. I *SOU 1993:82 Frivilligt socialt arbete Kartläggning och kunskapsöversikt.*
- Jeppsson Grassman, E. (1997). *För andra och för mig. Det frivilliga arbetets innebörder.* Sköndalsinstitutets skriftserie, nr.8. Ersta Sköndal högskola.
- Jeppsson Grassman, E. (2001). *Medmänniska och anhörig – en studie av informella hjälpinsatser.* Sköndalsinstitutets skriftserie nr 17. Ersta Sköndal högskola.
- Jeppsson Grassman, E. (2003). Anhöriginsatser och medborgarengagemang. I Jeppsson Grassman, E. (red.). *Anhörigskapets uttrycksformer.* Lund: Studentlitteratur.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1995). Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre. I E. Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra. Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.
- Jeppsson Grassman, E. and L. Svedberg (1996). 'Voluntary Action in a Scandinavian Social Welfare Context: The Case of Sweden'. I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 25, sid. 415-427.
- Jeppsson Grassman, E., & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet. I E. Amnå (red.). *SOU 1999:84, Civilsamhället.*
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (2007). Civic participation in a Scandinavian welfare state: patterns in contemporary Sweden. I L. Trägårdh (red.) *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered.* New York: Berghahn Books.
- Karlsson, L B., Kuusela, K. & Rantakeisu, U. (red.)(2013). *Utsatthet, marginalisering och utanförskap.* Lund: Studentlitteratur.

- Karlsson, M. & Markström, U. (2014). *Idealitet i omvandling? Om det civila samhällets organisationer på psykiatriområdet*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola Förlag.
- Lorentzen, H. (2001). Frivillighet i förändring. Om förhållandet mellan sivile fellekskap og moderniteten. I L. Skov Henriksen & Ibsen, B. (red.) *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Lundström, T. & Wijkström, F. (2012). Från röst till service: Vad händer sedan? I F. Wijkström (red.) *Civilsambället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Mesch, D. J.; Tschirhart, M.; Perry, J. L. & Lee, G. (1998). Altruists or Egoists? Retention in Stipended Service. I *Nonprofit Management & Leadership*, vol. 9, sid. 3-22.
- Molén, M. (2012). *Vart tar tiden vägen?* SCB, Välfärd 2012:1.
- Musick, M. & Wilson, J. (2008). *Volunteers. A Social Profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- National Alliance for Caregiving and the American Association of Retired Persons. (2004). *Family Caregiving in the U.S. Findings from a National Survey. Final Report*. Washington, DC: American Association of Retired Persons.
- Nesbit, R. (2013). *The Effect of Being Asked to Volunteer on Volunteering Tasks and Domain of Volunteer Work*. Presenterat vid ARNOVA conference, Hartford, USA, November 21-23.
- Nilsson, L. & Sundström, G. (2014). De äldre: Sveriges stora, outnyttjade resurs? I *Äldre i Centrum*, vol 2, sid. 47-48.
- Norberg, J. & Redelius, K. (2012). Idrotten och kommersen. Marknaden som hot eller möjlighet. I F. Wijkström (red.) *Civilsambället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- OECD (2013). *Reviews of Health Care Quality: Sweden 2013*. DOI:10.1787/9789264204799-en
- Olsson, L-E (2007). *Frivilligt arbete inom idrotten – möjlighet eller ofrånkomlighet*. FoU rapport 2007:4. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Olsson, L-E., Svedberg, L., & Jeppsson Grassman, E. (2005). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsambället – Några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Rapport till Justitiedepartementet.
- Papakostas, A. (2012). De medlemslösa organisationernas tidevarv. I F. Wijkström (red.) *Civilsambället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Parker, G. & Lawton, D. (1994). *Different Types of Care, Different Types of Carer: Evidence from the General Household Survey*. London: HMSO.
- Pettersson, T. (2009). Religion och samhällspraktik. En jämförande analys av det sekulariserade Sverige. I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, vol 16, sid. 233-264.
- Putnam, R. (1992). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein, B. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

- Respons (2014). *Frivillig innsats. Dokumentationsrapport: Genomföring av datainsamling 2014*. Oslo: Responsanalyse.
- SCB (2012). *Det civila samhället 2010 - ett regringsuppdrag med undersökningar från Statistiska centralbyrån*.
- SCB (2013). *Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC)*.
- SCB (2014). *Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC)*.
- Seibel, W. & Anheier, H. K. (1990). Sociological and Political Science Approaches to the Third Sector. I Anheier H. & Seibel W. (red.) *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*. New York: de Gruyter. sid. 7-20.
- Selle, P. (2013). Reflektioner kring medlemsmodellens betydelse. I L. Trägårdh m.fl. (red.) *Civilsamhälle klämt mellan stat och kapital. Välfärd, mångfald, framtid*. Stockholm: SNS Förlag.
- Smith, D. H. (1994). Determinants of Voluntary Association Participation and Volunteering: A Literature Review. I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 23, sid. 243–263.
- Socialstyrelsen (2006). *Omsorg människor emellan. En översikt av omsorgsgivande i den svenska befolkningen*. (förf. B Malmberg & G Sundström).
- Socialstyrelsen (2012). *Anböriga som ger omsorg till närstående. Omfattning och konsekvenser*.
- SPF 2009 *Rapport om en medlemsenkät*. (förf. Grafström, M & Sundström, G) (www.spf.se).
- Svedberg, L. (2001). Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd? I M. Szebehely (red.) *Välfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. SOU 2001:52. Stockholm: Fritzes.
- Svedberg L. (red). (1993). *SOU 1993:82 Frivilligt socialt arbete Kartläggning och kunskapsöversikt*.
- Svedberg, L. & L-E Olsson (2010). Civil Society and Welfare Provision in Sweden – Is there such a Thing? I A. Zimmer och A. Evers (red.) *Third Society Organizations Facing Turbulent Environments: Sports, Culture and Social Services in Germany, Italy, U.K., Poland and Sweden*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010a). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin – insatser i och utanför föreningslivet*. Rapport till regeringskansliet.
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010b). *Trends of Stability and Variations in Civic Engagement: Sweden in prosperity and recession*. ISTR working paper series.
- Szebehely, M, Ulmanen, P & Sand, A-B (2014). *Att ge omsorg mitt i livet: hur påverkar det arbete och försörjning?* Socialhögskolan, Arbetsrapport 2014:1, Stockholms universitet.
- Trägårdh, L., Selle P., Skov Henriksen, L. & Hallin, H. (2013b). Inledning: Civilsamhälle klämt mellan stat och kapital. I L. Trägårdh m.fl. (red.) *Civilsamhälle klämt mellan stat och kapital. Välfärd, mångfald, framtid*. Stockholm: SNS Förlag.
- Vamstad, J. (2015). *Det folkliga givandet. Resultat från en befolkningsstudie*. Stockholm: FRII.
- Vogel, J., Amnå, E., Munck, I. & Häll, L. (2003). *Föreningslivet i Sverige: välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Rapport nr. 98. Statistiska centralbyrån.
- Wijkström, F. (2011). Charity Speak and Business Talk. The On-Going (Re)hybridization of Civil Society. I F. Wijkström, & Zimmer, A. (red.) *Nordic Civil Society at a Cross- Roads*. Baden: Nomos.

- Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober Förlag.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. I *Annual Review of Sociology*, vol. 26, sid. 215-240.
- Wilson, J. & Musick, M. (1997). Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work. I *American Sociological Review*. vol. 62, sid. 694-713.
- Wollebæk, D. & Sivesind, K. H. (2010). *Fra folkebevegelse til filantrop? Frivillig innsats i Norge 1997-2009*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Oslo: Rapport 2010-3.
- Wuthnow, R. (1991). *Acts of Compassion. Caring for others and helping our selves*. Princeton: Princeton University Press.
- Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sverigen Kommuner och Landsting (2008).

Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992-2014

I arbetsrapportserien vid Ersta Sköndal högskola ges möjlighet att ge ut delrapporter, delresultat av större studier och aktuella kunskapsöversikter.